

SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLERDE AKADEMİK ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

EDİTÖR
PROF. DR. İRFAN YILDIZ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi
Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2021
ISBN • 978-625-7721-48-6

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing.

Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Yalı Mahallesi İstikbal Caddesi No:6

Güzelbahçe / İZMİR

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

**SOSYAL VE BEŞERÎ
BİLİMLERDE AKADEMİK
ARAŞTIRMA VE
DEĞERLENDİRMELER**

Aralık 2021

Editör

Prof. Dr. İrfan YILDIZ

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

HAN-I GEVRAN

İrfan YILDIZ..... 1

Bölüm 2

TÜRKİYE’NİN 1923-1950 DÖNEMİ ŞEHİRLEŞME SÜRECİ VE
BU SÜREÇTE AMASYA ŞEHRİNİN YERİ

Eren ŞENOL 15

Bölüm 3

PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARININ İYİLİK HALİ
YILDIZLARI: BİR İZLEME ÇALIŞMASI

Nur Demirbaş ÇELİK & Fidan KORKUT-OWEN 43

Bölüm 4

EĞİTİM-AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ROL MODEL
OLARAK ÖĞRETMENLER

Coşkun DİKBİYİK 67

Bölüm 5

MODERN SONRASI DÖNEMDE TIBBİLEŞTİRİLEN
YAŞAMLAR VE KIRILGANLIKLAR

Serdar ÜNAL 85

Bölüm 6

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNE DAİR
BİR DEĞERLENDİRME (1939-1946)

Hanife KESKİN 105

Bölüm 7

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ÖĞRETMENLİK PROGRAMI
ÖĞRENCİLERİNİN MİZAH DAVRANIŞLARI İLE İLETİŞİM
BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Serpil RECEPOĞLU & Ergün RECEPOĞLU 123

Bölüm 1

HAN-I GEVRAN

İrfan YILDIZ¹

1 Prof. Dr. Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, irfanyildiz21@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-1647-8012

Giriş

Ergani, Diyarbakır ilinin en kadim ilçelerindendir. Tarihin her döneminde önemini koruyan ilçe özellikle dünyanın en eski maden yataklarına sahip olması bakımından önem arz etmektedir. İlçe bünyesinde bakır madenini barındırmasından dolayı önemli ticaret yollarının kesiştiği bir merkez haline gelmiştir. Ergani ilçesi aynı zamanda dünyanın en eski yerleşim yerlerinden olan Çayönü yerleşiminin olduğu bir şehir olması bakımından önem arz etmektedir. İlçe ilk çağın önemli yerleşimlerindenidir. Çayönünde birçok ilk gerçekleştirilmiş ve hayvanlar evcilleştirilmiştir. Ortaçağda kuzeye devam eden kervan yollarının önemli bir uğrak yeri olan Ergani ilçesi bu çağda da önemini korumuştur. Ortaçağda da Ergani maden yatakları dünyanın önemli yatakları olma özelliklerini devam ettirmiştir. Bundan dolayı Ergani ilçesi yine önemli bir ticaret merkezidir. İlçenin hem maden yataklarına sahip olması hem de önemli ticaret yollarının üzerinde yer almasından dolayı ilçenin sınırları içerisinde birçok kervansaray/han inşa edilmiştir. Bu hanlardan günümüze ulaşanlardan biri de Ergani-Amid, Ergani- Siverek yolu üzerinde bulunan Han-ı Gevrandır. Han, Ergani ilçesinin 25 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Adını bünyesinde barındırdığı han yapısından alan Hanköy, Gevran Ovası'nın en büyük köyüdür. Diğer köylerin geçiş merkezi konumundadır. Yöredeki insanlar İran seferi için Amid şehrine gelen Osmanlı Sultanı IV. Murat'ın İpek yolunu kullanarak Harput üzerinden önce Hilar'a uğradığı, Hilar'dan da Han-ı Gevran'a geçip burada konakladığı ve daha sonra Amid şehrine gittiğini belirtmektedirler.

Han-ı Gevran¹, Eski Ergani - Siverek Yolu'nun 25. kilometresinde Geyikli İstasyonun yakınlarında, Hanköy'de (Han-ı Gevran Köyü'nde)

1 Eser, Gevran (Ergani) Ovası'nda bulunmasından dolayı Han-ı Gevran olarak adlandırılmıştır. Eserin bulunduğu ovanın özgün isminin Gebran Ovası olabilir. Han-ı Gevran ilk kez Rahmi Hüseyin ÜNAL tarafında 1974 yılında tespit edilmiştir. Eser, üzerinde ilk incelemeleri yapan Rahmi Hüseyin Ünal hoca *Diyarbakır İli'ndeki Bazı Türk- İslam Anıtları Üzerine Bir İnceleme* adlı kitabında yapı hakkındaki ilk bilgileri vermiştir. Daha sonra T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle başkanlığındaki bir ekip tarafından yapılan “*Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrası Yüzey Araştırması*” kapsamında 2012 yılında yapı incelenmiş ve yapının güncel durumu belgelendirilmiştir. Yapılan bu çalışma 27-31 Mayıs 2013 tarihleri arasında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde düzenlenen 35. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda *Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması-2012 “Ergani – Çınar İlçeleri”* başlığı altında araştırmada tespit edilen diğer eserlerle birlikte kısa bir şekilde sunulmuştur. Bu bildiri 31. Araştırma Sonuçları kitabının I. cildinde basılmıştır (İrfan YILDIZ Vd., “Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması - 2012 “Ergani - Çınar İlçeleri”, 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I, Muğla, 2014). 22-25 Ekim 2014 tarihinde Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde yapılan *Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda tarafımdan sunulan Ergani'de Tespit Edilen Kültür Varlıkları* adlı bildiride Han-ı Gevran'a da kısaca yer verilmiştir. Bu yayın çalışması Han-ı Gevran hakkında yapılan detaylı bir çalışmadır. Yapı ilk kez bütün yönleriyle ele alınmıştır. Bu makale çalışması hazırlanırken daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır

bulunmaktadır (**Harita:1**). Han, köyün içinde yolun kenarındadır. Hanın karşısında güneydoğu tarafta köyün arkasında bir höyük bulunmaktadır (**Foto:1-2**). Köyde bulunan höyük Hanköyü'nün eski bir köy olduğunun göstergesidir. Eski köy höyüğün bulunduğu alanda iken günümüzde köy yerleşimi höyüğün çevresindedir. Diyar-ı Bekr'in kuzeybatı kesiminde yer alan Han-ı Gevran Ergani –Siverek arasında, Ergani-Siverek yolunun üzerindedir. Yapı, Ergani- Siverek ticaret yolunun önemli konaklama yerlerinden biridir. Eser aynı zamanda Amid'den (Diyarbakır'dan) Çayönü ve Hilara giden yol güzergahı üzerinde yer almaktadır. Eser aynı zamanda Amid'den bölgenin önemli kalelerinden olan Tilhum Kalesi'ne giden yol güzergahında yer almaktaydı. Osmanlı döneminde hanın üzerinde bulunduğu yol bugünkü çevre yolları konumundadır. Kuzeyden Malatya, Harput üzerinde gelen kervanların bir kısmı Amid şehir merkezine devam ederken diğer bir kısmı da Amid şehir merkezine uğramadan Han-ı Gevran'ın üzerinde bulunduğu yol güzergâhını takip ederek Amid – Siverek Kervan Yoluna çıkıp ya Çınar, Mardin üzerinden güneye ya da Siverek, Ruha (Urfa) üzerinde Haleb'e devam etmişlerdir.

Üzerinde herhangi bir yazıt bulunmayan yapı Rahmi Hüseyin Ünal tarafından XIII. yüzyılın sonu – XIV. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir (Ünal, 1975: 116) Rahmi Hüseyin Ünal yapının tarihlemesi hakkında şu bilgileri vermektedir.

“Yayınlara geçmiş Selçuklu hanları içinde ‘avlusuz hanlar’ küçük bir yer tutmaktadır. Büyük bir kısmı çok harap durumda olan bu hanlardan hemen hiç birinin kesin tarihi belli değildir. Bu nedenle de iki ayrı araştırmacının aynı yapıya verdikleri tarihler arasında küçümsenmeyecek farklar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, avlusuz hanların geç devir eseri oldukları genel olarak kabul edilmektedir. Bu yapılar genellikle moloz taşla inşa edilmiş, mütevazı ölçüde binalardır. Kaldı ki, kapalı kısım önüne bir avlu inşası hem yapının ölçülerini büyüteceği, hem de gerekli harcamayı arttıracacağı için, bu tip yapıların devlet gelirlerinin kısıtlı olduğu bir devirde inşa edilmiş olduklarını kabul etmek daha akla yakın gelmektedir. Selçuklu devletinde, XIII. yüzyıl sonuna doğru vergilerin İlhanlı valileri tarafından toplatıldığı, devlet hazinesinin bu devirde ve XIV. yüzyıl başında iyice fakirleştiği göz önüne alınırsa, büyük ölçüde yapılar inşa edilemediği düşünülebilir. K. Erdmann ve M. K. Özergin'in tespit ettikleri avlusuz hanların çoğunluğu, uzunlamasına üç sahna bölünmüş dikdörtgen şekilli yapılardır. Ahır kısmını teşkil eden dikdörtgen mekân dışında bir bölmeye sahip değildir. Muhtelif araştırma gezilerimiz esnasında tespit ettiğimiz bazı hanların bu şema dışına çıktıklarını gördük. Örneğin Mut-Karaman yolu üzerinde yer alan Kozak Han ile Sertavul Hanı tek sıra taş paye ile iki sahna bölünmüş yapılardır. İki münferit örnek dışında başka örneğini bilmediğimiz bu uygulamanın yanı sıra, üç sahınlı ahır kısmının önüne iki küçük hücrenin eklendiği örneklerle de rastlanmaktadır. Tarihlendirilmesi tartışmalı olmakla birlikte, genellikle Selçuklu devrine mal edilen Babşin Hanında. (Bitlis-Tatvan) bu düzende bir plan görüyoruz. Aynı tipin çeşitli uygulamalarına Iğdır Kervansarayı'nda ve başka örneklerde de rastlıyoruz. İncelemekte olduğumuz Han-ı Gevran da bu tipe dahil olmakla birlikte, eyvan tipindeki giriş dehlizi ile diğer iki örnekten ayrılmaktadır. Bu düzenin en yakın örneğini Elazığ-Divriği kervan yolu üzerindeki Makut Hanı'nda

görmekteyiz. İki sıra halinde düzenlenmiş on adet taş paye ile üç şahına bölünmüş ahır kısmı ve giriş dehlizinin iki yanında yer alan iki hücresi ile Han-ı Gevran'daki plan düzenini aynen tekrarlayan Makut Hanı'nın da kitabesi yoktur ve bu nedenle de kesin bir tarihe maledilememektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi avlusuz Selçuklu hanlarının geç devir eseri oldukları genellikle kabul edilmektedir. Bu nedenle Han-ı Gevran'ı XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarına tarihlemek mümkün görünmektedir.(Ünal, 1975:113-116)

Diyarbakır ili ve ilçelerinde günümüze ulaşan hanları incelediğimizde bu hanların çoğunluğunun Mervani, Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edildiğini görmek mümkündür. Hanla aynı güzergâhta bulunan ve Hanın bulunduğu köyden iki köy önceki Yükselen Köyü'nde bulunan Tell-Hum Kalesi XIII. yüzyılda Diyar-ı ekr bölgesinin önemli kalelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır² (Çevik, 2002: 154), **(Foto:3)**. Hanın üzerinde bulunduğu yol güzergâhındaki yapılaşma, bölgedeki ticaret faaliyeti ile yapının planı ve yapım tekniği göz önüne alındığında yapının XIII. yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz. Han özellikle Osmanlı dönemindeki çevre yolu veya tali yol üzerinde bulunan büyük ebatlı bir yapı olduğundan muhtemelen Osmanlı döneminde çeşitli onarımlar geçirmiştir. Hanın güney duvarında bir taş üzerine kazınmış **14.05.1973 Y.P. Hacı Müslim ve Nuri Sümer** ibaresinden eserin 1973 yılında onarıldığını aldığını söyleyebiliriz.

Günümüzde depo olarak kullanılan eserin kuzey tarafı, yıkılmıştır. Hanın kuzeybatı tarafı araya bir duvar örülerek değirmene dönüştürülmüş ve bu bölüme batı cepheden açılan bir kapıyla geçiş sağlanmıştır. Değirmen olarak kullanılan bölüm günümüzde metruktür. Kuzey tarafı kısmen tahrip olan hanın diğer kısımları günümüze sağlam olarak ulaşmıştır **(Foto:4,5,6)**.

Yapı, güneydoğu - kuzeybatı doğrultusunda 33,60 x 15,10 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Eser, sadece kapalı kısmı olan, kapalı hanlar plan tipindedir. Sadece kapalı bölümden meydana gelen han üç bölümlü bir plan şeması sergilemektedir **(Çizim:1-2)**. Yapı içten beşik tonoz, dıştan toprak damla örtülüdür.

Hanın güney cephesinde giriş kapısına yer verilmiştir. Yapının giriş cephesi özgün olmayıp geçirdiği onarımlardan dolayı özgünlüğünü kaybetmiştir **(Foto:4)**. Kalan izlerden giriş cephesinde özgününde sivri kemerli giriş kapısı olduğu anlaşılmaktadır. Giriş kapısının iki yanında yer alan düz lentolu, dikdörtgen formlu pencereler özgün olmayıp son onarım-

2 Eser, Bereketli Köyü'ne bağlı Yüksel (Tilhum) Mezrasının ortasındaki koni şeklindeki yığma tepenin (Höyüğün) üzerindedir. Diyar-ı Bekr'in kuzeybatı kesiminde yer alan Tell-Hum Amid – Ergani güzergahı üzerinde yolun batısında hakim bir mevkide kurulmuştur. Ergani – Siverek arası merkezi kalelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük Selçuklu döneminde Bizans hakimiyetinde olan kaleyi Tuğrul Bey birkaç kez kuşatılmıştır. Stratejik öneminden dolayı Sultan Alpaslan tarafından 1069-70 yılındaki Halep seferi sırasında fethedilmiştir. Tell-Hum Kalesi, XII. yüzyılda Hısn Keyfâ Artukluları'na ait kalelerden biridir. İbn Şeddâd'ın listesinde ve XIII. yüzyıl kaynaklarında adına rastlanmayan kalenin bu dönemde sonra önemini kaybettiği tahmin edilmektedir.

da açılmıştır. Bu pencereler günümüze kapatılmıştır.

Hanın batı cephesinde sadece bir pencere günümüze ulaşmıştır. Mazgal pencere formunda olan bu pencere dışındaki diğer pencereler son onarımda kapatılmış olmalıdır. Kuzeybatı tarafta sonradan açılan bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı hanın değirmene dönüştürülen kısmına açılmaktadır. Hanın kuzeybatı cephesi yıkılmış olup beli yükseklikteki duvar kalıntıları günümüze ulaşmıştır **(Foto:5)**. Yıkılan kısmın batı tarafı duvarlarla kapatılarak değirmene çevrilmiştir. Hanın doğu cephesinde iki mazgal pencere günümüze ulaşmıştır. Günümüzde güneydoğu köşeye küçük bir kulübe yapılmıştır. Kuzeydoğu tarafın üst örtüsü yıkılmıştır **(Foto:6)**.

Güneydoğu cephenin ortasında açılan bir açıklıktan iç mekâna girilmektedir. Bu açıklık iki kanatlı sürgülü bir demir kapı ile kapatılmıştır. Kapıdan giriş delhizine geçilmektedir. Giriş delhizi 3.40 X 4.40 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, kuzey-güney yönünde uzanan beşik tonoz örtüye sahiptir (Yıldız, 2017: 655). Giriş delhizinin her iki yanında birer mekân bulunmaktadır. Giriş dehlizinin doğu duvarında açılan basık kemer açıklıklı bir kapıdan geçilen doğudaki hücre 3.60 X 3.85 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olup beşik tonozla örtülüdür **(Çizim:1-2)**. Bu hücrenin duvarları sade olup güney duvarında muhtemelen 1973 yılında yapılan onarımda açılan bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere günümüzde örülerek kapatılmıştır. Giriş dehlizinin batı duvarında açılan basık kemer açıklıklı bir kapıdan batıdaki hücreye geçilmektedir. Batıdaki hücre 3.40 X 3.85 m ölçülerinde olup kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Hücre beşik tonozla örtülüdür **(Çizim:1-2)**. Batıdaki bu hücrenin iç mekân duvarları sade olup güney duvarında doğudaki hücrenin güney duvarında olduğu gibi muhtemelen 1973 yılındaki onarımda açılan bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere günümüzde örülerek kapatılmıştır.

Giriş dehlizine açılan bir kapıdan ahır bölümüne geçilmektedir. Ahır bölümü 11.85x12.75 m. ölçülerinde olup altışar iki sıra halinde düzenlenmiş, on iki taş paye ile üç nefe bölünmüştür. Ortadaki nef daha geniş ve yüksek, yanlardaki nefle ise daha dardır **(Çizim:1-2), (Foto:7-8)**. Düzgün kesme taş malzemeyle yapılan payeler sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmaktadır. Sahınlar kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan beşik tonozlarla örtülüdür. Ahır bölümünün bir kısmı günümüzde yıkılmıştır **(Foto:9)**. Günümüze ulaşan kısmın boyu 11.30 m'dir. Günümüzde ahır bölümünün doğu ve batı duvarlarında birer mazgal pencere bulunmaktadır.

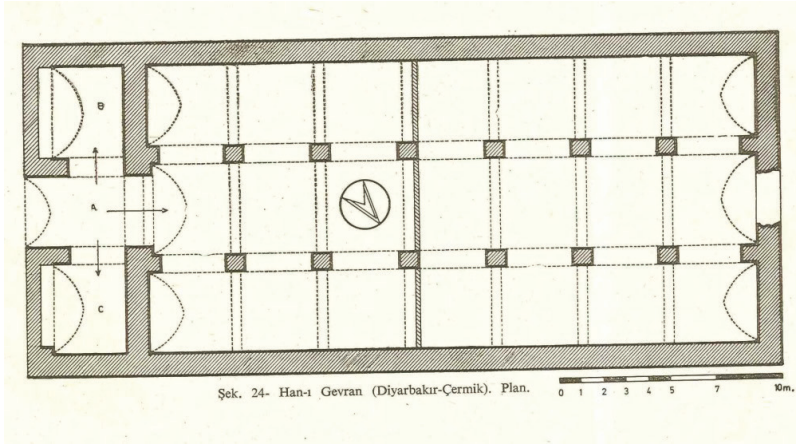
Yapı üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Yapının inşasında ve örtüsünde moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kemerlerde düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Bağlayıcı malzeme olarak horasan harcı kullanılmıştır. Han yığma yapı tekniğinde inşa edilmiştir. Kemerler kilit taşı tekniğinde yapılmıştır.

Karşılaştırma ve Sonuç: Han planı bakımından dikkat çekmektedir. XIII. yüzyılda inşa edilen hanların çoğu açık ve kapalı bölümler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Han üzerinde bulunduğu güzergahta ihtiyaca cevap verdiğiinden sadece kapalı bölümlü olarak inşa edilmiştir. Han Köyü'ndeki Han-ı Gevran'ın büyük ölçülülerde inşa edilmesinin nedeni önemli bir güzergâh üzerinde bulunmasıdır. Sadece kapalı bölümden oluşan Han-ı Gevran planı bakımında Iğdır Şerafettin Ejder Hanı (12. yy.) (**Çizim:3**), Bursa Issız Han (1394 - 95) (Ünal, 1975: 116), Harput – Divriği doğrultusunda Keban -Arapkir hattında bulunan Denizli Köyü Kervansarayı (Makıt Han) (Şen, 2013: 209-232), ve Bitlis- Tatvan arasındaki Bapşın (Hüsrev Paşa) Hanı (Uluçam, 2002: 127) (**Çizim:4**) ile benzerlik göstermektedir.

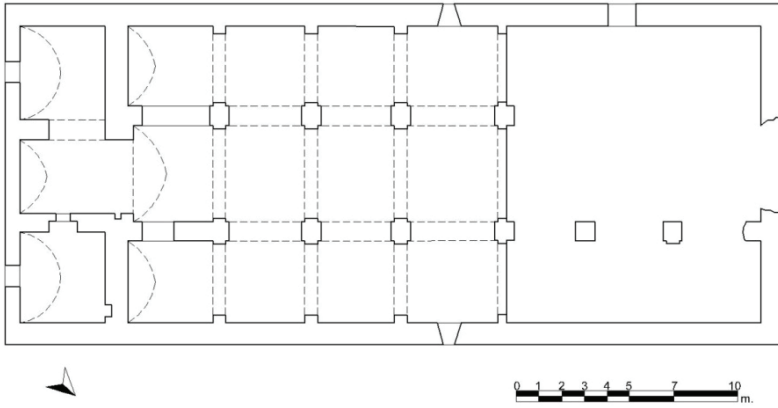
Sonuç olarak Han-ı Gevran planı bakımında XIII. yüzyılda nadir rastlanan sadece kapalı bölüme sahip han plan şemasını yansıtmaktadır. Han, dünyanın en erken maden yataklarına sahip Ergani ilçesinin sınırlarındadır. Han-ı Gevran bu maden yataklarına ulaşımı sağlayan yol güzergahında yer almaktadır. Hanın bulundu güzergah dönemin önemli güzergahlarındadır. Yapı, bazalt taş malzemeden inşa edilmiştir. Örtüde beşik tonoz tercih edilmiştir. Yapının örtüsünde de taş malzeme kullanılmıştır. Eserin üzerinde günümüzde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

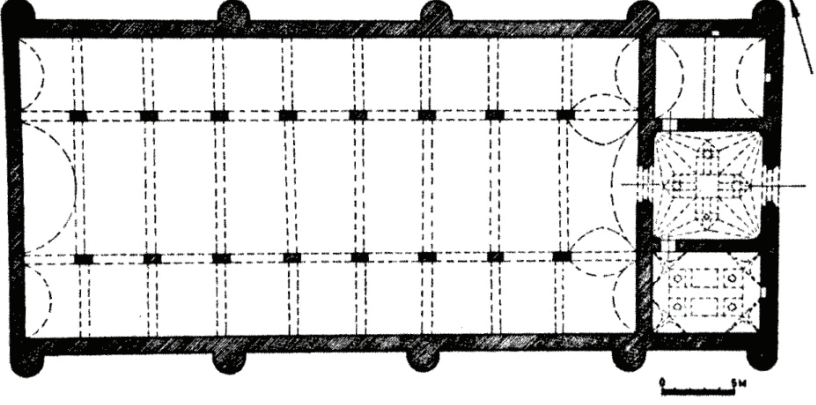
Kaynakça:

- Çevik, A. (2002), XI – XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr *Bölgesi Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Korkmaz Ş. (2015), Elazığ Keban Denizli Köyü Kervansarayı (Makıt Han), Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *C.IV, Sayı:1*, s.209-232.
- Uluçam, A. (2002), Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II, Bitlis, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Ünal, R. H. (1975), Diyarbakır *İlin'deki* Bazı Türk-İslam Anıtları Üzerine Bir İnceleme, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Yıldız İ. (2017), “Diyarbakır’ın Ergani İlçesinde Tespit Edilen Kültür Varlıkları”, Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (22-25 Ekim 2014) Bildiriler, Aydın: Efeler Belediyesi Kültür Yayınları, s.467-670.
- Yıldız, İ. Vd. (2014), “Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması - 2012 Ergani - Çınar İlçeleri”, 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s.127-144.

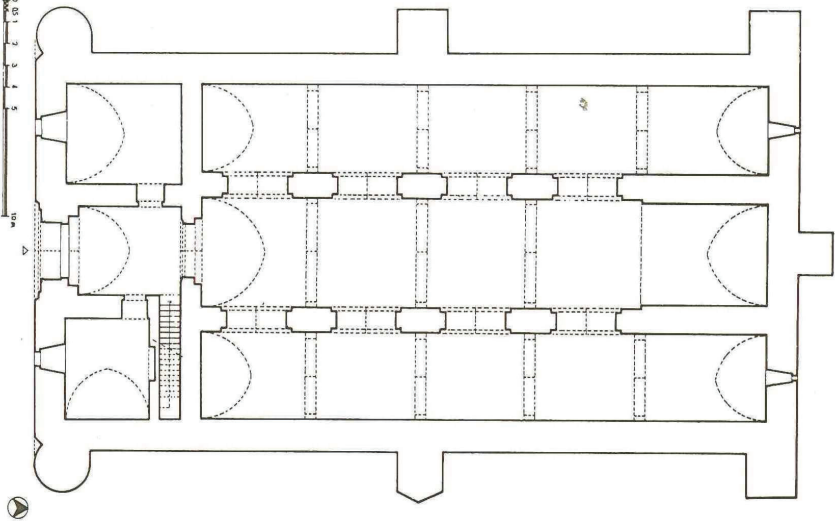

Çizim: 1- Han-ı Gevran'ın Planı (R.H. Ünal'dan).

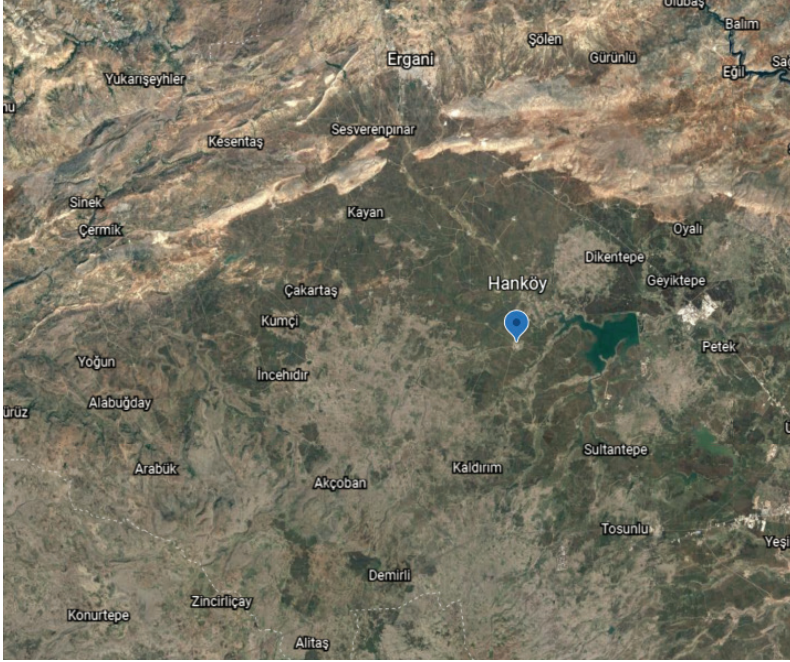

Çizim: 3- Iğdır Şerafettin Ejder Hanı (Zor Kervansarayı) 'nın Planı (M. Görür'den).

Çizim: 4- Bitlis Bapşin Hanı 'nın Planı (S. Erken'den).

Harita:1- Hanı Gevran'ın Konumu (Google Earth'tan).

Foto:1- Han Köyü'nün Genel Görüntüsü. (Google Earth'tan).

Foto:2- Han Köyü'nün Genel Görüntüsü.

Foto:3-Tilhum Kalesi.

Foto:4- Han-ı Gevran'ın Güneybatı Cephesi.

Foto: 5- Han-ı Gevran'ın Kuzeybatı Cephesi.

Foto: 6- Han-ı Gevran'ın Kuzeydoğu Cephesi.

Foto: 7- Han-ı Gevran'ın İç Mekânı.

Foto: 8- Han-ı Gevran'ın İç Mekânı.

Foto: 9- Han-ı Gevran'ın Yıkılan Bölümleri.

Bölüm 2

TÜRKİYE’NİN 1923-1950 DÖNEMİ ŞEHİRLEŞME SÜRECİ VE BU SÜREÇTE AMASYA ŞEHRİNİN YERİ¹

Eren ŞENOL²

1 Yazar bu çalışmayı Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Hamdi KARA danışmanlığında hazırladığı “Amasya’nın Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişim Süreci ve Kentleşme Sorunları” başlıklı doktora tezinden üretmiştir.

Tez Künyesi: Tez No:330270, Doktora Tezi. “Amasya’nın Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişim Süreci ve Kentleşme Sorunları”. Tez Danışmanı Prof. Dr. Hamdi KARA.

2 Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eren.senol@giresun.edu.tr, Orcid No:0000-0003-2510-8491

Giriş

Şehirleşme dar anlamda “bir yönetsel alanda veya coğrafi olarak tanımlanmış birimde toplam nüfus içinde şehirlerde yaşayanların sayısının, şehirlerde yaşayanların oranının veya şehir sayısının artması” olarak tanımlanır (Yüceşahin, 2003: 76). İlk şehirlerin Kalkolitik dönemde ortaya çıktığı, ancak sürecin yavaş seyrettiği, sanayi devrimine kadar olan dönemde dünya genelinde şehirlerde yaşayanların oranının çok az olduğu kabul edilir. 1800’lü yıllarda, 980 milyonluk Dünya nüfusunun sadece %3’ü nüfusu 5000’in; %2,4’ü ise nüfusu 20000’in üzerinde olan yerleşmelerde yaşamaktaydı (Göney, 1984: 47). Yıl 1950’ye geldiğinde ise sanayileşmeye bağlı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika’da, koloni faaliyetlerine bağlı olarak yine Kuzey Amerika’da ve Latin Amerika’da, nüfus artışına bağlı olarak Asya’da kırsal yerleşmelerden bazılarının nüfuslanarak şehir statüsü kazanması, mevcut şehirlerin büyümesi ve yeni şehirler kurulması ile dünya genelinde şehirli nüfus miktarı 700 milyonu aşmıştır. 2000’li yılların başında şehirli nüfus miktarı 3,5 milyarı geçmiş, dünya nüfusunun yarısından fazlası şehirlerde yaşar hale gelmiştir. Yakın gelecekte hızı azalmakla birlikte artışın devam edeceği; 2030’lu yıllarda şehirlerde yaşayanların sayısının 5 milyar sınırına ulaşacağı öngörülmektedir (United Nations, 2015: F03).

Kalkolitikte başlayan şehirleşme sürecini hızlandıran birinci olay XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren devreye giren sanayileşme; ikincisi ise 1950 sonrası yaşanan nüfus patlaması, bu artışa bağlı olarak kırdan şehre doğru göçler ve bazı kırsal yerleşmelerin nüfuslanarak şehre dönüşmesi sarmalıdır (Tümetekin ve Tunçdilek, 1959: 69). Gelişmiş ülkelerde şehirli nüfus oranı daha yüksektir. Bunu sanayi devrimi ile birlikte şehirleşme sürecini erken başlatmış olmalarına borçludurlar. Gelişmekte olan ülkeler ise sürece doğal nüfus artışı ve ona bağlı göçlerle 1950 sonrasında entegre olmuşlardır. Türkiye de bunlardan biridir (Tümetekin, 1973:3).

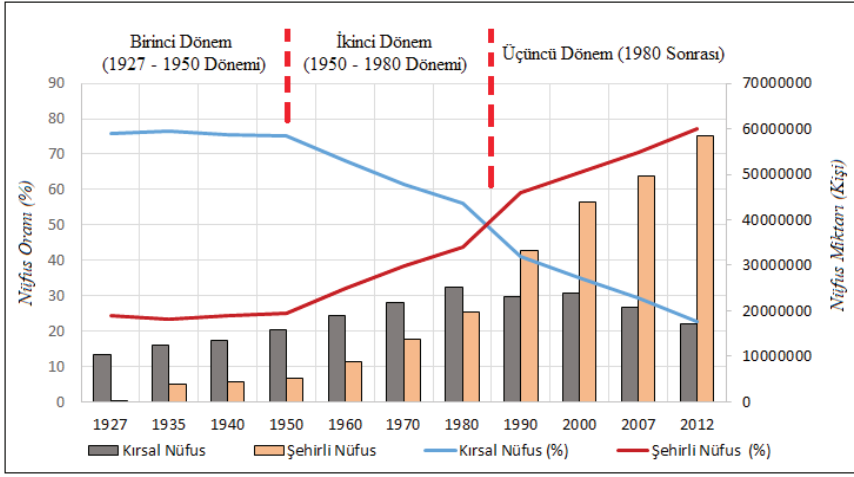
Yüceşahin, Bayar ve Özgür (2004) “Türkiye’de Şehirleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi” başlıklı çalışmalarında Türkiye’nin şehirleşme sürecini 1960 öncesi, 1960-1980 dönemi ve 1980 sonrası şeklinde üç dönem altında incelenmişlerdir. Işık (2005) “Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri” isimli çalışmasında ülkenin şehirleşme serüvenini üç döneme ayırmıştır. Ancak Yüceşahin vd.’den farklı olarak ilk dönemi 1950 ile sonlandırmış, ikinci dönemi 1950-1980 olarak ifade etmiştir. Çalışkan (2006) “Türkiye’de Şehirleşme ve Gecekondulaşma” adlı çalışmasında süreci “1923-1950, 1950-1960, 1960-1970, 1970-1980 ve 1980 sonrası” şeklinde 5 dönemde ele almıştır. Coşkun (2013) Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki şehirleşme sürecini konu alan çalışmasında, değerlendirmelerini 1927, 1950, 1980, 1990 ve 2012 yıllarına göre yapmıştır. Şenol da kırsal /şehirli nüfus “miktarındaki”, “oranındaki” ve “artış hızındaki”

kırılma ve sıçramaları dikkate alarak üç döneme ayırmıştır (Tablo 1, Şekil 1). Hem kırsal hem de şehirli nüfus miktarının arttığı, buralardaki nüfus artış hızının birbirine yakın olduğu dolayısı ile kır ve şehirli nüfus oranlarının stabil kaldığı 1923-1950 yılları arasını, ardıllarından ayrı tutarak bir dönem olarak kabul etmiştir. 1950-1980 döneminde hem kır hem de şehir nüfusu artmış, ancak şehirlerdeki nüfus artış hızı kırsala göre yüksek seyretmiş, bunun sonucunda da kırsal nüfus oranı düşerken, şehirli nüfus oranı hızlı bir şekilde yükselmiştir. 1980 sonrasında şehirli nüfus miktarı artarken, kır nüfus miktarında azalma başlamasını dikkate alarak 1980 öncesi ve sonrasını iki ayrı dönem olarak değerlendirmiştir (Şenol, 2015: 641).

Tablo 1. Yönetim kriterine göre Cumhuriyet döneminde, Türkiye’de toplam, şehirli ve kırsal nüfus miktar ve oranlarındaki değişim (1927-2012).

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehirli Nüfus	Kırsal Nüfus	Şehirli Nüfus (%)	Kırsal Nüfus (%)	Dönemin Öne Çıkan Özelliği
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,2	75,8	Birinci Dönem: Hem kır, hem de şehir nüfusu artmış; artış hızları birbirine yakın olduğu için kır ve şehir nüfus oranında önemli bir değişim yaşanmamıştır.
1935	16 158 018	3 802 642	12 355 376	23,5	76,5	
1940	17 820 950	4 346 249	13 374 701	24,4	75,6	
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851	25,0	75,0	
1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089	31,9	68,1	İkinci Dönem: Hem kır, hem de şehir nüfusunun artmış; ancak şehirli nüfus miktarındaki artış ve artış hızı daha yüksek olmuş, kır nüfus oranı azalırken, şehirli nüfus oranı yükselmiştir.
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,5	61,6	
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,9	56,1	
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,0	41,0	Üçüncü Dönem: Şehir nüfusu artmaya devam ederken, kırsal nüfus miktarı azalmaya başlamış, şehirli nüfus oranı ile kırsal nüfus oranı arasındaki fark açılmıştır.
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,9	35,1	
2007	70 586 256	49 747 859	20 838 397	70,5	29,5	
2012	75 627 384	58 448 431	17 178 953	77,3	22,7	

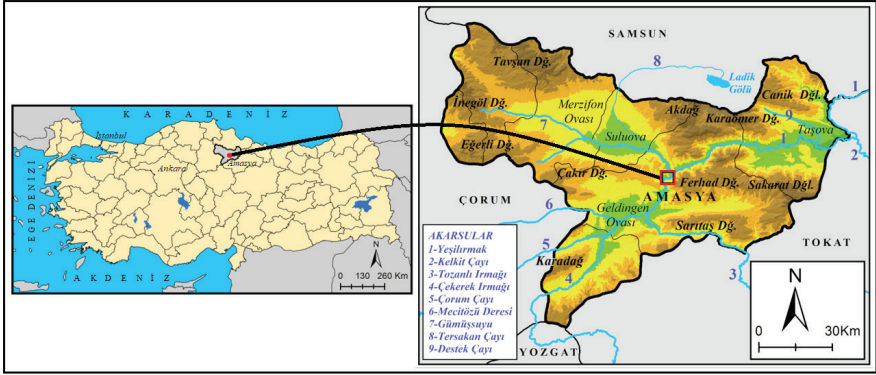
Not: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Genel Nüfus Sayımı sonuçları (1927-2000) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) (2007-2012) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 1. Yönetim kriterine göre Cumhuriyet döneminde, Türkiye’de toplam, şehirli ve kırsal nüfus miktar ve oranlarındaki değişim (1927-2012).

Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları, Genel özellikleri

Amasya şehri, Türkiye’nin kuzeyinde, Karadeniz Bölgesi’nin Orta Karadeniz Bölümü’nde, kıyıdan kuşuçuşu olarak yaklaşık 100 km kadar içeride, Akdağ’ın güneyinde, Harşena ile Ferhat dağı arasında, Yeşilirmak tarafından açılmış olan dar ve derin boğaz vadide yer alır (Şekil 2). Kışları ılık yazları serin yıl boyu yağışlı Karadeniz iklimi ile kışları soğuk ve karlı, yazları sıcak ve kurak karasal iklim arasında geçiş iklimi görülen; çevresindeki üç verimli ovanın merkezinde bulunan ve savunma açısından avantaj sağlayan lokasyona sahip olan Amasya; Anadolu’daki kadim yerleşmelerden biridir. Tarihi Hititlere kadar uzanır (Özdemir, 2001: 9). Hititler, Pontus, Roma ve Bizans İmparatorlukları hakimiyetinde iken zaman zaman parlak dönemler yaşamış, önemli idari merkezlerden biri olmuştur (Kuzucular, 1994: 34-35). Osmanlı’nın kuruluş ve yükselme dönemlerinde hem uç şehri hem de şehzade sancağı olduğu için önemi artmış, Şehzade Mustafa’nın öldürülmesi sonrasında ise XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar görece çalkantılı bir süreç geçirmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrasında Ermeni, Rum ve Alman kökenli girişimci ve tüccarların da desteği ile ekonomik yaşam yeniden canlanmıştır. Nüfus 30.000’e yaklaşmış; dönemin Anadolu’daki önemli şehirlerinden biri olmuştur. 1915 yılında çıkan büyük yangın ile Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları şehrin gelişimini negatif yönde etkilemiştir.

Şekil 2. Amasya şehrinin lokasyonu.

Amaç, Veri, Yöntem

Türkiye'nin “Erken Cumhuriyet Dönemi” olarak da tanımlanan 1923 – 1950 döneminde şehirleşme süreci nispeten sönük geçmiştir. Bu çalışmada ülkenin şehirleşme süreci Amasya şehri örneğinde irdelenmiş, yavaş şehirleşme sürecinin sebepleri tespit edilmiş, mekânsal görünümüne etkileri coğrafi bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Veriler DİE istatistikleri ve literatür taranarak derlenmiştir. Eski planlar, haritalar, tarihi fotoğraflar, hava fotoğrafları diğer başvuru kaynakları olmuş; doküman ve içerik analizi ile metin oluşturulmuştur.

Bulgular

1. Türkiye'nin Yerleşme ve Şehirleşme Politikası

1923-1950 döneminde Türkiye'nin belirgin bir şehirleşme politikası bulunmamaktadır. Ancak tarım, sanayi ve ulaşım sektörlerinde izlenen politikalar dolaylı olarak ülkede şehirleşme sürecini ve şehirlerin dağılımını etkilemiştir (Hacısalıhoğlu, 2001: 21). Bunlara mülki idari teşkilat yapısında yapılan düzenlemeleri, yeni ilçeler kurulmasını da eklemek gerekir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme ekonomik kalkınmanın ana hedefi olarak benimsenmiştir. Sanayi alanında 1923 İzmir İktisat Kongresi ile benimsenen liberal politika 1927'deki Teşvik-i Sanayi Kanunu ile desteklenmiştir. Ancak özel teşebbüs, bütün himaye ve desteklere rağmen sermaye azlığı, teknik bilgi ve kalifiye eleman eksikliği, 1929 ekonomik krizi gibi sebeplerle arzu edilen başarıyı sağlayamayınca; “devletçilik” ön plana çıkmış, devlet destekli sanayi tesisleri de kurulmuştur (Doğan, 2013: 213 -215; Evsile, 2018: 112-114). Hem özel hem de devlet desteğinde üretime başlayan tesisler yeni şehirlerin doğmasını sağlamış; şehirlerin ülke geneline yayılması hususunda aşama kaydedilmiştir. En belirgin örnekler Kırıkkale, Nazilli ve Ereğli'dir.

Bu dönemde ulaşımında demiryolu tercih edilmiştir. Yabancılar a ait hatlar satın alınmış, yenileri kurulmuştur. Ülke demir ağılarla örölürken, doğrusal rotalar yerine mevcut yerleşmelere uğrayan güzergâhlar tercih edilmiş; bazı yerleşmelerin demiryolu ile gelişimine katkı sağlanmışır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gıda ihtiyacının temini ve sanayiye ham-madde sağlaması gibi gerekçelerle tarıma da gereken önem verilmiştir. Bu amaçla “aşar vergisi” kaldırılmış, tarıma yönelik araştırma ve öğretim kurumları açılmış, kooperatifçilik özendirilmiş, tarıma dayalı sanayi tesis-leri (şeker ve dokuma gibi), Toprak Mahsulleri Ofisi ve Tarım Bakanlığı kurulmuştur. Özellikle aşarın kaldırılması nedeni ile çiftçi yerinde kalmış, şehirli nüfusun göçe dayalı olarak artışı geciktirilmiştir.

Merkezi otoriterinin güçlendirilmesi, kamu düzeninin sağlanması, mekânın yönetimi ve halka daha iyi hizmet götürölmesi amacı ile taşra teş-kilatlanmasına önem verilmiş; yeni ilçeler oluşturulmuş; 1927’de 328 olan ilçe sayısı 1950’ye gelindiğinde 422’ye yükseltilmiştir. İlçe merkezleri; idari, ekonomik ve kültürel alanlarda artan hareketlilik, ekonomik canlan-ma ve atama yolu ile gelen memurların katkısı ile nüfuslanmış, çevresine göre gelişmiştir. Bu idari örgütlenme hareketleri ülkenin şehirleşme süre-cini pozitif yönde etkilemiştir.

Büyük yerleşmeler “şehir”, küçükleri ise “kır” olarak algılanmakta-dır. Algının ötesine geçip geçerliliği olan tanımlama yapılmak istendiğinde yönetim, nüfus, ekonomik faaliyet gibi ölçülebilir kriterler kullanılmakta-dır (Avcı, 2004: 16; Uğur ve Aliağaoğlu, 2015: 2-3; Doğanay ve Orhan, 2016: 541-554). İçinde bulunduğumuz zamanda şehirleşmeyi tek bir ölçü-te dayandırmanın mümkün olmayışı, şehirleşmeyi etkileyen demografik, ekonomik ve sosyal göstergelere başvurmayı (Yücesahin ve Özgür, 2008: 118); kriter çeşitliliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Birleşmiş Milletler veri-lerine göre şehirs el alanları tespit etmek için 233 ülkeden 104’ü tek kriter kullanmaktadır (United Nations, 2018: 3). 121 ülke “yönetim”; 108 ülke “nüfus”, 69 ülke “şehirs el karakter”, 34 ülke “ekonomik faaliyet” kriterle-rini tek veya diğ er kriterlerle birlikte tercih etmektedir (Şenol, 2019: 57).

Yerli literatürde idari (yönetim) kriter kapsamında belediye teşkilatına sahip yerleşmelerin şehir olarak kabul edilmesi fikrini savunanlar vardır. Ancak genel çoğunluk belde belediyelerini hariç tutup, il ve ilçe beledi-yesine sahip yerleşmeleri şehir olarak kabul ederler. Bu kabule göre Tür-kiye’de, 1927-1950 döneminde şehir olarak nitelendirebilecek yerleşme sayısı 328’den 422’ye yükselmiştir. Kır ve şehir yerleşmelerini ayırt et-mek için nüfus kriterini kullananlar arasında ülke, kutum ve bilim insan-ları arasında alt eşik değ er bakımından birliktelik yoktur. Türkiye’de kişi ve kurumların bazıları nüfusu 10.000’i, bazıları da 20.000’i aş an yerleri şehir yerleşmesi olarak tanımlarlar (Şenol, 2010: 25-26). Türkiye’de 1927

– 1950 döneminde 10.000 nüfus kriterine göre şehir sayısı 66’dan 102’ye; 20.000 nüfus kriterine göre ise 28’den 41’e yükselmiştir. Aynı dönemde şehirli nüfus miktarı ise il ve ilçe belediyelerinin şehir olarak kabul edildiği idari kritere göre 3,3 milyondan, 5,2 milyona; 10.000 nüfus kriterine göre 2,2 milyondan, 3,9 milyona; 20.000 nüfus kriterine göre ise 1,7 milyondan, 3 milyona yükselmiştir (Tablo 2). Şehirli nüfusunun artışı üzerinde şehirlerdeki doğumların, yaşam süresindeki kısmi uzamanın etkili olduğu söylenebilir. Ek olarak belediye sınırlarının genişletilmesinin, yeni ilçe merkezleri oluşturulmasının, mübadil, muhacir ve göçmenlerin bir kısmının şehirlere yerleştirilmesinin, Hatay’ın anavatanına katılmasına bağlı olarak mevcut şehirlere Antakya ve İskenderun başta olmak üzere yenilerinin eklenmesinin etkili olduğu bilinmektedir. İlk gecekondulaşma olayının 1940’lı yıllarda Zeytinburnu’nda gözlenmesi ve kasaba görünümündeki Ankara’nın İzmir’i geçerek ülkenin ikinci büyük şehri haline gelmesi, şehirli nüfus artışı üzerinde göçlerin de etkili olduğunu göstermekte ise de 1927-1950 arasındaki dönemde göçün etkisi sınırlı kalmıştır. Bu dönem, göçe bağlı nüfuslanmanın baskın olduğu diğer şehirleşme dönemlerinden ayrılmıştır.

Tablo 2. Farklı kriterlere göre Türkiye’de, Cumhuriyetin ilk yıllarında şehir sayısındaki, şehirli nüfus miktarındaki ve şehirli nüfus oranındaki değişim (1927 - 1950).

Yıl	İdari Kriterlere Göre			10.000 Nüfus Kriterine Göre			20.000 Nüfus Kriterine Göre		
	Şehir Sayısı	Şehirli Nüfus Miktarı	Şehirli Nüfus Oranı	Şehir Sayısı	Şehirli Nüfus Miktarı	Şehirli Nüfus Oranı	Şehir Sayısı	Şehirli Nüfus Miktarı	Şehirli Nüfus Oranı
1927	328	3.305.879	24,2	66	2.236.085	16,1	28	1.700.323	12,5
1950	422	5.244.337	24,8	102	3.871.834	18,1	41	3.035.961	14,3

Not: DİE, 1927 ve 1950 GNS’den yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1923- 1950 döneminde şehir sayısındaki ve şehirli nüfus miktarındaki artış şehirleşmenin ülke geneline yayıldığı izlenimi verebilir. Ancak detaya inildiğinde bunun yanıltıcı olduğu görülmektedir. Şehir nüfusundaki artışın 2/3’ünün nüfusu 20000’in üzerinde olan 41 şehirde; 1/3’ünün üç büyük şehirde (İstanbul, Ankara ve İzmir); %25’ten fazlasının (500000) ise sadece iki şehirde, İstanbul ve Ankara’da gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde nüfus artış miktarı İstanbul şehrinde daha fazladır. Ancak şehirli nüfus artış hızının en yüksek olduğu yer başkent Ankara’dır. Kurtuluş Savaşı yıllarında kasaba görünümünde olan Ankara’nın nüfusu 1927’de 74533’e yükselmiş; başkent olmanın avantajı ile özellikle göçlerle hızla nüfuslanarak 1950’de 288536’ya ulaşmıştır. Sonuçta nüfus miktarına göre

şehirler sıralamasında İzmir'i geçerek İstanbul'un ardından ikinci sırayı almıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye’de nüfusu 20.000’in üzerinde olan şehirler ve nüfus artış hızları (1927-1950).

Şehir	Nüfus Miktarı (1927)	Nüfus Miktarı (1950)	Nüfus Artış Hızı (%)	Şehir	Nüfus Miktarı (1927)	Nüfus Miktarı (1950)	Nüfus Artış Hızı (%)
İstanbul	690857	983041	15,3	Maraş	25932	34641	12,6
Ankara	74553	288536	58,8	Trabzon	24587	33990	14,1
İzmir	153294	227578	17,2	Tarsus	21872	33704	18,8
Adana	72577	117642	21,0	Hatay	*	30494	*
Bursa	61690	103812	22,6	Edirne	34528	30425	-5,5
Eskişehir	32341	89979	44,5	Afyon	23422	29818	10,5
Gaziantep	39998	71887	25,5	Elazığ	20052	29317	16,5
Kayseri	39134	65488	22,4	Kilis	22668	27550	8,5
Konya	47496	64434	13,3	Antalya	17365	27515	20,0
Erzurum	31457	53353	23,0	Nazilli	9325	25106	43,1
Sivas	28498	52234	26,3	Turgutlu	16897	24910	16,9
Malatya	20737	48621	37,0	Akhisar	18026	23732	12,0
Diyarbakır	30709	45053	16,7	İskenderun	*	22870	*
Samsun	30372	44019	16,1	Çorum	19664	22832	6,5
Urfa	29098	38685	12,4	Ödemiş	16793	22646	13,0
Mersin	21171	36463	23,6	Tire	18747	22117	7,2
İzmit	15215	36037	37,5	Denizli	15787	22017	14,5
Balıkesir	25740	36005	14,6	Tokat	22390	21666	-1,4
Zonguldak	11947	35722	47,6	Kars	13901	21130	18,2
Adapazarı	22534	35581	19,9	Aydın	11978	20161	22,6
Manisa	28684	35240	8,9				

Not: DİE 1927 ve 1950 GNS verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ernst Reuter, Ömer Celal Sarç ve Sadun Eren gibi araştırmacılar 1945-1950 arasında yapmış oldukları çalışmalarda artan şehir ve şehirli sayısına rağmen Türkiye’de güçlü şehirleşme eğilimleri bulunmadığı görüşünde birleşmişlerdir (Keleş, 2006: 59). Selen ülkede güçlü şehirleşme eğilimi olmadığını kabul etmiş; ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vapur ve trenler aracılığı ile münakale ve mübadelenin çoğalması, hızlanması ile şehir yerleşmelerinde bir hareketlenmenin başladığını belirterek, ülkede şehirleşme belirtisi olmadığını ileri süren Reuter’i tenkit etmiştir (Selen, 1944: 99-100). Yücel’de sanayi tesislerindeki artışın ve zirai nüfus fazla-

lığının şehirleşmeyi hızlandırdığını belirterek Selen'den yana duruş sergilemiştir (Yücel, 1961: 24-29).

Bu dönemde şehir sayısının ve şehirli nüfusun arttığı doğrudur. Ancak daha sonraki yıllar dikkate alındığında bu dönemdeki şehirleşme hızının çok da yüksek olmadığı görülür. Tümertekin şehirleşme hızının beklentilerin altında gerçekleşmesini tarımı geliştirmek için yapılan çabalar, kırsalda nüfusun azlığı, ziraat sahalarının ihtiyaca cevap verecek genişlikte olması, nüfus artışının azlığı, tarımda makineleşmenin henüz başlamamış olması ve sanayileşmede arzulanan başarıya ulaşamaması gibi iç faktörlerle açıklamıştır (Tümertekin, 1973: 2). Bunlara 1929 ekonomik krizi ve II. Dünya savaşı gibi dış faktörler de eklenebilir.

2. Türkiye'nin Şehirleşme Sürecinde Amasya Şhrinin Yeri

2. 1. Amasya'da Nüfusun Gelişimi

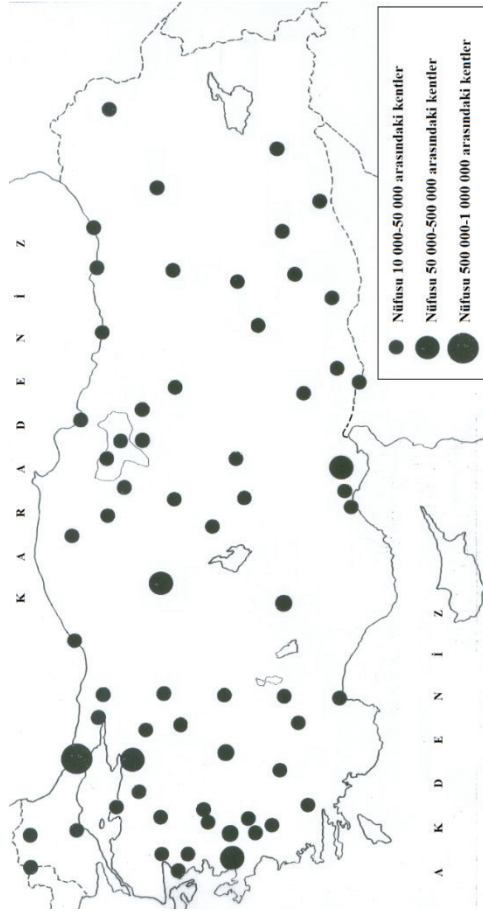
Cumhuriyetin ilanından dört yıl sonra 1927 yılında genel nüfus sayımı yapılmış, 1901'de 33000 (Kodaman, 1986:179); 1915'de 21732 (İskender, 2007: 378) olduğu belirtilen Amasya şehrinin nüfusu 12824 olarak tespit edilmiştir. Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında nüfusunun neredeyse yarısını kaybeden Amasya; nüfus miktarı bakımından ülkenin 53., Karadeniz Bölgesi'nin 8., Orta Karadeniz Bölümü'nün ise Samsun, Tokat, Çorum ve Zile'den sonra 5. büyük yerleşmesi olarak 20. Yüzyılın ikinci çeyreğine giriş yapmıştır (Tablo 4, Şekil 3).

Tablo 4. 1927 GNS'ye göre Türkiye'de nüfusu 10.000'in üzerinde olan yerleşmeler:

Şehir	Nüfus	Şehir	Nüfus	Şehir	Nüfus
1.İstanbul	690857	23.Adapazarı	22534	45.Tekirdağ	14569
2.İzmir	153294	24.Tokat	22390	46.Kars	13901
3.Ankara	74553	25.Tarsus	21872	47.Rize	13881
4.Adana	72577	26.Mersin	21171	48.Ayvalık	13549
5.Bursa	61690	27.Malatya	20737	49.Nevşehir	13445
6.Konya	47496	28.Elazığ	20052	50.Bergama	13223
7.Gaziantep	39998	29.Çorum	19664	51.M.Kemalpaşa	13072
8.Kayseri	39134	30.Tire	18747	52.Kırklareli	12844
9.Edirne	34528	31.Akhisar	18026	53.AMASYA	12824
10.Eskişehir	32341	32.Antalya	17365	54.Burdur	12805
11.Erzurum	31457	33.Kütahya	17282	55.Kırşehir	12745
12.Diyarbakır	30709	34.Uşak	16967	56.Edremit	12161
13.Samsun	30372	35.Turgutlu	16897	57.Aydın	11978
14.Urfa	29098	36.Ödemiş	16793	58.Zonguldak	11947

15.Manisa	28684	37.Erzincan	16092	59.İnegöl	11882
16.Sivas	28498	38.Isparta	15979	60. Giresun	11814
17.Maraş	25932	39.Denizli	15787	61.Merzifon	11334
18.Balıkesir	25740	40.Zile	15377	62.Bandırma	11127
19.Trabzon	24587	41.İzmit	15215	63.Yozgat	10998
20.Afyon	23422	42.Siirt	15099	64.Söke	10390
21.Mardin	23252	43.Siverek	14962	65.İskilip	10303
22.Kilis	22668	44.Kastamonu	14590	66.Muğla	10128

Kaynak: DİE, 1927 GNS.

Şekil 3. 1927 GNS'ye göre nüfusu 10.000'in üzerinde olan yerleşmeler.

Cumhuriyetin ilk on yılında Amasya'da sıtmayı önlemek için bataklıklar kurutulmuş, dere mecraları ıslah edilmiştir. Tam teşekküllü bir hastane, beş ilk mektep (Üçler ilkokulu, Kılıçarslan İlkokulu, Plevne İlkokulu, Yeşilırmak İlkokulu, Atatürk İlkokulu) bir orta mektep (Amasya Orta oku-

lu) kurulmuş; Yeşilırmak'ın güney kıyısında şehri baştan sona geçen yol (Bugünkü Ziya Paşa Bulvarı) açılmış; Soğukpınar suyu muntazam bir şekilde beton borularla şehre getirilmiş; şehri Samsun'a bağlayan demiryolu ulaşımına açılmıştır (Anonim, 1933). 1935'de Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanılarak elektrik santrali kurulmuştur (Pusat, 1946: 28). Ayrıca 1938'de Helvacı mevkii belediye sınırları içerisine alınmıştır. İlgili dönemdeki sayım sonuçları incelendiğinde yukarıdaki olumlu değişikliklerin şehir nüfusunu artırmaya yetmediği tespit edilmiştir. 1927 Genel Nüfus Sayımında 12824 olan nüfusun 1935'te 11981'e düştüğü, 1940'da 13635'e yükseldiği, 1945'te 13344'e düştüğü ve 1950'de artarak 14470'e ulaştığı belirlenmiştir. Başka bir ifade ile şehir nüfusunun 23 yılda sadece 1646 kişi arttığı saptanmıştır. 1927 verilerine göre nüfus büyüklüğü bakımından 53. sırada olan şehir, 1950'ye gelindiğinde 64. sıraya gerilemiştir.

1927 - 1950 döneminde Zonguldak, Kırıkkale, Nazilli, Ceyhan, Ereğli (Konya), Bandırma, Buca, Aydın, Burdur, İnegöl ve Merzifon daha hızlı nüfuslanarak, nüfus miktarı bakımından Amasya'yı geride bırakmışlardır. Amasya'ya göre daha batıda olan bu yerleşmelerden Zonguldak'ın Amasya'yı geride bırakması taşkömürü varlığı ve çıkarımı ile açıklanabilir. Bu dönemde Kırıkkale'de çelik döküm haddehaneleri, topçu mühimmat, tüfek, top, Nazilli'de basma, Ereğli'de bez fabrikaları faaliyete geçmiştir. Amasya'dan daha hızlı nüfuslanmalarında bu yatırımların, başka ifadelerle aynı dönemde Amasya'nın adı geçen yerleşmeler kadar sanayi yatırımı alamamasının etkisi olmuştur. Tümertekin bu dönemde ticari tarım potansiyeli yüksek olan yerlerin daha hızlı geliştiğini belirtmiş, şehirleşmenin tarımsal potansiyel ile ilgili olduğunu belirtmiştir (Tümertekin, 1973: 56). Bu tespitten yola çıkarak diğer yerleşmelerin Amasya'yı geride bırakması, Amasya gibi dar bir vadide değil de büyük ovalarda yer almaları, dolayısı ile ticari tarım potansiyellerinin daha yüksek olması ile açıklanabilir. Ayrıca Aydın, Buca, Nazilli gibi yerleşmelerin hızlı nüfuslanması savaş anında verilen göçün geri alınması ve buralara yerleştirilen mübadillerle de izah edilebilir.

Tablo 5. Nüfus miktarı bakımından 1927 GNS'ye göre Amasya'nın gerisinde olan, 1950 GNS'ye göre ise Amasya'yı geride bırakan yerleşmeler.

Şehir	Nüfus	
	1927	1950
Amasya	12824	14470
Aydın	11978	20161
Zonguldak	11947	35722
Merzifon	11334	15257

Kırıkkale	---	15750
Buca	---	17106
Nazilli	9325	25106
Ceyhan	7317	17864
Ereğli(Konya)	7476	18545
Bandırma	11127	18925
Burdur	12 805	14865
İnegöl	11882	16696

Kaynak: DİE, 1927 ve 1950 GNS'den yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1923-1950 döneminde idari açıdan Amasya'ya bağlı olan ve dönemin en önemli ulaşım sistemi demiryolu güzergâhının dışında kalan Merzifon'un Amasya'dan daha fazla nüfuslanması dikkat çekmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında Merzifon'un tarımsal potansiyeli ve Çeltik linyitlerinin bu merkezden işletmeye açılmış olması kadar Amasya'nın çeşitli nedenlerle yavaş büyümesinin de etkisi vardır. Bu süreçte şehir nüfusunda önemli bir değişim görülmemesinin başlıca sebepleri şunlardır:

2.1. 1. İl Alanının Daralması¹

Amasya Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Şehir sınırda yer aldığı için ve nispeten güvenli bir yerleşme olduğu için ülkenin önemli yerleşmelerinden biri haline gelmiştir. Fetret devrinden itibaren yüz yılı aşkın bir süre (1413-1518 yılları arasında) Rum Beylerbeyliği'nin merkezi olmuş; Tokat, Canik, Karahisar-ı Şarki, Çorum ve Sivas sancakları idari açıdan Amasya'ya bağlı kalmıştır (Kılıç, 2007; Güneş, 2001).

1520'den sonra beylerbeyliği sistemi terk edilerek eyalet sistemine geçilmiştir. Bu düzende Sivas Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirilen Amasya; Şehzade Mustafa'nın 1538'de şehirde vali olarak atanması ile birlikte, Tokat, Canik ve Çorum sancaklarını kapsayan eyaletin merkezi olmuştur. Ancak bu durum uzun sürmemiş Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi ile birlikte Amasya tekrar sancak merkezine dönüştürülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu yıkılana kadar da Merzifon, Gümüşhacıköy, Lâdik, Havza, Vezirköprü (Kadegra), Mecitözü ve Osmancık kazalarını kapsayan sancakın merkezi olarak kalmıştır (Şekil 4).

¹ Bu dönemde Amasya şehri adına en önemli gelişme yerleşmenin il merkezi yapılmasıdır. Ancak il merkezi yapılmasının etkileri daha sonraki dönemlerde görülmüştür.

Şekil 4. Amasya Sancağı (Cuinet, 1892)

Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra 1924’de tüm sancaklar vilayete dönüştürülmüş, ülkenin 74 vilayetinden birisi de Lâdik, Havza, Vezirköprü, Mecitözü, Merzifon ve Gümüş kazalarını kapsayan Amasya olmuştur. Ancak bu düzenleme uzun ömürlü olmamış; 30.05.1926 tarih ve 877 sayılı “Teşkilatı Mülkiye Kanunu” ile idari teşkilatlanmada değişikliğe gidilmiş; il sayısı 74’den 63’e düşürülmüştür (Behlülil, 1992:169). Amasya’nın ilçe sayısı da Lâdik, Havza ve Vezirköprü ilçeleri Samsun’a; Mecitözü ilçesi ise Çorum’a bağlandığından yediden üçe (Merkez İlçe, Merzifon ve Gümüşhacıköy) inmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu döneminde “eyalet merkezi,” “şehzade sancağı,” “vilayet merkezi,” olan Amasya, 1927 verilerine göre sadece 114884 kişiye idari hizmet sunan küçük bir merkeze dönüştürülmüş; nüfus büyüklüğü açısından 63 il içerisinde 51. sırada kendisine yer bulabilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. İl nüfusları (1927).

İl	Nüfus	İl	Nüfus	İl	Nüfus
Adana	227718	Edirne	150840	Malatya	306882
Afyonkarahisar	259377	Elaziz	213777	Manisa	374013
Aksaray	127031	Erzincan	132325	Maraş	186855
AMASYA	114884	Erzurum	270426	Mardin	183471
Ankara	404720	Eskişehir	154332	Mersin	119107
Antalya	204372	Gaziyayınab	215762	Muğla	175390
Artvin	90066	Giresun	165033	Niğde	166056
Aydın	212541	Gümüşane	122231	Ordu	202354
Balıkesir	421066	Hakari	24980	Rize	171657
Bayazıt (Ağrı)	104586	İçel	90940	Samsun	274065
Bilecik	113660	Isparta	144437	Siirt	102433
Bitlis	90631	İstanbul	794444	Sinop	169985
Bolu	218246	İzmir	526005	Sivas	392551
Burdur	83614	Kars	204846	Şebinkarahisar	108735
Bursa	401595	Kastamonu	336501	Tekirdağ	131446
Cebelibereket	107694	Kayseri	251370	Tokat	263063
Çanakkale	181735	Kırklareli	108989	Trabzon	290303
Çankırı	157219	Kırşehir	126901	Urfa	203595
Çorum	247926	Kocaeli	286600	Van	75329
Denizli	245048	Konya	504384	Yozgat	209497
Diyarbakir	194316	Kütahya	302426	Zonguldak	268909

Not: DİE,1927 GNS'den yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

*1927 GNS'na göre nüfus miktarı Amasya'dan az olan iller koyu punto ile gösterilmiştir.

**İl isimleri alıntı yapılan kaynaktaki hali ile yazılmıştır.

Yukarıda ifade edilen düzenleme yapılmamış olsa idi 1927'de Amasya 224239 kişiye idari hizmet sunacak, nüfus büyüklüğü bakımından ülkenin İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Afyonkarahisar, Balıkesir, Erzurum, Kastamonu, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Samsun, Sivas, Tokat, Trabzon ve Zonguldak'tan sonra en büyük 19. ili olacaktı. 1950'de ise 320385 kişiye hizmet sunacak, bunun sonucunda idari işlemler için şehre geliş gidiş yapanların sayısı artacak, şehirdeki ekonomik hayat daha canlı olacak, şehir nüfusundaki artış da muhtemelen daha yüksek olacaktı (Tablo 7).

Tablo 7. Amasya sancağını oluşturan ilçelerin nüfusları (1927, 1950).

İlçe Nüfusu	1927	1950
Amasya	60479	85959
Merzifon	28141	41602
Gümüşhacıköy	26264	36108
Mecitözü	36691	44319
Havza+Ladik	38010	60289
Vezirköprü	34654	52308
Toplam	224239	320585

Kaynak: DİE, 1927 ve 1950 GNS'den yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.1.2. Gayrimüslim Nüfusun Şehri Terk Etmesi

Henry John Van Lennep 1854-1861 yılları arasında Tokat'ta misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş, izlenimlerini “Travels in Little Know Parts of Asia Minor” adlı iki ciltlik eserde toplamıştır. Bu eserinde İsviçreli Mr. Krug'un Amasya'da ikamet ettiğini ve bunun bir un değirmeni ile bir ipek atölyesi bulunduğunu belirtmiştir (Tuzcu, 2007: 168).

Alman Mordthmann 1850, 1858 ve 1860'da Amasya'ya gelmiştir. Şehirde ipekböcekçiliğinin yaygın olarak yapıldığını gözlemlemiştir. Ürünün büyük çoğunluğunun İsviçreli tüccar Mr. Krug tarafından alındığını ve Almanya'nın Baden Eyaleti'nin Freiburg şehrindeki ipekli dokuma fabrikasına gönderildiğini belirtmiştir (Tuzcu, 2007: 189). Alman Barthe 1858'de Mordthmann ile Amasya'ya gelmiştir. Eserinde şehirde çok sayıda Alman bulunduğunu, bunların yerli halka göre çok para kazanıp çok para harcadıklarını belirtmiştir (Tuzcu, 2007: 199).

Fransız Arkeolog Georges Perrot 1861'de Amasya'ya gelmiştir. Eserinde Amasya'nın yerli Hristiyanlarının sosyo-ekonomik durumunun yerli Müslümanlardan daha iyi olduğunu belirtmiştir. Hristiyanların savaşa katılmadıkları için nüfuslarının hızla arttığını ifade etmiştir. Aslında Türklerde de nüfusun hızlı arttığını, ancak savaşlar nedeni ile nüfusun kırıma uğradığını bu nedenle yerli nüfusa ait sanayinin durma noktasına geldiğini belirtmiştir (Tuzcu, 2007: 168).

1867-1873 yılları arasında İngiltere'nin Trabzon konsolosu olarak görev yapan William Gifford Palgrave 1869 yazında Amasya'ya gelmiş, edindiği izlenim ve bilgileri İstanbul başkonsolosluğuna raporla bildirmiştir. Bu raporda şehir içerisinde 15391 kişi yaşadığı, bunların 6208'inin Hristiyan olduğu belirtilmiştir. Şehre yerleşmiş olan Alman Mr. Stroh'un şehirdeki en büyük un değirmenine ve ipek fabrikasına sahip olduğu, bu

fabrikalarda Prusya'dan getirilen 60 Alman işçi ile yerli Hristiyanlardan 400 kişinin çalıştığı belirtilmektedir. Şehirdeki ikinci büyük un değirmeninin ise Marsilyalı tüccar olan Mr. Imbert'e ait olduğu bu kişinin de un ve ipek ticareti başta olmak üzere çeşitli ticari işlerle meşgul olduğu ifade edilmiştir. Yine bu raporda vergilerin yüksek olduğu ve köylülerin içinde bulundukları zor durumdan kurtulmak için Ermeni Bankerlerden yüksek faizle borç aldıkları belirtilmiştir (Tuzcu, 2007: 245-250).

Padişah II. Abdülhamit'in fermanı üzerine hazırlanan 1880 tarihli Amasya Sancağı raporunda da şehirde yabancı tüccarların var olduğu, bunların Amasya'da üretilen unu Samsun Limanı'na naklettikleri belirtilmiştir (Şahin, 2007: 225). Faroghi'de "Osmanlıda Kentler ve Kentliler" adlı eserinde şehirde çok sayıda Yahudi tüccar bulunduğunu belirtmiştir (Çev.: Kalaycıoğlu, 2005: 83).

Tunçdilek, kapitülasyonlar nedeni ile 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu şehirlerinin iç ve dış ticaretinin Rum ve Ermeni tüccarların eline geçtiğini ve 19. Yüzyıldan itibaren bu gruba Alman, Fransız, İngiliz ve Hollandalı tüccarlarda dâhil olduğunu belirtmiştir. Bunların ipekli kumaş yerine ham kozayı daha yüksek ücretle alıp ihraç ettiklerini, bunun üzerine de yerli dokuma tezgâhlarının hammadde bulamadığını ve kitle halinde faaliyetlerine son vermek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Neticede Bursa, Bilecik, Balıkesir, Manisa, Amasya gibi büyük ipek üretim merkezlerinin bu fonksiyonlarını kaybettiklerini ileri sürmüştür (Tunçdilek, 1986: 135).

Amasya'da yukarıda bahsedilen sürecin yaşandığı doğrudur. Ancak çöküşün daha da şiddetlisi bu tüccarların değişik gerekçelerle şehri terk etmesiyle yaşanmıştır. Çünkü bunlar yukarıda da ifade edildiği gibi yerli halkın ürettiği hammaddeyi satın almışlar, bunun bir kısmını şehirdeki tesislerde işledikten sonra yurt dışına ihraç etmişlerdir. Bu nedenle şehirde ekonomik açıdan fazla sorun yaşanmamış, hatta şehir kuruluşundan itibaren en yüksek nüfus miktarına ulaşmıştır (Tablo 8). Ancak Cumhuriyet öncesinde ve cumhuriyetin ilk yıllarında değişik sebeplerle (savaşlar, tehcir ve nüfus mübadelesi) sanayi ve ticareti elinde bulunduran Alman, Rum ve Ermeni kökenli gayrimüslim nüfus şehri terk etmiştir. Neticede ipekli dokuma fabrikaları kapanmış, un değirmenlerinin sayısı azalmıştır. Yerli halka ait tesisler de olmadığı için üretilen ürünlerin satışı güçleşmiş, satılamayan ürünün üretiminden vazgeçilmiş ve şehirdeki ekonomik canlılık sona ermiştir.

Tablo 8. Cumhuriyet öncesinde Amasya şehrinin nüfusu.

Yıl	Nüfus	Yararlanılan Kaynaklar
1831	6000(Erkek Nüfus)	Karal, Y. Z., 1997
1831	12000	Çadırcı, M., Yavuz, H. A.,1999:14
1831	15000	Kuzucular, K.,1994:92
1869	15391	Palgrave,1869
1875	15634	Kuzucular, K.,1994:91
1882	17811	İskender, P.,2007:374
1889	17984	İskender, P.,2007:374
1890	19019	Karaman,F.,2001:108; Kuzucular, K.,1994:91
1890	30000	Cuinet,1892:741, DİE,2000:43
1901	33000	Kodaman, B.,1986:179
1915	21732	İskender, İ.,2007:374

2.1.3.Doğal Afetler

1927-1950 döneminde Amasya’da can ve mal kaybına neden olan iki büyük doğal afet yaşanmıştır (fotoğraf 1).. Bunlardan birincisi 26 Aralık 1939’da gerçekleşen depremdir. Merkez üssü Erzincan olan bu deprem nedeni ile Amasya’da Topkalesi ve Zincirlikaya kayalıklarından bloklar yuvarlanmıştır. Sultan Bayezid Cami’nin külahı kuzeye devrilmiştir. Çok sayıda ev yıkılmış, bir kişi de hayatını kaybetmiştir (Demiray,1954:162). “Hasar özellikle Yeşilirmak aşağısındaki alüvyal kumlar üzerindeki bölgelerde görülmüştür” (Eyidoğan vd.,1998:63). İkinci doğal afet ise 3 Haziran 1948’de gerçekleşen seldir. Yörede saat 20.00’de başlayan şaganak yağış 1,5 saat kadar devam etmiştir. Yağmur suları yüksek eğim değerlerinin de etkisi ile yamaçlardan Yeşilirmak’a doğru yüzeysel akışa geçmiştir. Yine eğim değerlerinin yüksek olması yüzeysel akışa geçen suyun hızını dolayısı ile de aşındırma gücünü artırmış; yamaçlardan büyük kaya parçalarının koparılmasını sağlamıştır. Bu parçalar Yeşilirmak’ın güneydeki kollarından biri olan Sevaniye deresinin yatağını doldurmuştur. Su, dere çevresinde yer alan evleri yıkarak kendine yol bulmuş Yeşilirmak’a ulaşmıştır. Bu büyük afet sonucunda 90’dan fazla can kaybı olmuş; 26 kişi yaralanmış, çok sayıda ev yıkılmış, yüzlerce kişi evsiz kalmıştır (Erdoğan, 1948:2; Demiray,1954:161; Ateş vd., 2006:119).

Fotoğraf 1. 1939 Erzincan depremi ve 1948 Sevadiye Deresi selinin şehirde yol açtığı yıkımlara dört örnek (Foto Özden Arşivi).

2.1.4.Kırsala Yönelik Yatırımlar

Amasya ilinde şehir nüfusu 1927 GNS'ye göre 30297, 1950 GNS'ye göre ise 37858 olarak tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile il genelinde şehirli nüfus 7561 kişi artmıştır. Aynı dönemde kır nüfusu 41224 kişi artmıştır. Şehirlerde nüfus %25 oranında artarken, bu oran kırsalda %50'ye yakındır (Tablo 9). Bu artışın şehre göç olarak yansımaması dikkat çekmektedir.

Tablo 9. Amasya ili kır ve şehir nüfusundaki değişim(1927-1950)

		1927	1950
Şehir Nüfusu	Amasya	12824	14470
	Merzifon	11334	15247
	Gümüşhacıköy	6139	8141
	Toplam	30297	37858
Kır Nüfusu	Amasya Merkez İlçe	47655	71489
	Merzifon İlçesi	16807	26355
	Gümüşhacıköy İlçesi	20125	27967
	Toplam	84587	125811
Amasya İl Nüfusu		114884	163669

Kaynak: DİE, 1927 ve 1950 GNS'den yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Nüfusun kırdan kalmasını sağlayan en önemli faktör kuşkusuz savaşlardır. Çünkü savaşlar sonucunda kır nüfusu azalmış, kişi başına düşen toprak miktarı artmıştır. Toprağı işlemek için işgücüne duyulan ihtiyaç kır nüfusunun şehre göç etmesini engellemiş olmalıdır.

Nüfusun kırdan kalmasını sağlayan ikinci faktör ise 1934’de Turhal’a kurulan şeker fabrikasıdır. Turhal’a kurulan şeker fabrikası ile 1934’de Amasya il genelinde şeker pancarı üretimine başlanmış; kısa sürede şeker pancarı üretimi yaygınlaşmıştır. Tarımdan gelir elde eder hale gelen çiftçi yerinde kalmıştır.

Nüfusun kırdan kalmasını sağlayan üçüncü faktör ise 1927’de ulaşım açılan Amasya-Samsun demiryoludur. Pusat, yörede demiryolundan evvel ithalat ve ihracatın bir takım istasyonlardan kamyonlarla sağlandığını belirtmiştir. Bu istasyonlara yükün katırlarla, eşeklerle, at arabaları ve kağnılarla taşındığını ifade etmiştir. Bu yöntemde mahsulü Ankara, Samsun ve İstanbul’a göndermenin günler sürdüğünü, bu yüzden de mahsulün bölge dâhilinde kaldığını vurgulamıştır. Ayrıca kışın kar yağışının, ilkbahar ve sonbaharda ise yağmurların yörede ulaşımı engellediğini belirtmiş, ticaretin yılın büyük kısmında sekteye uğradığını bildirmiştir. Demiryolunun ulaşım açılması ile birlikte yörede ihracatın canlandığını; iyi kalitedeki mahsulün demiryolu ile Samsun’a; bu iskeleden ise vapurlarla Zonguldak ve İstanbul başta olmak üzere diğer limanlara taşındığını ifade etmiştir. Yine Pusat demiryolundan önce ticaret yapmanın güç olduğunu, dolayısı ile daha fazla sermaye gerektirdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle demiryolu öncesinde şehirde az sayıda tüccar bulunduğunu, bunlarında çiftçinin elindeki ürünü değerinin altında ücret ödeyerek satın aldıklarını ve çiftçinin zarara uğratıldığını ileri sürmüştür. Demiryolunun ulaşım açılması ile birlikte taşıma maliyetinin azaldığını, bu nedenle de şehirdeki tüccar sayısının arttığını ifade etmiştir. Tüccar sayısındaki artışa ve pazarın genişlemesine bağlı olarak çiftçinin elindeki ürünü daha yüksek fiyatlarla satma imkânı bulduğunu, çiftçinin topraktan daha fazla gelir elde eder hale geldiğini belirtmiştir (Pusat, 1945: 22-25).

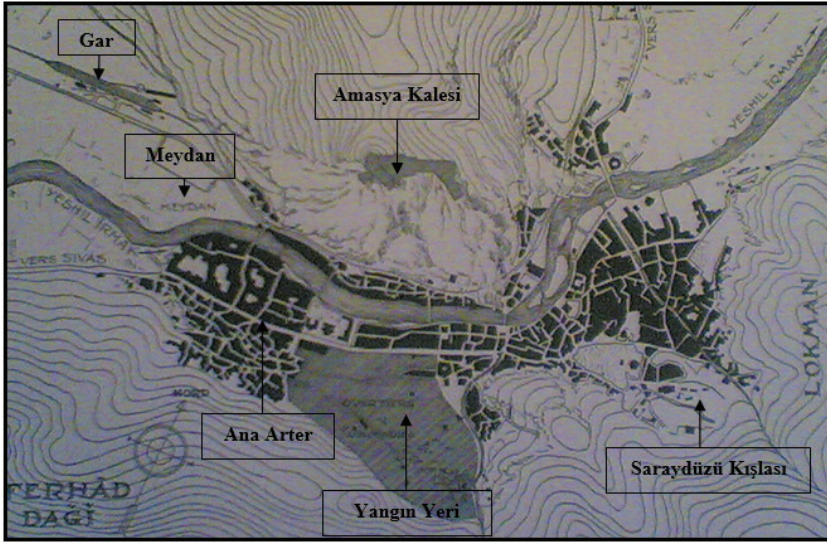
Nüfusun kırdan kalmasını sağlayan bir diğer faktör ise aşarın kaldırılması başta olmak üzere tarımsal alanda yapılan inkılaplardır. Gelirin artması buna karşılık vergi yükümlülüğünün azalması nüfusun kırdan kalmasına neden olmuş olmalıdır.

Kriz ve savaş dönemlerinde insanlar doğal olarak kendilerini daha güvenli hissedecekleri yerlerde yaşamak isterler. Ülke ekonomisinin 1929 ekonomik krizi ve 1939’da başlayan II. Dünya savaşı nedeni ile bozulması nüfusu kırdan tutan bir diğer faktör olarak ileri sürülebilir.

2.2.Amasya'nın Mekânsal Gelişimi

Fransız mimar ve sanat tarihçisi Albert Louis GABRIEL, 1927-1930 yılları arasında Amasya'ya gelmiş, bu araştırma gezilerinde elde etmiş olduğu verileri “Monuments Turcs d'Anatolie” adlı eserinin II. Cildinde yayınlamıştır. Bu çalışmada yer alan üç Amasya haritası ile şehirdeki fotoğrafçılardan derlediğimiz eski Amasya resimleri incelendiğinde Cumhuriyetin ilk yıllarında şehrin fiziki yapısı, cadde-sokak sistemi ve şehir içi arazi kullanımı hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır.

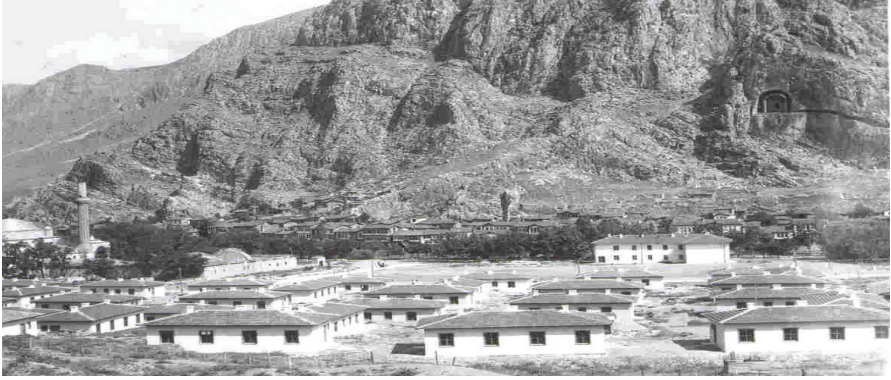
Yukarıda bahsedilen kaynaklardan elde edilen verilere göre cumhuriyetin ilk yıllarında yerleşmenin Doğuda Kuş (Kunç) köprü ile batıda İstasyon (Meydan) köprüsü arasında sıkıştığı tespit edilmektedir. Bugünkü 33 mahalleden 15'inde (Kurşunlu, Hatuniye, Nergis, Şamlar, İhsaniye, Bayezid Paşa, Sevadiye, Mehmet Paşa, Sofular, Pirinççi, Gümüşlü Yakutiye, Dere, Üçler, Hacı İlyas ve Gökmedrese) yerleşmenin olduğu, merkezi kısımda “yangın yeri” olarak adlandırılan boş bir alanın bulunduğu görülmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. 1930'larda Amasya şehri (Gabriel, 1932).

Amasya'nın Gabriel tarafından çizilen haritası ile 1953 tarihli hava fotoğrafı karşılaştırıldığında yangın yerinin yerleşime açıldığı, burada “Fethiye” ve “Yüzevler” mahallelerinin oluştuğu tespit edilmektedir. Amasya'da 1915'te büyük bir yangın çıkmıştır. Evlerin ahşap olması sebebiyle yangın söndürülememiş, batıda Sultan Bayezid Külliyesi doğuda Selağzı deresi, kuzeyde Yeşilirmak, güneyde ise Çakallar arasında kalan kısım ta-

mamen yanmıştır. “Yangın yeri” olarak adlandırılan bu kısım Cumhuriyetin ilanından sonra istimlak edilmiş, 1948 yılına kadar da boş kalmıştır. Buraya 1948 yılındaki selde evleri hasar gören felaketzedelere verilmek üzere yüz kadar ev yapılmış, mahalle de adını bu evlerden almıştır (Foto, 11). Buranın güneyinde ise Fethiye Mahallesi gelişmiştir.

Fotoğraf 2. Yangın yerine kurulan “Yüzevler Mahallesi” (Foto Özden Arşivi)

Yerli coğrafya literatüründe tren istasyonlarının, yerleşmelerin büyüme yönü üzerindeki etkisi sık sık vurgulanmıştır. Örneğin Üçışık (1998), Bandırma’nın; Ceylan (2010) Ahmetli’nin, Eşme’nin, Salihli’nin, yine Ceylan (2013) Turgutlu’nun, Alaşehir’in gelişme yönü üzerinde tren istasyonunun etkili olduğunu belirtmiştir. Yücel, demiryollarının istasyon nüfuslarına etkisini konu alan çalışmasında, istasyona sahip olan yerleşmelerde nüfusun 1927-1935 yılları arasında az, ancak 1940- 1950 aralığında ise oldukça fazla arttığını belirtmiştir (Yücel, 1960: 147-148). Amasya’da 1928’de Hızır Paşa mevkiine tren istasyonu kurulduğu halde 1950’li yıllara kadar yerleşmenin bu alanın çevresine doğru büyümediği tespit edilmiştir. Bu ilginç durum, bahsedilen dönemde şehir nüfusunda önemli bir artışın gerçekleşmemesi ve şehir merkezinde yerleşilebilecek boş alanların varlığı ile açıklanabilir.

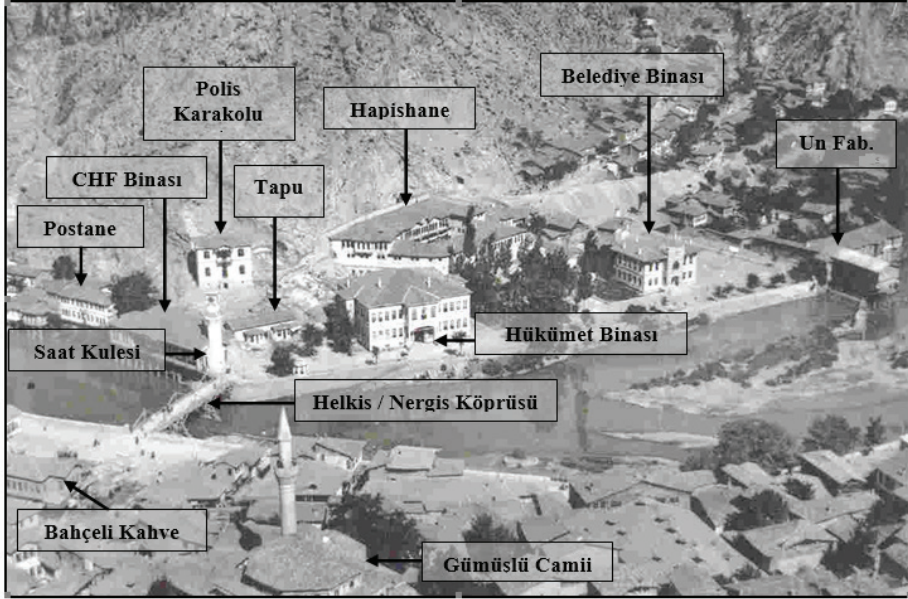
1927–1950 Döneminde Amasya’da nüfus fazla artmamıştır. Bu durum yeni konut baskısının oluşmasını engellemiştir. Yeni kurulan Yüzevler ve Fethiye Mahallelerinde de kat sayısı ikiye aşmamış, nihayetinde dikey büyüme yaşanmamıştır.

Cumhuriyet öncesi Amasya, organik dokulu cadde sokak sistemine sahiptir. Dar, kavisli ve çıkmaz sokaklar yaygındır. 1927–1950 döneminde yukarıda ifade edildiği üzere afet sonrası yapılaşmanın görüldüğü Yüzevler Mahallesi, planlı olarak kurulmuş; burada birbirini dik açıyla kesen cadde

sokak sistemi tercih edilmiş; kafesli (ızgara–hippodamik) doku şehrin ilk kez bu kısmında uygulanmıştır.

2.3.Amasya Şehrinde Şehir İçi Arazi Kullanımındaki Değişimler

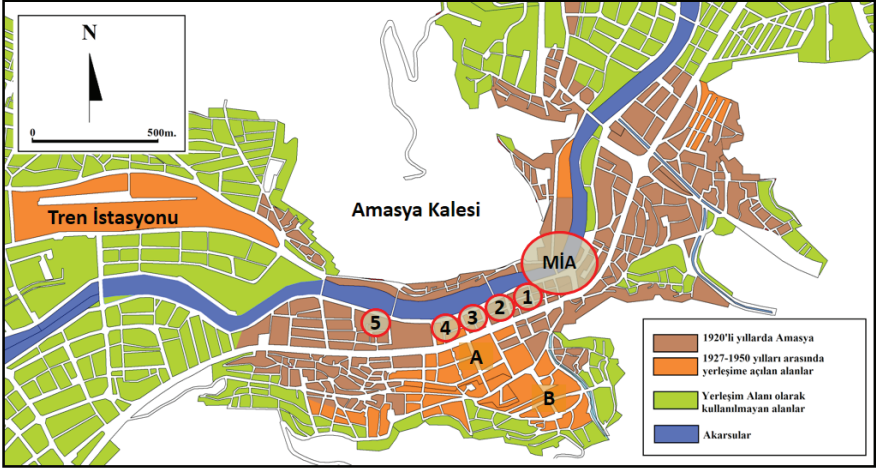
Gabriel'in çizdiği haritalar ve döneme ait fotoğraflar incelendiğinde Cumhuriyetin ilk yıllarında Amasya'daki şehir içi arazi kullanımı hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Buna göre ilgili yıllarda idari binaların (Belediye binası, Hükümet Binası, Hapishane, Postane, Polis Karakolu, Cumhuriyet Halk Fırkası Binası vb.) Yeşilirmak'ın kuzey kıyısında yer aldığı saat kulesi ve çevresinde toplandığı tespit edilmektedir. Saat kulesinin hemen karşısındaki alanda ise (Hâlihazırdaki Yavuz Sultan Selim Meydanı) dükkânların yer aldığı görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak cumhuriyetin ilk yıllarında şehrin merkezi iş alanının saat kulesi ve çevresi olduğu söylenebilir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Cumhuriyetin ilk yıllarında Amasya'nın merkezi iş alanı.

1950'ye gelindiğinde şehir içi arazi kullanımında küçük değişiklikler meydana gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece Yeşilirmak'ın kuzey kıyısında yer alan idari binalar nehrin karşı kıyısında da görülmeye başlamıştır. Adliye, Ziraat Bankası, Tekel İdaresi, Askerlik Şubesi, Pancar Dairesi Şefliği gibi idari binalar ırmağın güney kıyısına, Sultan Bayezid Külliyesi ile Gümüşlü cami arasına yapılmış idari merkez genişlemiştir. 1939'da meydana gelen depremden sonra zarar gören ahşap Helkis-Nergis

köprüsü ile saat kulesi 1940 yılı Şubat'ında yıktırılmış, yerine hâlihazırda kullanılan Hükümet Köprüsü yapılmıştır. Bu değişim ile iş ve ticaret alanları yakın çevredeki Gümüşlü Camiine, Kocacık Çarşısına ve Pir Mehmet Çelebi Camiine (Sığır pazarı Camii) doğru yayılma göstermiştir (Şekil 6). 1920'li yıllarda olduğu gibi 1950'li yıllarda da merkezi iş alanı ikametgah alanları ile ikametgah alanları da tarım alanları ile çevrilmiştir.

Şekil 6. 1950'li yıllarda Amasya'nın merkezi iş alanı (MİA)

(1.Adliye, 2. Ziraat Bankası, 3. Elektrik Santrali, 4. Tekel İdaresi, 5. Pancar Dairesi Şefliği)

(A. Yüzevler Mahallesi, B. Fethiye Mahallesi)

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de şehirleşme süreci farklı dönemlere ayrılabilir. 1923-1950 dönemi hem kırsal hem de şehir nüfusun artması ve şehirleşme hızının nispeten düşük olması ile sonraki yıllardan belirgin olarak ayrılır. Bu dönemde Amasya şehri de ülke geneline benzer bir yapı göstermiş; hatta daha düşük hızda nüfuslanmıştır. İlk sayımda 53. sırada iken 1950 GNS sonuçlarına göre 64. Sıraya gerilemiştir.

Nüfus artışının az olması üzerinde il alanın daraltılması, gayrimüslim nüfusun şehri terk etmesi, kırsala yönelik yatırımlar ve doğal afetler etkili olmuştur. Yeterli devlet desteği alamama da bunlara eklenebilir.

1923-1950 döneminde Amasya'nın şehirleşme hızı düşük gerçekleşmiştir. İlgili dönem için olumsuz olan bu durum Amasya şehrinin özellikle 1980 sonrası sürecini pozitif yönde etkilemiştir. Şöyle ki, 1923 - 1950 dö-

neminde nüfus baskısı az olduğu için, gelir çok yükselmediği için, Osmanlının son dönemini temsil eden sivil mimari örnekleri korunarak 1970'lere kadar ulaşmıştır. Aynı yıllarda koruma bilincinin devreye girmesi, arkasından koruma kararlarının alınması ile birlikte şehir küreselleşen dünyada, aynılan şehirlerin yaygınlaştığı bu günlerde diğer şehirlerinden farklılaşmış, kimlik sahibi olmuş, marka değeri, tanınırlığı artmıştır. Gelecek yıllarda hedef nüfusu artırmak yerine kimliği olan, marka değeri olan şehri korumak, sürdürülebilirliğini sağlamak, sağlıklı ve yaşanabilir bir şekilde geleceğe taşımak olmalıdır.

Kaynakça

- Abdizade, H.H. (1912). *Amasya Tarihi - Cilt:I-II-III-IV*. (Çeviren: M. Aydın, G. Aydın, 2008). Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara: Yenigün Matbaacılık.
- Anonim, (1933). *On Cumhuriyet Yılında Amasya*. Resimli Ay Matbaası
- Ateş, Ş., Bulut Üstün, A., Osmañcelebioğlu R., Mutlu G., Erkal T., Özerk, O. C., Karakaya Gülmez F., Çiçek, İ. (2006). *Amasya İli ve (İl-İlçe Merkezleri) Kentsel Gelişme Alanlarının Yerbilim Verileri*. MTA Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etütleri Dairesi, Rapor No: 10893.
- Avcı, S. (2004). Şehirsel Yerleşmelerin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler ve Türkiye Örneği. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi (9): 9-28.
- Behlülgil, M. (1992). İmparatorluk ve Cumhuriyet Döneminde İllerimiz. İstanbul: Özay Matbaası.
- Ceylan, M. A. (2010). Manisa – Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri (I). *Doğu Coğrafya Dergisi*, (23), 223 – 250.
- Ceylan, M. A. (2010). Manisa – Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri (II). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (21), 1 – 26.
- Coşkun, O. (2013). Doğu Anadolu Bölgesi’nde Kentleşme ve Kentsel Gelişim. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (30), 229-255.
- Cuinet, V. (1892). *La Turguie d’Asia (Cilt:2)*. Paris.
- Çadircı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara.
- Çalışkan, Z. (2006). Türkiye’de Şehirleşme ve Gecekondulaşma. *Fırat Üniversitesi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 55-61.
- Demiray, A. (1954). *Resimli Amasya*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik.
- DİE (1927 - 2000). Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.
- Doğan, M. (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), 211-231
- Doğanay, H., Orhan F. (2016). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erdoğan, M. (1948). *Amasya Sel Destanı*. İstanbul: Tuna Basımevi.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923 – 1950). *History Studies*, 10(8), 109-119.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923 – 1950). *Kesit Akademi Dergisi*, 4(14), 1-30.

- Eyidoğan, H., Utku, Z., Güçlü, U., Değirmenci, E. (1991). *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi(1900-1988)*. İstanbul: Kurtiş Matbaası.
- Farooqi, J. (1981). *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia* (Çev: N. Kalaycıoğlu;2005: “Osmanlıda Kentler ve Kentliler” İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gabriel, A. L. (1932). *Monumets Turcs d’Anatolia Amasya, Tokat, Sivas Cilt:2*. Paris.
- Göney, S. (1984). *Şehir Coğrafyası-I*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, No: 2274.
- Güneş, H. (2001). *Lale Devrinde Amasya*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Hacısalıhoğlu, İ. Y. (2001). *Türkiye’nin Kentsel Gelişme Süreci ve 1999 Marmara Depremi*. İstanbul: Çantay Kitabevi,
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, (14), 51-71.
- İskender, P. (2007). I. Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Sırasında Amasya Sancağının Nüfus Yapısı. *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu (13-15 Haziran 2007), Bildiriler Kitabı*.
- Karal, Y. Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Karaman, F. (2001). *Salname-i Vilayet-i SİVAS*. Sivaslılar Eğitim kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, No:1
- Keleş, R. (2006). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, O. (2007). Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağının Yönetimi. *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu (13-15 Haziran 2007), Bildiriler Kitabı*.
- Kodaman, B. (1986). 20. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti-1901. *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*.
- Kuzucular, K. (1994). *Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, C. (2001). Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları.
- Pusat, S. (1945). *Amasya Bölgesi ve Şehrinin İktisadi, Beşeri Durumu*. (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
- Selen, H. S. (1945). Türkiye’de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (7-8), 97-107.
- Şahin, S. (2007). Amasya Sancağı Raporu. *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu (13-15 Haziran 2007), Bildiriler Kitabı*.

- Şenol, E. (2015). Türkiye'nin Şehirleşme Sürecinde Merzifon Şehrinin Yeri. *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, 636-652.
- Şenol, E. (2010). *Amasya'nın Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişim Süreci ve Kentleşme Sorunları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenol, E. (2019). Büyükşehir Statüsündeki İllerde Kırsal Nüfusun Tespiti: Ordu İli Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (72), 53-63.
- Tunçdilek N., Tümertekin, E. (1959). *Türkiye Nüfusu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 802.
- Tunçdilek, N. (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, No:3367.
- Tuzcu, A. (2007). *Seyahatnamelerde Amasya*. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara: Yenigün Matbaacılık.
- TÜİK (2007 - 2012). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri.
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No:1840.
- Uğur, A., Aliagaoglu, A. (2015). **Şehir Coğrafyası**. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- United Nations (2015). *World Urbanization Prospects. Dataset on Urban and Rural Areas, 1950-2050*. Department Of Economic and Social Affairs) Population Division, New York.
- United Nations (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision-Methodology*. Department Of Economic and Social Affairs) Population Division, New York.
- Üçışık, S. (1998): *Bandırma Şehir Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, H. A. (1999). *1777-1780 Yılları Arasında Amasya*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yücel, T. (1960). Demiryollarımızın İstasyon Nüfuslarına Etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (20), 143-148.
- Yücel, T. (1961). Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler II. *Türk Coğrafya Dergisi*, (21), 31-43.
- Yüceşahin, M. (2003). Şehirleşme Süreci Bakımından İnegöl İlçesi Şehirsel Yerleşmeleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 75-95.
- Yüceşahin, M., Bayar, R., Özgür, E. M. (2004). Türkiye'de Şehirleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 23-39.

Yüceşahin, M., M., Özgür, M. (2008). Türkiye Kentlerinin Kentleşme Düzeylerinin Demografik, Ekonomik ve Sosyal Değişkenlerle Belirlenmesi. *Cografî Bilimler Dergisi* 6 (2), 115-139.

Bölüm 3

PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARININ İYİLİK HALİ YILDIZLARI: BİR İZLEME ÇALIŞMASI

Nur Demirbaş Çelik¹

Fidan Korkut-Owen²

1 Doç. Dr. Nur Demirbaş Çelik. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Bölümü. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD. ORCID: 0000-0001-7920-4361

2 Prof. Dr. Fidan Korkut-Owen. Bahçeşehir Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Bölümü. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD. ORCID: 000-00003-0144 1521

Bu kitap bölümünde psikolojik danışma hizmetlerinde iyilik hali kavramından söz edilmektedir. Metinde iyilik hali kavramından ve ilgili modellerden bahsedilip İyilik Hali Yıldızı Modeli tanıtılmış ve nasıl kullanılabileceğine ilişkin bilgiler verilmiştir. Ayrıca psikolojik danışman adaylarının iyilik hali ile ilgili yapılan bir çalışmanın izleme sonuçlarına da yer verilmiştir. Bu çalışma gelecekteki çalışmalar için pilot çalışma niteliği de taşımaktadır.

Psikolojik Danışma ve İyilik Hali

Psikolojik danışma ve rehberlik alanındaki çalışmalardaki en genel amaç tüm bireylerin her açıdan sağlıklı, kendilerinden ve yaşamlarından doyum alan bireyler olmalarına yarayacak biçimde gelişimlerini desteklemektir. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (American Counseling Association [ACA]) psikolojik danışma mesleğinin, bireylerin sağlıklarının ve iyilik hallerinin savunucusu olduğuna ilişkin kararı kabul etmiş ve “yaşam boyu iyilik halinin zenginleştirilmesi”ni alanın temel çalışma temalarından birisi haline getirmiştir (Ivey vd., 2005). Ardından, ACA 29 psikolojik danışma derneği aracılığı ile yaptığı büyük delege çalışmaları sonucunda psikolojik danışma alanının yeniden tanımlanması yoluna gitmiş ve tanımda bireylerin, ailelerin ve grupların iyilik hallerinin artırılmasına da yer vermiştir (Kaplan, Tarvydas ve Gladding, 2014). Dolayısıyla iyilik hali, psikolojik danışma mesleğinin uygulamalarında temel bir öğedir.

İyilik hali kavramı aslında pek çok kültürde farklı biçimlerde yer alan çok eski bir kavramın modern karşılığıdır. Gamby ve diğerleri (2021) iyilik hali kavramının antik zamanlara giden kökleri olduğunu ve bunun gözden kaçırılmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla uzun yıldır ruh, beden ve aklın dengede olması, insan sağlığının bütüncül olarak ele alınması (Cohen, 2010); her davranışın ne çok az ne de çok fazla değil dengede yapılması, sağlıklı yaşam olarak ele alınmaktaydı. İyilik hali kavramı, aslında kronik hastalıklarla ilgili istatistiki çalışmalar yapan Dunn (1959) tarafından 1950’li yıllarda başlatılan iyilik hali hareketi ile alanyazına kazandırılmıştır. Ardından farklı araştırmacılar kavramı tıp dünyasına ve psikolojik danışma alanına uyarlamışlar ve farklı iyilik hali modelleri geliştirmişlerdir. İyilik halinin açıklayan pek çok tanım vardır. Bu konuda en fazla atıf alan Myers ve diğerleri (2000) iyilik halini, “en üst düzeyde sağlıklı olmaya yönelmiş, beden akıl ve tinselliğin bütünleştiği, bireysel amaçlara sahip olma ve daha anlamlı yaşam geçirme hedefi olan sosyal, kişisel ve ekolojik işlevsel bir yaşam sürdürmek” olarak tanımlamıştır. Bu konudaki tanımları gözden geçiren Miller ve Foster (2010), bu tanımlarda iyilik halinin sıklıkla bir seçim, bir süreç, bir yaşam biçimi olduğunun ve çok boyutlu olsa da bütüncül bir yapıya sahip olduğunun belirtildiğini saptamışlardır. Ayrıca iyilik halinin denge ile ilgili olduğu;

öznel, algısal ve görelî olma özelliği gösterdiği ve sağlıklı insanların özelliklerini temel aldığı da saptanan diğer ortaklıklardır. Bu açıklamalara ek olarak Myers ve diğerleri (2000) iyilik halinin öğrenilebilir ve değiştirilebilir yanını ve değişim kavramı ile yakından ilişkisini vurgulamaktadırlar. Bu tanımlamalar iyilik hali ile ilgili geliştirilen modellerin psikolojik danışma sürecinde psikolojik danışmanlar tarafından bir değişim aracı olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir. İyilik halini psikolojik danışma hizmeti içerisinde etkin bir şekilde kullanabilmek için iyilik halinin boyutlarını esas alan bir modele dayandırmak önemli görünmektedir.

Alanyazında iyilik haline ilişkin pek çok model geliştirilmiştir. Roscoe (2009) iyilik hali modelleriyle ilgili çalışmasında toplam dokuz modelden söz etmektedir. Miller ve Foster (2010) ise birisi önceki çalışmayla ile ortak olmak üzere toplam on üç model üzerinde durmuşlardır. Tüm modeller çok boyutlu olma, dengeyi vurgulama, sağlıklı yaşamın öğelerine değinme ve öznellik gibi özellikler taşımaktadırlar. İyilik hali ile ilgili modelleri inceleyen çalışmasında Roscoe (2009), en fazla sosyal, duygusal, fiziksel, bilişsel/entellektüel ve spiritüel boyutların vurgulandığını, mesleki, psikolojik ve çevresel boyutların daha az ele alındığını ortaya koymuştur. Üzerinde en fazla çalışma yapılan modellerden biri olan Bölünemez Ben: Kanıta Dayalı İyilik Hali Modeli (Myers ve Sweeney, 2004; Myers ve Sweeney, 2005) bölünemez ben adını taşımasına rağmen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu boyutlar, yaratıcı, sosyal, temel (esas), başa çıkan ve fiziksel ben olmak üzere toplam beş tanedir..

İyilik Hali Yıldızı Modeli (İHYM)

İyilik Hali Yıldızı Modeli (İHYM) alanyazında iyilik halinin beş boyutlu olmasının daha fazla vurgulanmasından ve yıldız metaforundan yararlanarak Korkut-Owen ve Owen (2012, s.27) tarafından geliştirilmiştir. Yazarlar ilk çalışmalarında modelin boyutlarına sosyal, fiziksel, spiritüel, psikolojik-duygusal ve entellektüel-mesleki adlarını vermişlerdir. Modelle İyilik Hali Yıldızı adının verilmesinin nedenlerinden birisi yıldızların beş kollarının olması, en önemlisi ise beş kolu olan denizyıldızının kopan kolunu yenileyebilmesi ve onarabilmesi (Bedir ve Kocabaş, 2015, National Geographic, 2021) özelliğidir. İyilik hali kavramı içinde değişim ve koşulları daha iyi hale getirme/iyileştirme kavramları da bulunmaktadır. Şöyle ki bireyler etkili olmadığını düşündükleri iyilik hali alanlarını daha iyi hale getirmek amacıyla harekete geçebilir ve o alanda değişim yaratabilmektedirler. Bir alandaki iyileşme diğer alanlara da yansımaktadır. Bu durumda deniz yıldızı metaforu, iyilik halinin değişim ve kendini onarma gücüne yönelik açıklamalarına uygun görünmektedir. Bireyin iyilik hali yıldızı, bireyin kendi özelliklerinin yanısıra ailesi, sosyal, politik ve ekonomik çevresi, dünyada olup bitenlerden de etkilenmektedir.

Modelle ilgili ölçek geliştirme çalışmasının sonucunda boyutların adları duygusal, yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma, bilişsel, sosyal ve fiziksel boyut (Korkut-Owen, vd., 2016) biçiminde kullanılmaya başlamıştır. Bu boyutlar kısaca şöyle tanımlanabilir. *Duygusal boyut*: Duyguları farketme, kontrol etme, yaşam durumuna karşı gerçekçi bakabilme gibi hem psikolojik iyi oluş hem de duygusal iyi oluş öğeleri içermektedir. *Yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma*: Yaşamın anlamı ve amacına sahip olmak veya bunları aramak, hedef belirleyebilmek ve ona ulaşmaya çalışmak, umutlu olabilmek gibi özellikler bu boyut içerisinde yer almaktadır. *Bilişsel boyut*: Bilişsel etkinliklerle uğraşmayı sevmek, yeni bilgiler öğrenmeye hevesli olma, problem çözme becerisi gibi özellikleri ifade etmektedir. *Sosyal boyut*: Diğer insanlarla etkili iletişim kurma, algılanan sosyal destek ve çevreyle, doğayla kurulan etkileşimi ve alınan ve algılanan sosyal destek özelliklerini içermektedir. *Fiziksel boyut*: Sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını içeren bu boyut iyilik halinin dengeli beslenme, hareketli olma, yeterli uyku, zararlı alışkanlıklardan kaçınma gibi fiziksel sağlığa odaklanan özelliklerle ilgilidir. İyilik halinin, her bir boyutunun birey için belli bir derecede doyurucu olması halinde birey kendisini iyi hissetmektedir. İyilik halindeki herhangi bir ya da daha fazla sayıdaki boyutu doyurucu nitelikte bulmayan birey ise yaşamında yolunda gitmeyen noktaların olduğu duygusuna yaşayabilmektedir. İyilik hali çok öznel bir yapı gösterdiği için bireyin iyilik haliyle ilgili algıları olaylara, zamana göre farklılık gösterebilmektedir.

İyilik Hali Yıldızı Modeli, Korkut-Owen ve Owen (2012) tarafından farklı seminerlerde tanıtılmış ve bu seminerlerden birinde 23 (9 Kadın, 14 Erkek) üniversite öğrencisinden modeli değerlendirmeleri istenmiştir. Değerlendirme sonucunda modelin basit ve anlaşılır, yaşam biçiminde olumlu değişiklikler yapabilmek için yol gösterici, eğlenceli, iyilik haline genel olarak bakmaya fırsat verici, yaşam biçiminde yapılmak istenen değişiklikleri tanımlamaya yardımcı olduğu bilgileri edinilmiştir. Bu değerlendirme sonuçları model üzerinde daha derin çalışmalar yapmaya değer olduğunu göstermektedir.

İyilik Hali Yıldızı Modeli'nin Kullanımı

İHYM'nin grafik olarak görselleştirilebilir ve dolayısıyla somutlaştırılabilir olması, uygulamada kolaylık sağlamaktadır. Modelin psikolojik danışma sürecinde iyilik haliyle ilgili değerlendirmeye gereksinim duyan bir danışanla kullanılabilmesi için yıldız grafiği kullanılabilir.

İyilik Hali Yıldızı Grafiği

İyilik hali yıldızı grafiği, yöntem bölümünde ayrıntıları verilen bireyin 50 maddelik İyilik Hali Yıldızı Anketinde (Ek-1) kendine beş boyutla ilgili olarak verdiği puanları yıldız grafiği üzerinde işaretlemesi ve pu-

anlarını birleştirerek kendi iyilik hali yıldızını oluşturmasına dayalıdır. Bireyin oluşturduğu yıldızın ideal yıldıza yakınlığı istenen bir durumdur. Bireyin iyilik hali yıldızında idealden uzaklaşılan boyutlar bireyin değiştirmesi gereken alanlara işaret edebilmektedir. Bazı durumlarda birey, belli bir boyuta görece düşük puan vermiş olsa da o durumdan memnun olabilmekte ve değişimi gerekli görmeyebilmektedir. Bazen de birey belli bir boyut için görece yüksek verdiği puanı yeterli görmeyebilir ve değiştirmek istediğini dile getirebilir. O nedenle danışanlarla iyilik hali yıldızlarındaki durumdan memnuniyetlerinin konuşulmasında fayda bulunmaktadır. İyilik hali yıldızı grafiğinde danışanın değiştirmeyi ve daha iyi hale getirmeyi istediği boyut ya da boyutlar konuşulduktan sonra iyilik hali değişim planı hazırlamaya geçilebilmektedir. Şekil 1’de kurgusal bireyin, anketten aldığı puanların, fiziksel boyutta 6, duygusal boyutta 8, sosyal boyutta 4, bilişsel boyutta 6 ve yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma boyutunda 6 olduğu düşünülerek bu puanlar grafik üzerinde işaretlenmiş ardından puanlara göre bireyin iyilik hali yıldızı grafiği oluşturulmuştur.

Şekil 1. İyilik Hali Yıldızı grafiği

Şekil 1’deki kurgusal bireyin iyilik hali yıldızına bakıldığında sosyal boyutun diğerlerine göre daha düşük olarak değerlendirildiği görülmektedir. Böyle bir grafikten sonra danışanlarla iyilik hali yıldızları hakkında, yıldızlarını nasıl buldukları, hangi boyutları geliştirmek istedikleri gibi bazı sorular aracılığı ile konuşulabilir. Ardından süreç iyilik hali planı yapılmasına dönüştürülebilir. Bu süreç yüzyüze konuşarak olabileceği gibi danışandan yanıtları ve planlarını yazmaları biçiminde de olabilir. Psikolojik danışma süreçlerinde yazma eylemi bilişsel ve davranışçı yaklaşımlardaki gibi konuşulan konuları önem sırasına koyma benzeri amaçlarla

kullanılabilmektedir. Ayrıca gerçekçi terapideki gibi planlanan değişiklikleri not etme gibi amaçlarla da yazma eylemi kullanılmaktadır. Myers ve arkadaşları (2000) iyilik hali ile ilgili çalışmalarda özellikle planların yazılı haline getirilmesinin etkili olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla iyilik hali yıldızının kullanımı bir psikolojik danışman aracılığı ile olabileceği gibi bireyin kendi başına süreci yönetmesi biçiminde de olabilir.

İyilik hali yıldızına dayalı olarak yapılan bir deneysel çalışmada üniversite öğrencilerinin iyilik hali yıldızı grafiklerinden elde edilen bulgular iyilik hali psiko-eğitim programının katılımcıların iyilik hallerinin geliştirilmesinde etkili olduğu ve psikolojik belirti düzeylerini azalttığına işaret etmiştir (Kayış ve Aydoğan, 2020). İyilik hali yıldızı grafiği kullanılarak yapılan başka bir çalışmanın katılımcıları Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programında 2. Sınıf öğrencisi olan 16 kadın ve 16 erkekten oluşmaktadır. Bu çalışmada katılımcıların iyilik hallerinin dört boyutu benzer düzeyde iken fiziksel iyilik hali ortalamaları diğer boyutlardan düşük düzeydedir ve en çok değişim yapmak istedikleri boyut da fiziksel iyilik hali boyutudur. Bu çalışma sonucunda İyilik Hali Yıldızı Modelinin psikolojik danışman adaylarına bir bakış açısı kazandırdığı, güçlü ve zayıf yönlerini görmelerine yardımcı olduğu, kendilerini geliştirmeleri gereken yönler konusunda onlara farkındalık kazandırdığı ve onları güdülediği sonucunu ortaya koymuştur (Demirbaş-Çelik ve Korkut-Owen, 2018). Sözü edilen çalışmanın katılımcılarından gönüllü olan 15 kişilik bir grup, bu çalışmanın öznesidir.

İyilik Hali ve Psikolojik Danışmanlık Eğitimi

Psikolojik Danışman ve İlgili Eğitim Programlarının Kurulu (The Council for the Accreditation of Counseling and Related Educational Programs [CACREP]) psikolojik danışmanların eğitiminde iyilik hali, öznel iyi-oluş, öz-bakım standartlarının geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna bağlı olarak kurul CACREP (2016) psikolojik danışmanların eğitilmesinde iyilik hali uygulamaları ve öz-bakım stratejilerinin de olması gerekliliğini temel standartlar içerisine almıştır. Buna ek olarak psikolojik danışman eğitiminde iyilik hali ve tükenmişliğin önlenmesinden son derecede önemli olduğu da vurgulanmıştır. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği psikolojik danışman olmanın ve psikolojik danışmanlık eğitiminin bir parçası olan öz-bakımı vurgulamıştır. Buna bağlı olarak psikolojik danışmanları, iyilik hali davranışlarını uygulamaya teşvik etmek ve bir psikolojik danışmanın bu alanda yetkin olma yeteneğini tehlikeye atabilecek zorluklar konusunda farkındalığı artırmak için tasarlanmış iyilik hali stratejileri geliştirilmiştir (ACA, 2014). Tüm bu gelişmelere rağmen iyilik hali psikolojik danışman eğitimi ve felsefesi içerisinde yer alsada psikolojik danışman eğitim programlarına ve iyilik haline ilişkin alanyazın oldukça kısıtlıdır (Thomas ve Schmuldt, 2011). Az sayıdaki bu çalışmalar psikolo-

jik danışmanlık eğitimindeki iyilik hali konusuna odaklanmıştır. Myers, Sweeney ve Clarke (2006) iyilik halinin psikolojik danışmanlık lisansüstü eğitimine dahil edilmesi için pilot bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmasonucunda ulaşılan 32 programdan yalnızca beşinde iyilik hali ile ilgili derslerinin olduğu, 13'ünde ise iyilik halinin program içerisine dahil edildiği bulunmuştur. Dolayısıyla son yıllarda psikolojik danışmanlık programlarından iyilik hali kavramı ilgi görmeye başlamıştır (Lenz vd., 2012; Myers vd., 2003; Roach ve Young, 2007; Smith vd., 2007). Ancak Myers ve Sweeney (2008) psikolojik danışmanların iyilik hali ve iyi oluşunu arttırmaya yönelik kanıta dayalı müdahale ve programlarının yeterli olmadığını vurgulamışlardır. Amerikan Psikolojik Danışma Derneğinin Etik Kodları kitabında da iyilik hali ve öz-bakım ihtiyacı standartlardan biri olarak yer almaktadır (American Counseling Association Code of Ethics, 2014). Ayrıca güçlendirme temelli iyilik hali programlarının yalnızca danışmanların için değil aynı zamanda psikolojik danışmanlık eğitiminde de kullanılması önerilmektedir (Hill, 2004; Myers vd., 2003; Roach, 2005). Psikolojik danışmanların iyilik hali, danışmanların aldığı hizmeti doğrudan etkilediği halde psikolojik danışmanların iyilik hali konusunda çok az şey bilinmektedir (Lawson, 2007). O nedenle psikolojik danışma eğitimi alan öğrencilerinin iyilik hallerinin gözden geçirilmesi, onlara bu konuda destek olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Kendi iyilik halini iyi hale getirebilen psikolojik danışmanlar danışmanlarına daha fazla yardımcı olabilirler. Görüldüğü gibi psikolojik danışmanların iyilik hali danışmanların iyilik hali için temel noktada yer almaktadır. O nedenle psikolojik danışman adaylarının iyilik halleri üzerinde çalışmak önemli görünmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde psikolojik danışma eğitimi sadece lisans üstü eğitimi olarak verildiği için bu konudaki çalışmalar sadece lisans üstü eğitim alan öğrencilerle yapılmıştır. Bu çalışmalardan birinde psikolojik danışmanlık öğrencilerinin genel nüfusa oranla daha fazla iyilik hali yaşadıkları, doktora öğrencilerinin giriş seviyesindeki öğrencilere kıyasla çoğu alanda önemli ölçüde daha fazla iyilik hali yaşadıkları bulunmuştur (Myers vd., 2003). Türkiye'de ve rehberlik ve psikolojik danışma eğitimi lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde verilmektedir (Korkut-Owen ve Yerin-Güneri, 2013). Dolayısıyla psikolojik danışma eğitimi alan üç düzeydeki öğrencilerin iyilik hali düzeylerinin belirlenmesi, onların iyilik hali düzeylerinin daha iyi noktaya getirmeye yönelik çalışmaların artmasını sağlayabileceği için oldukça değerlidir. Psikolojik danışma alanındaki öğrencilerin kendi iyilik hali düzeylerini arttırmaları için yapabileceklerine yönelik rehberlik hizmeti sunulması bağlamında durum saptaması öncelikli görünmektedir.

Bu çalışmada amaç, psikolojik danışman adaylarının iyilik halleriyle ilgili Demirbaş-Çelik ve Korkut-Owen (2018), tarafından yapılan çalışma-

nın bir parçası olarak yaptıkları planlarındaki amaçlara bir yıl sonunda ne kadar ulaştıklarını ortaya koymaktır. Sonuçların alanda çalışanlara yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel yöntemin kullanıldığı bir izleme çalışmasıdır. Metin, gelecekte yapılacak daha geniş çalışmalar için pilot çalışma niteliği de taşımaktadır.

Katılımcılar

Bu çalışmaya Akdeniz Bölgesindeki orta büyüklükteki bir üniversitede eğitim gören toplam 15 (10 kadın, 5 erkek) psikolojik danışman adayı katılmıştır. Bu katılımcılar, daha önceki bir dönemde bir dersin bir gereği olarak iyilik hali yıldızı modeli ile ilgili iki saatlik eğitim alan, iyilik hali yıldızı grafiğini çizen ve iyilik hali yıldızı planını yapan gönüllü öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılar bir yıl öncesinde İyilik Hali Yıldızı (İHY) Planlama Formu'nda yer alan anketi doldurmuşlar ve İyilik Yıldızı Hali Grafiğini çizdikten sonra kısa bir İyilik Hali Planı oluşturmuşlardır. Bu çalışma için katılımcılar yeniden anketi doldurmuş ve iyilik hali yıldızı grafiğini oluşturmuşlar ve geçen yılki grafikleriyle karşılaştırarak izleme amaçlı olarak hazırlanmış açık soruları yanıtlamışlardır.

Veri toplama aracı

Bu araştırmada kullanılan formda sadece son kısım farklılaştığı için önce bir yıl önce kullanılan form açıklanmıştır. Ardından izleme çalışmasında yer alan açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

İHY Planlama Formu: Üç bölümlü yapısı olan İHY Planlama Formu, Korkut-Owen ve Owen (2012) tarafından geliştirilmiştir. Bu bölümlerden ilki katılımcıların iyilik hali yıldızı anketini doldurmalarına, ikincisi anketten alınan puanlara göre iyilik hali yıldızı grafiğini çizmelerine ve sonuncusu iyilik hali planları yapılmasına dayalıdır. Bu üç bölümden oluşan formun bir örneği, Ek-1'de sunulmuştur.

Formun ilk bölümünde yer alan İyilik Hali Yıldızı Anketi, İHYM'n-deki beş boyuta ilişkin 10'ar maddeden oluşmak üzere hazırlanmış toplam 50 maddeden oluşmaktadır. Maddeler, bireyin kendine uygun olması halinde işaretlemesine dayalı olduğu için ölçek ikili (evet/hayır) yanıtlamaya dayalıdır. Puanlamada her bir boyut için on puana yaklaştıkça bireyin o boyutta kendini daha iyi hissettiği anlamına gelmektedir. İkinci bölüm bireylerin kendilerine beş boyutla ilgili olarak verdiği puanları yıldız grafiği üzerinde işaretlemelerini gerektirmektedir. Ardından katılımcılar, bu puanlarını birleştirerek kendi iyilik hali yıldızlarını oluşturmaktadırlar.

En son bölümde ise dört açık uçlu soru yer almaktadır. Formdaki açık

uçlu sorular şunlardır: (1) İyilik halinizin genel görünüşü konusunda ne düşünüyorsunuz? (2) Beş boyutla ilgili verdiğiniz puanlar size o boyutlarla ilgili ne tip ipucu veriyor? Düşük puan verdiğiniz alan(lar)la ilgili değişiklikler yapmayı düşünür müsünüz? (3) Değişiklik yapmak istediğiniz tek bir alanla ilgili olarak, puanınızı daha yüksek hale getirebileceğini düşündüğünüz belli hedef davranışlardan tek bir davranış seçin. (4) Açıkladığınız davranışı değiştirmek için işe yarayabileceğini düşündüğünüz, yapabileceğiniz 3-5 adımlık bir plan yazın.

İyilik Hali Yıldızı İzleme Formu: Bu araştırmadaki veriler İyilik Hali Yıldızı İzleme Formu aracılığı ile toplanmıştır. Bu formun ilk iki kısmı yukarıda söz edilen üç bölümlü İHY Planlama Formu'nun ilk iki boyutuyla aynıdır. Son boyutta izlemeye dayalı olarak sorulan dört açık uçlu soru yer almaktadır. Bu sorular ise şunlardır: (1) Önceki uygulamada iyilik hali yıldızınızda hangi boyutu değiştirmek istemiştiniz? (2) O boyutu değiştirmek için hedef olarak seçtiğiniz davranışı değiştirmek için yaptığınız planınıza ne kadar ulaşabildiniz? (3) Hedeflerinize ulaşabilmişseniz ya da ulaşamamışsanız bunu neye bağlıyorsunuz? (4) İHY planı/grafiği yapmanın etkililiği konusunda ne düşünüyorsunuz?

Verilerin analizi

Bu araştırmada İHY İzleme Formu aracılığı ile toplanan verilerin değerlendirilmesinde, her bir boyuta bir yıl arayla verdikleri puanlardan, grafik çizimlerinden ve betimsel analizden yararlanılmıştır. Bulgularda katılımcılardan iki kişiye ait, ilk ve ikinci iyilik hali yıldızı grafikleri örnek olarak sunulmuştur. Dört açık uçlu soru ise betimsel analizi aracılığı ile değerlendirilmiştir. Veri setini, araştırmacılar önce bağımsız olarak okumuş, anlamlı olan her ifade belirlemişler ardından tartışarak fikir birliğine vardıkları temalarla ilgili frekanslar elde etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların ifadelerinden de örnekler verilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

İyilik Hali Yıldızı Anketi ile ilgili bulgular ve tartışma

Tablo 1'de katılımcıların bir yıl arayla İyilik Hali Yıldızı Anketinin boyutlarına verdikleri puanlar aşağıda bir bütün olarak sunulmuştur. Genel olarak bakıldığında katılımcıların kendilerine verdikleri puanlarda düşüş olduğu görülmektedir. Özellikle yaşamı anlandırma ve hedef yönelimli olma boyuttaki düşüş kayde değerlidir. Sadece bilişsel boyutta artış olduğu gözlenmektedir. Bu durum iyilik halinin öznel ve değişken yapısına uygun görünse de genel olarak bakıldığında bir yanı ile katılımcıların iyilik hallerinde bir yılda düşüş olduğuna işaret etmektedir. Bu durum öğrencilerin kendilerini bilişsel olarak yeterli hissetmeleri ile açıklanabilir. Öte yandan aldıkları derslerle birlikte farkındalığı artan psikolojik da-

nışman adaylarının kendilerini daha nesnel değerlendirmiş olma olasılığı da bulunmaktadır.

Tablo 1. 2018 ve 2019 yıllarında İyilik Hali Yıldızına verilen puanlar

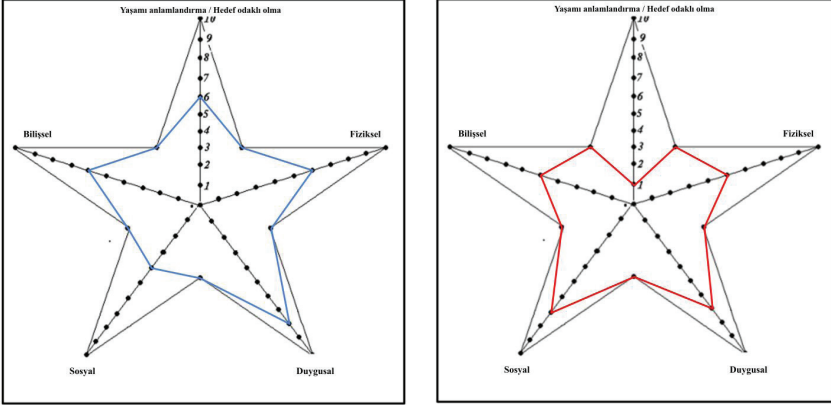
K*	Cinsiyet	Fiziksel		Duygusal		Sosyal		Bilişsel		Yaş/hed	
		2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
K1	E	6	5	8	8	4	7	6	9	6	1
K2	K	4	3	8	6	8	8	7	6	6	5
K3	E	6	4	8	7	8	6	6	6	7	8
K4	K	4	4	7	8	6	5	5	5	4	2
K5	K	4	3	8	6	8	7	8	7	8	9
K6	K	7	6	10	10	10	10	8	10	10	9
K7	K	4	3	6	3	8	6	5	6	7	5
K8	E	4	6	8	6	6	6	1	6	5	4
K9	K	5	9	8	9	9	7	8	7	7	3
K10	K	7	6	8	6	10	10	10	10	6	6
K11	K	5	4	5	4	8	8	5	8	8	5
K12	K	4	6	8	9	9	4	6	4	9	7
K13	K	4	3	9	7	6	9	3	9	8	3
K14	K	3	3	8	7	10	9	10	9	9	8
K14	E	8	9	6	5	6	4	8	4	10	8
K15	K	5	5	8	8	7	8	6	8	7	3

*: Katılımcı

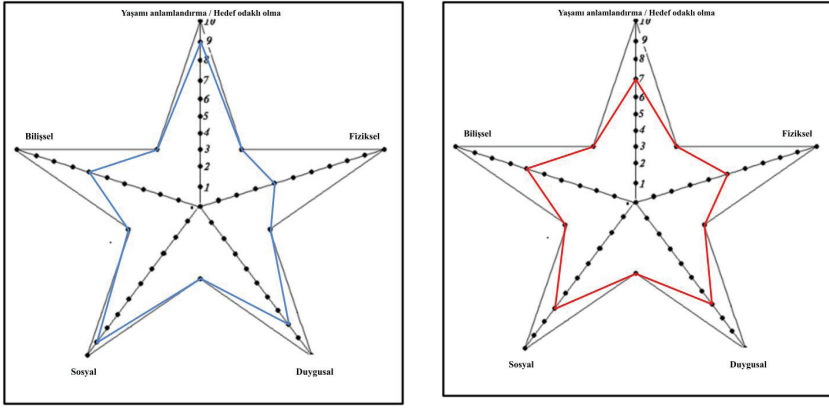
İyilik Hali Yıldızı grafikleri ile ilgili örnekler

Aşağıda Şekil 2 ve 3’de K1 ve K12’nin önceki ve sonraki iyilik hali yıldızı grafikleri örnek olarak sunulmuştur. Bu grafik örneklerinin, psikolojik danışmanların danışanlarının belli zaman aralığındaki iyilik hali grafiklerini çizdirmeleri halinde, danışanlarıyla nasıl karşılaştırma yapabileceklerine yol gösterilebileceği umulmaktadır.

İki katılımcının bir yıl önceki ve sonraki iyilik hali yıldızı grafiklerine bakıldığında bazı boyutlarda yükselme bazılarında düşme olduğu görülmektedir. Örneğin K1’in bir yıl öncesine göre fiziksel ve yaşamı anlamlandırma/ hedef yönelimli olma boyutlarında gerileme, sosyal ve bilişsel boyutta ilerleme yaşadığı görülmektedir. K12 ise sosyal, bilişsel ve yaşamı anlamlandırma/ hedef yönelimli olma boyutlarında bir yıl öncesine göre gerileme yaşarken diğer iki boyutla ilerleme kaydetmiş görülmektedir. Bu örneklerin iyilik yıldızı hali grafiğinin nasıl kullanılabileceğine ilişkin psikolojik danışmanlara ipucu verebileceği umulmaktadır.

Şekil 2: K1'in önceki ve sonraki iyilik hali yıldız grafikleri

Şekil 3: K12'nin önceki ve sonraki iyilik hali yıldız grafikleri

İzlemeyle ilgili açık uçlu sorulara ilişkin bulgular ve tartışma

İzleme çalışmasından elde edilen olan açık uçlu sorulara verilen yanıtlar aşağıda frekanslar ve örnek cümleler verilerek özetlenmiştir. Bulgular soru sırasına göre sunulmuştur.

1. Önceki uygulamada iyilik hali yıldızınız nasıldı?

Katılımcıların formdaki ilk soruya verdikleri yanıtlara göre önceki uygulamadaki iyilik hali yıldızlarında daha çok fiziksel (N=10), ardından bilişsel boyutta (N=3) değişiklik yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Sosyal ve yaşamı anlamlandırma/hedef yönelimli olma boyutlarında değişiklik yaratmak isteyen birer kişi varken duygusal boyutta değişiklik yapmak isteyen olmamıştır. Bu durumda duygusal iyilik hali konusunda öğrencilerin kendilerini görece daha olumlu değerlendirdikleri söylenebilir. Katılımcıların değişiklik yapmak istedikleri hedef davranışlar farklı boyutlarda olsa da çoğunun fiziksel boyutta olduğu görülmektedir. Katılımcıların hedef davranışları daha çok fiziksel boyuttan seçmelerinin

nedeni kendilerini bu boyutta daha zayıf algılamalarına ve ayrıca bu boyutta değişiklik yapılabilecek davranışları belirlemenin görece daha kolay olmasına dayalı olabilir. Archer, vd., (1987) üç binden fazla üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada Hettler'in (1984) altı boyutlu (fiziksel, duygusal, spinituel, mesleki, sosyal ve entellektüel) iyilik hali modelini kullanmışlardır. Çalışma sonunda öğrencilerin çoğunun fiziksel iyilik halini daha önemli olduğunu belirttikleri ancak duygusal iyilik haliyle ilgili daha fazla bilgi istedikleri bulunmuştur.

2. Hedef olarak seçtiğiniz davranışı değiştirmek için yaptığınız planınıza ne kadar ulaşabildiniz?

Yaptıkları planlara ulaşma konusunda katılımcılardan üç kişi büyük oranda, yedi kişi kısmen ulaştığını ifade etmişken beş kişi amaçlarına ulaşamadıklarını belirtmiştir. Hedeflerine büyük oranda ulaştıklarını belirten üç kişinin de değişiklik yapmak istedikleri alanlar farklılık göstermektedir. Sosyal iyilik hali boyutunda değişiklik yapmayı istediğini belirten K1 “*Sosyal etkinliklere katılma dışında belirlediğim diğer iki davranışı uygulamaya koydum. Sosyal puanım artış gösterdi.*” diyerek amacına ulaştığını belirtmiştir. Fiziksel iyilik hali boyutunda değişiklik yapmayı istediğini belirten K5 “*İdeal kilo olarak büyük oranda hedefime ulaştım.*” demiştir. Bilişsel iyilik hali boyutunda değişiklik yapmayı istediğini belirten K13’ün ifadesi “*Kariyerle ilgili hedeflerime büyük ölçüde ulaşmış görünüyorum. [Gelecek için] daha kararlı ve kendinden emin adımlarım var.*” biçimindedir. Üç katılımcının üç farklı boyutta yapmak istedikleri değişikliklere büyük oranda ulaşmış olmaları iyilik hali yıldızı grafiği çizmenin ve iyilik hali üzerine düşünmenin öz-farkındalıklarının arttığının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Hedeflerine kısmen ulaştıklarını belirten yedi katılımcıdan ikisinin cümleleri şu şekildedir. Fiziksel iyilik hali boyutunda değişiklik yapmayı planlamış olan K4 “*1/3 oranında başarı var*” derken aynı boyutta değişiklik yapmayı planlamış olan K14. “*Biraz ilerleme var. Ama hala yemek seçiyorum ve beslenme düzenime dikkat etme konusunda hala sıkıntılarım var*” demiştir. Planlarına büyük oranda ya da kısmen ulaşan katılımcıların oranının görece yüksek olduğu görülmektedir. Bu da iyilik hali yıldızına dayalı olarak plan yapmanın işe yarayabileceğine yönelik bir ipucu olarak düşünülmektedir. Hedeflerine ulaşamadıklarını belirten beş katılımcıdan dördü fiziksel alanda değişiklik yapmayı planlayanlardan oluşmaktadır. Bu konudaki örnek cümleler şunlardır. Fiziksel iyilik hali boyutunda değişiklik yapmayı planlamış olan K2 “*Ulaşamadım hatta fiziksel iyilik halimde düşüş oldu.*” diye ifade etmiştir. Yaşamı anlamlandırma/hedef yönelimli olma iyilik hali boyutunda değişiklik yapmayı planlamış olan K10 “*Hedeflerime ulaşamadım. Bunun için bir plan yapmadım ve yapmayı düşünmedim.*” demiştir. Değişimin zor olduğu gözönüne alındığında katılımcıların değişikliği isteseler

de yeterince çaba gösterememeleri anlaşılabilir görünmektedir. Öte yandan katılımcıların hedeflerine ulaşmalarını ya da ulaşamamalarını nasıl açıkladıkları da önemli bir ayrıntıdır. Bu konudaki yanıtlar aşağıda sunulmuştur.

3. Hedeflerinize ulaşabilmişseniz ya da ulaşamamışsanız bunu neye bağlıyorsunuz?

Planlarına büyük oranda ulaştığını belirten üç katılımcı da bunun nedenini planı uygulama ve kararlılık olarak ifade etmişlerdir. Örneğin K1 “Plan yapmanın ve onu uygulamaya koymanın etkililiğini deneyimledim, K5 “Daha sağlıklı beslendim. Biraz yürüyüş yaptım.” K13 ise “Kararlılığım ve ailemin desteği hedeflerime ulaşmamı sağladı” demiştir. Planlarına kısmen ulaşan katılımcılar, güdü ve irade eksikliğini, okul ve sosyal yaşam gibi ortamları, amaçlarına tam olarak ulaşamamalarına gerekçe olarak belirtmişlerdir. Örneğin K2 “Okul hayatım, arkadaşlık hayatım ve kişisel özelliklerim düzenli uyku ve beslenme için uygun değil.” K3 “Genel ve dönemsel olarak nitelendirdiğim bir motivasyon düşüklüğü”. K7 “Yeterince iradeli olamamam neden olabilir.” K9 “Okul hayatım ve insan ilişkilerim hedefime tam ulaşamamda olumsuz rol oynadı”. K11 “Fiziksel aktivitelerden kendime zarar geleceğinden korktuğum için uzak durduğumu farkettim”. Bu durumda amaçlarına büyük oranda ulaşanlar plan yapma ve kararlılığa dikkat çekmektedirler. Amaçlarına kısmen ulaşanların ise ya kişisel olarak yeterince güdümlü olmamayı, irade azlığını ve bazı korkularını ya da diğer insanları ve ortamlarını gerekçe olarak ele aldıkları görülmektedir.

Hedeflerine ulaşamadıklarını belirtenler ise nedeni çaba eksikliği ile açıklamışlardır. K12 “Yeterli çabayı göstermiyorum”, K13 “Yeterli çabayı göstermedim. Ailem de yeterli desteği vermedi.” Katılımcıların çaba göstermedikleri için amaçlarına ulaşamadıklarını belirtmeleri kişisel sorumluluğun farkında oldukları düşündürmektedir. Bu durum, çaba sarfedilmesi halinde değişikliğin olacağına inancın da bir işareti olarak ele alınabilir.

4. İHY planı/grafiği yapmanın etkililiği konusunda ne düşünüyorsunuz?

Bazı katılımcılar kendileri için büyük değişiklik yaratamamış olsalar da tüm katılımcılar İHY planı/grafiği yapmanın etkililiği konusunda olumlu ifadeler kullanmışlardır. On bir katılımcı İHY planı/grafiği yapmanın farkındalık artırıcılığından, yüzleştirici ve kendini tanımaya yönelik oluşundan, dört kişi ise planı/grafiği yapmanın çerçeve sunmasından, faydalı, verimli ve zevkli olmasından söz etmiştir.

İHY planı/grafiği yapmanın farkındalık artırıcılığına ilişkin belirtilen

ifadeler örnekler şunlardır: K2 “[Bu plan sayesinde] *Kendimi gördüğümü düşünüyorum. Yüzleşme gibi!*”. K3 “*Farkındalık oluşturduğu şüphesiz!*”. K6 “*Farkındalık kazanmama ve neler yapabileceğim konusunda [bana] yardımcı oldu.*” K7 “*İHY planı/grafiği eksik yönlerimi farketmek açısından güzel bir etkinlik.*” K11 “*Kendimizi tanıma konusunda [bu tip çalışmalar] gerekli olduğunu düşünüyorum.*” K15 “*Kendimle ilgili farkındalık kazandığımı düşünüyorum.*” Bu durum, iyilik hali ile ilgili benzeri çalışmalar yapılmasının farkındalığın artmasına katkıda bulunabileceğine işaret olarak ele alınabilir.

İHY planı/grafiği yapmanın çerçeve sunması, faydalı, verimli ve zevkli olması ile ilgili belirtilen ifadelerden bazıları şunlardır: K1 “*Kişinin kendisi hakkında hangi kategorilerin daha iyi hangilerinin daha kötü olduğu konusunda insana bir çerçeve sunuyor. Bu çerçeve olmadığında insanın kendi özelliklerini tanıması ya da keşfetmesi daha zorlu bir süreç.* İHY planı/grafiği sonucunda düşük verilen puanları görüp ona yönelik planlar hazırlayıp davranışlar gerçekleştirmeme yardımcı oldu.” K8 “*Oldukça verimli bir etkinlik. Ayrıca zevkli.*” K10 “*Hedeflere ulaşabilme konusunda etkili olabilir. Ancak kişinin istekli olması gerekir. Nasıl bir değişiklik istediğini görme konusunda oldukça faydalıdır.*” K12 “*Mesleki alanda gelişmemize yardımcı oldu*” şeklindedir. Yazılan ifadeler modelin iyilik halini anlamada bir açıklama sunabildiğini, işe yarabildiğini ve modeli kulanmanın eğlenceli bulunduğunu göstermektedir.

Türkiye’de Kayış ve Ceyhan (2020) tarafından iyilik hali yıldızına dayalı olarak yapılan deneysel çalışmada elde edilen nitel bulgular, üniversite öğrencilerinin program sonunda kendini tanıma, güçlü ve zayıf yönlerini fark etme, zihinsel aktivitelerde bulunma, düzenli beslenme, düzenli uyuma ve düzenli spor yapma gibi konularda yeni beceriler kazandıklarını göstermiştir. Ayrıca iyilik hali yıldızı grafiklerinden elde edilen bilgiler deneysel çalışmanın üniversite öğrencilerinin iyilik hallerinin geliştirilmesinde etkili olduğuna işaret etmiştir. Bir başka çalışmada ise 12 öğrenciden oluşan dört odak grup çalışmasında iyilik hali ile ilgili dört tema belirlenmiştir (Burck vd., 2014). Bunlar; iyilik halinin bireye özgü karmaşık ve önemli olduğu, iyilik halinin farkındalık, dönüşüm ve bütünleşme yoluyla “gözlerin açılması” olarak ele alınmasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu izleme çalışmasının sonuçlarına göre iyilik hali yıldızı grafiği çizmenin psikolojik danışman adaylarında kendi iyilik hali durumlarını değerlendirmelerine ve değişim için harekete geçmelerinde işe yarayabileceği söylenebilir. Psikolojik danışman adaylarının İHY planlarındaki amaçlarına ulaşabilmedeki en önemli unsurun irade ve kararlılık oldu-

ğunu belirtmeleri değişimdeki bireysel sorumluluğu göstermesi açısından önemlidir. Bulgular ayrıca psikolojik danışman adaylarının İHY planı/ grafiği yapmanın farkındalığa, kendini tanımaya katkısını vurguladıklarını göstermektedir. Psikolojik danışman adaylarının kendi iyilik halleri üzerinde çalışmalarının gelecekte kendi danışanlarına hizmet verirken onlara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

İyilik hali yıldızı grafiği, bu pilot çalışmadakine benzer biçimde, ancak daha uzun süreli olarak psikoeğitsel grup çalışmaları aracılığı kullanılabılır. Psikoeğitsel grup üyelerinin planlarını uygulayabilmeleri için 1-3 ay ara verip sonra bir araya gelerek planlarına ne kadar ulaştıklarını paylaşabilir, birbirlerinin planlarına destek verebilirler. Bireysel ya da grupla yapılan psikolojik danışma sürecinde de bu grafik kullanılarak sürecin sürdürülebileceği düşünülmektedir.

Psikolojik danışmanlık mesleğinin güçlenmesi ve gelişimsel bir iyilik hali kimliğinin kazandırılması için en önemli aşamalardan biri psikolojik danışmanlık eğitimidir. Psikolojik danışmanlık eğitiminin psikolojik danışman adaylarına iyilik hali stratejilerini öğretmesi ilk adım olarak sayılabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde pek çok psikolojik danışmanlık eğitiminin programlarında öz-bakım ve iyilik hali başlıklarını destekleyen etkinliklere yer verilmektedir. Türkiye'de çeşitli derslerde iyilik hali yıldızı grafiği öğrencilere öğretilir. Örneğin, test dışı teknikler gibi derslerde öğrencilerin iyilik hali konusunda farkındalık kazanması için iyilik hali çalışmalarına yer verilebilir. Ayrıca öğrencilerin kişisel gelişim ve iyilik hali düzeylerini artırmak için sistematik olarak öğrencilerin iyilik hali değerlendirmelerinin takip edilmesinin etkili olacağı önerilmektedir (Roach ve Young, 2007). Yager ve Tovar-Blank (2007), psikolojik danışmanlık eğitim programlarında müfredatla bir arada verilen iyilik hali felsefesinin olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Örneğin, psikolojik danışman eğitime yeni başlayan öğrencilere dönemlik veya üç ayda bir gözden geçirilebilecek iyilik hali ile ilgili değerlendirme araçları verilebilir. Bunlara ek olarak, psikolojik danışman adaylarınagerçekçi olmayan düşünceleri veya duygularını ve yaşam biçimlerine olumsuz etkisi olan davranışlarını değiştirmeye teşvik eden kendi kendini değiştirme projelerinin verilmesi de bir seçenek olabilir. Aynı zamanda psikolojik danışman adaylarının eğlence merkezleri, spor salonları, havuzlar, okul içi spor ve sanat aktiviteleri ve psikolojik danışma merkezi gibi kampüs ve toplum kaynaklarından faydalanmalarını teşvik edilebilir (Hinton ve Goodwin, 2016).

Wolf ve arkadaşları (2014) yüksek lisans düzeyindeki psikolojik danışmanlık öğrencileri için bir dönemlik iyilik hali programı yürütmüşlerdir. Bu program, hem iyilik hali uygulamaları konusunda eğitimleri hem de günlük yaşamda ek sağlıklı yaşam etkinliklerinin uygulanmasını içermektedir. Bulgular ayrıca, bu nispeten basit ve esnek iyilik hali programı-

nın sunulmasının, öğrencilerin iyilik hali bilgi ve uygulamaları üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Psikolojik danışman eğitimi süresince öğretim üyelerinin derslerde öğrencilerin iyilik hallerine yönelik farkındalıklarını artırma amaçlı etkinliklere ağırlık vermeleri, kuramsal derslerle bunu desteklenmeleri, yukarıda özetlenen alanyazına göre önemli görünmektedir. Bu eğitim sürecinde gerekmesi halinde adayların iyilik halini artırmaya yönelik psikoeğitim programlarından geçmelerinin sağlanması da düşünülebilir. Sağlıklı yaşam biçiminin kazandırılması ve her tür sağlığın korunması amacıyla bu model ve iyilik hali yıldızı grafiğı etkinliğı farklı bölümlerdeki öğrencilere de uygulanabilir. Bu araştırma, nitel olması nedeniyle küçük grupla yapılmışsa da gelecekte daha farklı üniversitelerdeki farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilerle tekrarlanabilir. Ayrıca Rehberlik Araştırma Merkezinde, farklı düzeylerde okullarda, üniversitelerde ve psikolojik danışma merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanların iyilik hallerini belirlemeye ve izlemeye yönelik çalışmalar da planlanabilir. İyilik hali konusundaki farkındalığın değışim için nasıl bir ivme oluşturduğı konusunda bilgi edinmeye yönelik farklı nicel ve niteliksel araştırmalar da gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- American Counseling Association. (2014). *Ethical & Professional Standards*. <https://www.counseling.org/knowledge-center/ethics>
- Archer, J., Probert, B. S., & Gage, L. (1987). College students' attitudes toward wellness. *Journal of College Student Personnel*, 28(4), 311-317.
- Bedir, S., & Kocabaş, F. (2015). *Rejeneratif biyoloji*. <http://www.acikbilim.com/2015/07/dosyalar/rejeneratif-biyoloji.html> adresinden 26.12.2021 tarihinde alınmıştır.
- Burck, A. M., Bruneau, L., Baker, L., & Ellison, L. (2014). Emerging counselors' perception of wellness: Implications for counselor development. *Counseling Outcome Research and Evaluation*, 5(1), 39-51. <https://doi.org/10.1177/2150137813518554>
- Cohen, M. (2010). Wellness and the thermodynamics of a healthy lifestyle. *Asia-Pacific Journal of Health, Sport and Physical Education*, 1(2), 5-12. <https://doi.org/10.1080/18377122.2010.9730326>
- Demirbaş-Çelik, N. ve Korkut-Owen, F. (2018). PDR öğrencilerinin iyilik hali ve iyilik halini artırmayla ilgili düşünceleri. V. Uluslararası IX. Ulusal Psikiyatri Hemşireleri Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı (ss. 1320-1332).
- Dunn, H. L. (1959). High-Level wellness for man and society. *American Journal of Public Health and the Nations Health*, 49(6), 786-792.
- Gamby, K., Burno, D. & Forristal, K. (2021). Wellness decolonized: The history of wellness and recommendations for the counseling field, *Journal of Mental Health Counseling*, 43(3), 228-245. <https://doi.org/10.17744/mehc.43.3.05>
- Hettler, B. (1984). Wellness: encouraging a lifetime pursuit of excellence. *Health Values*, 8(4):13-17. PMID: 10267293.
- Hill, N. R. (2004). The challenges experienced by pre-tenured faculty members in counselor education: A wellness perspective. *Counselor Education & Supervision*, 44, 135-146. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.2004.tb01866.x>
- Hinton, Q. S., & Goodwin, L. R. (2016). Barriers to wellness for counseling students. VISTAS Online, Article 56. https://www.counseling.org/knowledge-center/vistas/by-subject2/vistas-education-and-supervision/docs/default-source/vistas/article_5649f227f16116603abcacff0000bee5e7
- Ivey, A. E., Ivey, A. E. Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2005). *Developmental counseling and therapy: Promoting wellness over the lifespan*. Lahaska Press.
- Kaplan, D. M., Tarvydas, V. M., & Gladding, S. T. (2014). 20/20: A vision for the future of counseling: The new consensus definition of counseling. *Jour-*

nal of Counseling & Development, 92, 366-372. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2014.00164.x>

Kayış, A. R., & Ceyhan, A. A. The effect of Well-Star Psycho-Education Program on wellness and psychological symptom. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 10(58), 413-434.

Korkut-Owen, F., Doğan, T., Çelik, N. D., & Owen, D. W. (2016). İyilik Hali Yıldızı Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5013-5031.

Korkut-Owen, F. ve Owen, D. W. (2012). İyilik hali yıldızı modeli, uygulanması ve değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 24-33.

Korkut-Owen, F., & Yerin- Güneri, O. (2013). Counseling in Turkey. (Editors, T.H. Hohenshil, N.E. Amundson & S.E. Niles) *Counseling around the world: An international handbook*, (pp. 293-302). American Counseling Association

Lawson, G. (2007). Counselor wellness and impairment: A national survey. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 46(1), 20-34. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1939.2007.tb00023.x>

Lenz, A. S., Sangganjanavanich, V. F., Balkin, R. S., Oliver, M., & Smith, R. L. (2012). Wellness model of supervision: A comparative analysis. *Counselor Education & Supervision*, 51, 207-223. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.2012.00015.x>

Miller, G., & Foster, L. T. (2010). A brief summary of holistic wellness literature. *Journal of Holistic Healthcare*, 7(1), 4-8.

Myers, J. E., Mobley, A. K., & Booth, C. S. (2003). Wellness of counseling students: Practicing what we preach. *Counselor Education and Supervision*, 42(4), 264-274. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.2003.tb01818.x>

Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2004). The indivisible self: An evidence-based model of wellness. *Journal of Individual Psychology*, 60, 234-244.

Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2005). *Counseling for wellness: Theory, research, and practice*. American Counseling Association.

Myers, J. E., Sweeney, T. J., & Witmer, J. M. (2000). The wheel of wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. *Journal of Counseling & Development*, 78(3), 251-266.

Myers, J.E., Sweeney, T.J., & Clarke, P. (2006). Establishing a baseline for wellness in counselor education. *Chi Sigma Iota*, 5, 10.

Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2008). Wellness counseling: The evidence base for practice. *Journal of Counseling & Development*, 86, 482-493. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2008.tb00536.x>

- National Geographic (2021). *Starfish*. <https://www.nationalgeographic.com/animals/invertebrates/facts/starfish-1> adresinden 26.12.2021 tarihinde alınmıştır.
- Pierce, Latoya Anderson & Herlihy, B. (2013). The experience of wellness for counselor education doctoral students who are mothers in the Southeastern Region of the United States. *Journal of International Women's Studies*, 14(3), 108-120. <http://vc.bridgew.edu/jiws/vol14/iss3/8>
- Roach, L.F.(2005). The influence of counselor education programs on counselor wellness. Dissertation Abstracts International, 66 (6-A), 2117, <https://stars.library.ucf.edu/etd/381/>
- Roach, L. F., & Young, M. E. (2007). Do counselor education programs promote wellness in their students? *Counselor Education and Supervision*, 47(1), 29-45. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.2007.tb00036.x>
- Roscoe, L. J. (2009). Wellness: A review of theory and measurement for counselors. *Journal of Counseling & Development*, 87(2), 216-226. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2009.tb00570.x>
- Smith, H. L. (2006). *The relationship among wellness, severity of disturbance, and social desirability of entering master's-level counseling students*. Unpublished PhD dissertation, University of Central Florida.
- Smith, H. L., Robinson, E. H. "M." III, & Young, M. E. (2007). The relationship among wellness, psychological distress, and social desirability of entering master's-level counselor trainees. *Counselor Education and Supervision*, 47(2), 96-109. <http://dx.doi.org/10.1002/j.1556-6978.2007.tb00041.x>
- Thomas, D. A. & Schmuldt, L. (October 28-30, 2011). *Creatively training wellness-minded counselors*. Paper based on a program presented at the 2011 Association for Counselor Education and Supervision Conference, Nashville, TN.
- Wolf, C. P., Thompson, I. A., Thompson, E. S., & Smith-Adcock, S. (2014). Refresh your mind, rejuvenate your body, renew your spirit: A pilot wellness program for counselor education. *The Journal of Individual Psychology*, 70(1), 57-75. <https://doi.org/10.1353/jip.2014.0001>
- Yager, G. G., & Tovar-Blank, Z. G. (2007). Wellness and counselor education. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 46(2), 142-153. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1939.2007.tb00032.x>

Ek- 1**İyilik Hali Yıldızı Anketi**

(Korkut-Owen ve Owen, 2012)

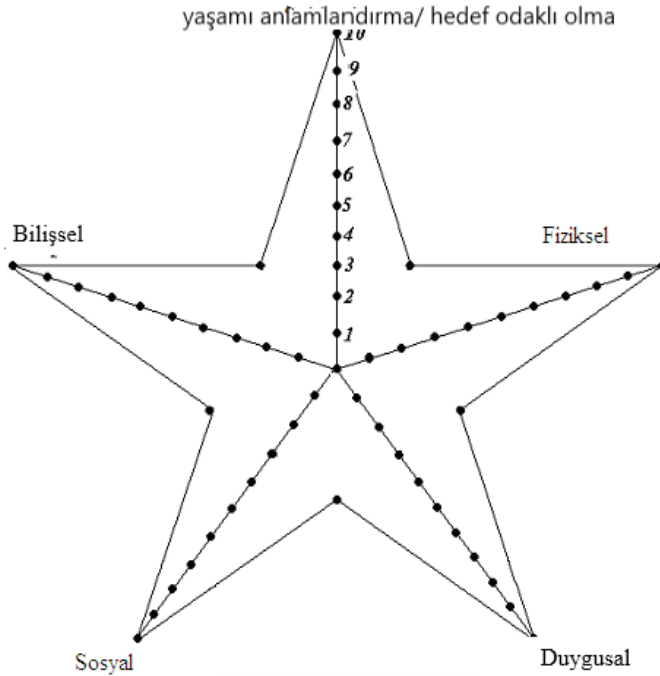
Yönerge: İlk satırdan itibaren her bir ifadeyi okuyunuz ve eğer ifade size uygunsa yanına işaret koyunuz. Bitirdikten sonra Fiziksel (Fiz), Duygusal (Duy), Sosyal (Sos), Bilişsel (Bil) ve Yaşamı anlamlandırma /hedef yönelimli olma (Yaş/hed) sütunlarındaki işaretlerini toplayarak ikinci sayfadaki toplam puanların yanına yazınız.

<i>Fiz</i>	☐	<i>Duy</i>	☐	<i>Sos</i>	☐	<i>Bil</i>	☐	<i>Yaş/hed</i>	☐
1. Şu anki kilom idealin %10 içindedir.		2. Güçlü ve zayıf yanlarıma ilişkin gerçekçi bir bakış açım var.		3.Güvenebileceğim arkadaşlarım var.		4.Bölümümünden / mesleğimden gerçekten çok hoşlanıyorum		5.Her hafta kendime özel düşünme zamanı ayırıyorum.	
6. Düzenli olarak tıbbi kontrollerimi yaptırıyorum.		7. Kişiliğimin çoğu yanından memnunum.		8. Aile üyelerimle doyurucu ve anlamlı ilişkilerim var.		9. Yeni bilgiler öğrenmek için çaba sarf ederim.		10. Var olma nedenim ve geleceğim konusunda doyurucu bir bakış açım var.	
11. Düzenli olarak fiziksel etkinlikler yaparım.		12.Karşılaştığım çoğu zor durumla başa çıkabilirim.		13.Arkadaşlarım ile düzenli olarak görüşürüm.		14. Net ve iyi tanımlanmış mesleki hedeflere sahibim.		15. Zor anlarımda bana yardımcı olan iç güç kaynağım var.	
16. Hergün dengeli bir kahvaltı yaparım.		17. Çoğu kişi davranışlarımı dengeli bulur.		18. Sosyal ve toplumsal çalışmalar için zaman yaratırım.		19. Bölümümle / mesleğimle ilgili başardıklarım dandolayı memnunum.		20. Yaşamı anlamlandırmayla ilgili fikirlerle uğraşmaktan hoşlanırım.	
21. Her gece düzenli olarak 6-8 saat uyurum.		22. Kim olduğum konusunda rahatım.		23. Bir sorunun olduğunda yardım almak amacıyla gidebileceğim birileri var.		24. Öğrenmek istediğim bir dizi konu var.		25. Sahip olduğularına şükretmek günlük yaşantımın bir parçasıdır.	
26. Hasta olduğum için evde kaldığım zamanlar nadirdir.		27. Çoğu kişi beni iyimser bulur.		28. Ailemle düzenli olarak bir araya geliriz.		29. Yeni becerileri ve yeni problem çözme yollarını öğrenmekten hoşlanırım.		30. Yaşamda anlamlı bulduğum inançlar/ etkinlikler beni sakinleştirir	
31.Genel-likle enerjik uyanır ve güne başlamak içinhevesli olurum.		32. Genel olarak olduğum benden memnunum.		33. Hayatımda önemli yeri olan özel bir (kız/erkek) arkadaşım var		34.Bölümümde / İşimde kendimi üretken bulurum.		35. Gelecek için ulaşmaya çalıştığım hedeflerim var	
36. Yaşıma göre oldukça fit bir fiziksel yapım var.		37.Duygularımı yönetmek benim için sorun değildir.		38. Çok nadiren kendimi dışlanmış hissedirim.		39. Bölüm/iş hayatımı kontrol edebildiğimi düşünüyorum.		40. Kendimi doğa, insanlık ve Tanrı ile bağlantılı hissediyorum.	

41. Beni olumsuz etkileyecek (aşırı güneş altında kalmak, sigara içmek, hızlı araba kullanmak vb) davranışlardan kaçınıyorum	42. Yeterli ve becerikli olduğum bir dizi alan var.	43. Sosyal projelerde ve etkinliklerde bulunmaya çalışırım.	44. Bilmeye çözmekten, oyun oynama-maktan ve diğer zihinsel etkinliklerden hoşlanırım.	45. Yaşamın anlamı ve yaşam amaçları konularında konuşmayı severim.	
46. Günlük diyetimde yüksek kalorili besinler nadiren yer alır.	47. Yaşamımda mutlu olmak için nelere gereksinimim olduğunu bilirim	48. Doyurucu romantik ilişki kurabilirim	49. Okumak ve öğrenmek benim için çok önemlidir.	50. Kişisel inançlarım, hedeflerime odaklanmamı sağlıyor	
Toplam Fiz_____	Toplam Duy_____	Toplam Sos_____	Toplam Bil_____	Toplam Yaş/hed_____	

İyilik Hali Yıldızı Grafiğiniz

Anketten aldığınız puanları grafiğe yerleştirin. Ardından o puanları yıldızın kollarının birleştiği noklatla birleştirerek kendi iyilik hali yıldızı grafiğinizi oluşturun. Grafiğinize baktığınızda yıldızınızın tam bir yıldıza ne kadar yakın ya da uzak olduğu görebileceksiniz.

İHY Planlama Formu

İdealden uzaklaşılan yerler değişime gerek olan yerler anlamına gelebildiği için değişim planını ona göre yapılabilirsiniz. İyilik hali yıldızı grafiğinin her zaman ideal değerlerde olması beklenmemektedir.

1. İyilik halinizin genel görünüşü konusunda ne düşünüyorsunuz?

2. Düşük puan verdiğiniz ve üzerinde çalışmayı düşündüğünüz alanlardan sadece birini seçerek onunla ilgili olarak, puanınızı daha yüksek hale getirebileceğini düşündüğünüz belli hedef davranışlar belirleyin.

a _____

b _____

c _____

d _____

3.Yukarıda yaptığınız listeden, değişiklik yaratacağına inandiğınız tek bir davranış seçin! Neden onu seçtiğinizi de açıklayın. Bu sizin hedefiniz olacaktır.

4.Söz konusu davranışı değiştirmek için işe yarayabileceğini ve yapabileceğinizi düşündüğünüz eylemlerle ilgili 3-5 adımlık bir plan yazın. Büyük devrimsel değişiklikler olmasa da, bu değişiklikler için abaladığınız sürece ** ila altı ay** içinde bazı değişiklikler yaşamaya başlamanız beklenir.

Amacıma ulaşmak için aşamalar:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Bölüm 4

EĞİTİM-AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ROL MODEL OLARAK ÖĞRETMENLER

Coşkun DİKBIYIK¹

1 Dr. Öğretim Üyesi, Namık kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-2006-4787

Giriş

Toplumsal bir varlık olan insan öncelikle içinde yaşadığı toplumun değerlerine ve yaşama biçimine göre belli bir şekil alır. Bu durum toplumun değerlerini özümseme ve buna ilişkin tutum ve davranışlar geliştirme süreci olan sosyalleşme sürecidir. İşte eğitim olgusu bu süreci ifade ederken ahlak da bu süreçte bireyde meydana gelen tutum ve davranış kodlarını belirler.

Bu bağlamda çocuklar aile içinde önce aile büyüklerini taklit ederek sonra okul ve sosyal çevre ile etkileşime geçerek benimseyecekleri rol model kişilikler ararlar. Bu rol model kişilikler onların yaşamının biçimlenmesinde iş ve meslek seçiminde, kişilik yapılarının oluşumunda olaylar karşısında tutum ve davranışların belirlenmesinde önemli ölçüde etkili olabilmektedir.

İnsan hayatının önemli bir bölümünü oluşturan çocukluk, ergenlik ve gençlik çağlarının okulda geçtiği dikkate alınırsa okul ortamının bireylerin bilgi ve beceri kazanması, zihinsel, bilişsel gelişimleri ve kişilik yapılarının oluşması bakımından oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu çalışmada özellikle eğitimin formal biçimlerinden biri olan okul ortamında baş aktör kabul edilen öğretmenlerin öğrencilere rol model olma noktasındaki konumları ele alınacaktır. Burada konuya ilişkin olarak Türkiye'nin bir ortalaması olarak gördüğümüz bir metropoliten bir kent olan İstanbul'un farklı ilçelerinde ilk, orta ve liselerde görev yapan 13 öğretmenle yüz yüze görüşme yapılmış elde edilen bulgular kendi gözlem ve deneyimlerimizden de yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Konumuza kuramsal bir temel teşkil etmesi bakımından önce eğitim ahlak ilişkisine değinilecek, sonra öğretmenin rol modeliği üzerinde durulup konu bulgular ışığında incelenecek ve nihayet sonuç bölümüyle de genel değerlendirme yapılacaktır.

1.Eğitim Ahlak İlişkisi

Eğitimin diğer kurumlarla ilişkisi olmakla birlikte tutum ve davranış biçimlerini belirleyen ahlak ile de yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Konunun açıklanması bağlamında bu ilişkinin kavramsal boyutlarına kısaca değinmekte yarar vardır.

Eğitim bireylerde saptanmış esaslara göre istendik, olumlu yönde bir amaca yönelik bir davranış değişikliği gerçekleştirme sürecidir. Bu anlamda eğitim “kasıtlı kültürleme” süreci olarak da tanımlanabilir (Arslan, 2009: 11-12). Bu süreç yaşam boyu formal ve informal boyutlarıyla da yaygın ve örgün bir kapsamda devam eden bir süreç olarak kendisini göstermektedir.

Eğitimle birlikte kullanılan ve eğitim süreci boyunca en çok üzerinde durulan kavramlardan biri öğretimdir. “Eğitim ve öğretim” biçimindeki kullanımıyla sıkça karşılaşmaktayız ve bu kavramların zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığını görmekteyiz. Ancak bu kavramlar birbirleriyle çok yakın ilişki olmakla birlikte hem anlamları hem de kapsamaları bakımında birbirinden farklılık gösterir. Bu çerçevede örgün eğitim kapsamında yer, zaman ve belli bir plan dâhilinde yapılan eğitim faaliyeti öğretim olarak adlandırılır. Eğitim ise zaman mekân yönünden daha kapsamlı ve daha uzun süreli bir süreç olarak kendisin gösterir. Bu anlamda eğitim, öğretim faaliyetlerini de kapsar. Bu yönüyle öğretim formal eğitim kapsamında belli bir planlamaya ve programa dâhil edilerek yapılır. Ancak öğretim sadece sınıf içi bir faaliyet değil, dersin hedefleri doğrultusunda belli bir planlamayla yapılan bireysel ve grupsal tüm öğrenme etkinliklerini de kapsar (Evren, 2019).

Eğitim genel anlamıyla bir değerler sistemi içermekte, öğretim ise daha çok bir bilgi sistemidir. Bu yönüyle bilgi de bir değer olarak karşımıza çıkınca öğretim eğitim kapsamı içinde değerlendirilebilir (Ülken, 2001: 9).

Eğitimin bir değerler sistemi olarak toplumları inşa etmedeki önemi göz önüne alındığında örgün eğitim sisteminin daha planlı ve sistematik yapısı öne çıkmakta ve burada da temel eğitim önemli bir yer tutmaktadır. Biz özellikle örgün eğitim sistemi içine yer alan temel eğitim kurumları ile konuyu sınırlandırmak durumundayız. Öğretmenin rol modeli de daha çok burada kendisini göstermektedir. Eğitimin iki aktöründen biri öğrenciler ise diğeri öğretmenlerdir. Öğretmeler eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten, öğrencileri amaçlanan hedeflere hazırlama durumunda olan yetişmiş uzman kişilerdir. Burada eğitim ve öğretim bir bilgi aktarımı zihinsel ve bilişsel yönden öğrencilerin geliştirilmesi olduğu kadar tutum davranış ve kişilik yapıları bakımından da öğrencilerin gelişimini esas almak durumundadır. Çünkü gerekli bilgi ve beceri kazandırılmış bireylerin kişilik davranış modellerinin biçimlendiği ahlaki boyut toplumsal anlamda göz ardı edilemez bir gerçekliktir.

Ahlak toplumun temel değerlerini içeren, toplumca genel kabul görmüş tutum ve davranışları inşa eden bir olgudur (Kızılcı, 2015:71). Bu yönüyle ahlak denilince belli bir toplumun bir zaman diliminde ve bir mekâna bağlı olarak oluşturduğu ve benimsediği değer ölçütleri ya da ilkeler ve kural bütünü anlaşılmaktadır. Buna göre bireylerin eylemlerinin ve kişiliklerinin ahlaklı ya da ahlak dışı olduğu yargısına varılabilmekte, etik ve etik olmayan davranışlardan söz edilebilmektedir. Burada da tıpkı eğitim ve öğretimde olduğu gibi ahlak ve etik kavramı yan yana benzer anlamda kullanılmaktadır. Ancak bu iki kavram arasında da belirgin farklar bulunmaktadır. Etik de tıpkı eğitim gibi bir bilgi alanını işaret etmek-

tedir (Şahin, İnce, 2021). Etik felsefenin ilk ve temel alanlarından birisi olarak ortaya çıkmıştır. Ahlak kavramı ile daha çok tarihsel ve toplumsal bir olguya işaret edilmektedir. Bu yönüyle ahlâk bireylerin davranışlarını biçimlendiren tarihsel ve toplumsal bir olgu olma özelliğini taşımaktadır. Etik her şeyden önce felsefenin bir alt dalı olarak ahlakın ve ahlak kurallarının bilgisini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle etik yeni normlar ve kurallar koyma anlamında bir ahlak biçimi oluşturma çabası değildir. Ancak günümüzde yaygın biçimiyle etik kavramı ile ahlak kastedilmekte ve meslek ahlakı anlamında meslek etiğinden söz edilmektedir. Fakat etiğin daha çok bilgisel yönü ve bir bilgi alanı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (İyi, 2019).

Ahlaki eylem toplumların tarihsel süreç içerisinde oluşturdukları geleneklerden, din ve inançlardan ve edindikleri kültürel formlardan beslenirler. Ancak ahlakın göreceli bir yanı bulunmaktadır. Ahlak anlayışı ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, kültürden kültüre, kırsaldan kentlere, merkezden çevreye kadar bazı farklılar göstermektedir. Bu nedenle her toplumun genel olarak kendisine özgü bir ahlaki yapısı ve değerler sisteminden söz edilebilir (Akdoğan, 2009:27). Fakat yine de insanlığın ortaklaşa kabul ettiği bazı temel ahlaki değerler bulunmaktadır. Söz gelimi yalan söylememek, hırsızlık yapmamak, cinayet işlememek, adaletli olmak, hakka hukuka riayet etmek, kanunlara uymak, çevreye ve insanlara saygılı olmak, işini ve mesleğini doğru yapmak, insanlığın yararına çalışmak, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmak, doğayı ve hayvanları korumak gibi. Ayrıca bir ülkenin vatandaşları olarak vatanımızı sevmek ve kollamak, toplumca kabul gören kutsal değerlere saygılı olmak da önemli bir ahlaki değerdir. Toplumlar kendilerini için önem taşıyan bu evrensel ve ulusal değerler sistemi üzerinden varlıklarını sürdürürler (Özbaş, 2018:265). Bu değerlerin aktarımında kuşkusuz eğitim ve öğretime büyük bir misyon düşmektedir.

Eğitim-öğretim sisteminde akademik bilgi ve mesleki beceri kadar ahlaki eğitim de önem taşımaktadır. Nitekim Milli Eğitim Temel Kanunu'nun *Genel Amaçlar* başlığı altındaki 2. maddesinde "*Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek*" şeklinde açıklamalar yer almaktadır (MEB Temel Kanunu, 2021). Bu bağlamda öğrencilerin ahlaki kişiliklerinin oluşmasında ve bir kısım etik değerleri kazanmalarında kendilerine sunulan eğitim modelinin yanında, eğitimci kişilikleriyle rol model olarak öğretmenlerin de önemli bir etkisi bulunduğu görülmektedir (Köse ve Demir, 2014). Bu yönüyle de öğretmenlerin rol modelliğinin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

2. Rol Model Olarak Öğretmenler

Rol model “hayran kalınan, davranışları örnek alınan, kısacası onun gibi olunmaya çalışılan kişi” olarak tanımlanabilir. Kişiliğini ve karakterini oluşturma çabasında olan öğrenciler çevrelerini gözlemlemekte, büyüklerini taklit etmeye ve onları model alamaya çalışmaktadırlar. Öncelikle ailede başlayan bu model alma girişimi çocukların zamanlarının önemli bir bölümünü alan okullarda devam etmektedir. Eğitim ortamının baş aktörü olan öğretmenler de bu bağlamda gerek akademik bilgileri ve gerekse tutum ve davranışları bakımından öğrenciler için önemli bir model olarak görülmektedir (Demir ve Köse, 2017: 5).

Öğretmenin öğrencilere rol model olmasında ilkökul çağı ve okul ortamı daha elverişli bir mekân özelliği taşımaktadır. Çünkü çocuk zamanının önemli bir bölümünü öğretmeniyle geçirmekte ve ailesi dışında hayata ilişkin ilk bilgileri, davranış ve tutumları öğretmeninden öğrenmektedir. Ortaokul ve lise çağlarında ise çocuk farklı öğretmenlerle tanışmakta ve beğendiği öğretmeni veya öğretmenleri rol model olarak alabilmektedir. Tabi ki burada çocuğun küçük yaşlarda aile içinde anne babasını, büyük kardeşlerini veya yakınlarından birini rol model olarak alması olasıdır. Çocuklar daha ileriki yaşlarda bir sanatçıyı, bir film yıldızını, meşhur bir sporcu, tarihi bir karakteri, kutsal bir kişiyi, bir kâşif veya bilim adamını vb. rol model alabilir. Özellikle günümüzde küçük yaşlardan itibaren medyayı kullanmaya başlayan çocuklar rol model alma konusunda medyanın kendilerine sunduğu zengin alternatiflerden bir tercih yapma imkânına sahiptirler. Okul hayatında ise birinci derecede öğretmenle doğrudan muhatap olmaları nedeniyle öğretmenin gerek akademik bilgi ve mesleki beceri yönünden donanımlı, gerekse tutum ve davranışlar yönünden tutarlı olmasına ve sosyal zemininin uygunluğuna bağlı olarak, öğretmenin rol modelliği okuldan beklenen hedefler doğrultusunda şekillenmektedir.

Okul ise daha çok öğrencileri gerekli bilgi ve beceriler kazandırarak geleceğe hazırlamayı hedeflemektedirler. Burada akademik bilgi öne çıkmakta ve öğrenciler kendilerine verilen müfredata bağlı olarak elde ettikleri başarıları ile değerlendirilmektedir (Çepni, Aydın, Şahin, 2015). Salt başarı odaklı bir modelde öğretmene düşen görev de öğrenciyi sürekli çalışmaya ve daha üstün başarıya teşvik etmektir. Bilgiyi öne çıkaran bu yapı ahlaki davranışları göz ardı etmektedir. Böylece bilginin sağladığı güçle “öteki”lerden kendini farklılaştıran daha üst statüde gören, onlara egemen olan, hatta onları baskı altına alan ve nesneleştiren bireyci, bencil, hegemonyacı tutum ve davranışlar sergileyen yeni bir nesil ortaya çıkmaktadır.

Neticede gündelik yaşamında kimi durumlarda daha bencil ve bireyci, her ne pahasına olursa olsun başarmaya, kazanmaya ve galip gelmeye odaklı insan profili ortaya çıkmaktadır. Sadece mesleği ile ilgili bilgi ve

beceri ile donatılıp etik değerleri ihmal edilen öğrencinin mesleki hayattaki ilişkilerinde ve mesleğini icrada bir kısım olumsuzluklara rastlanabilmektedir. Söz gelimi mesleki hayatta mesleğini sadece bir meta aracı olarak gören ve meslek etiğine aykırı davranan hekim, avukat, mühendis, siyasetçi, esnaf, sanatkâr, tüccar, iş insanı ve eğitimciler görülebilmektedir. Bu tür örneklerle günümüzde sıkça rastlamakta ve bunların doğurduğu sorunlar yaşanmaktadır.

Ancak Eğitimde akademik bilgi kadar ahlakın da önemli olduğu ve toplumsal barış, huzur ve güven için gerekli olduğu görülmektedir. Bu noktada öğretmene düşen görev öğrencileri ahlaki değerler yönünden de geliştirmek olmaktadır. Öğretmenler gerek dolaylı ve gerekse doğrudan branşlarıyla ilişkilendirerek bu değerleri öğrencilere kazandırabilme imkânına sahiptirler. Öğretmenler öğrencilere ahlaki değerleri kazandırmak bağlamında branşlarıyla korelasyonlar kurabilirler. Söz gelimi biyoloji öğretmeni canlılar âlemini anlatırken yaşama hakkı ve hayvan haklarını, coğrafya öğretmeni doğayı anlatırken doğayı sevip korumayı, fen bilgisi öğretmeni bilim ve teknoloji anlatırken bilim ve teknolojinin insanlığın yararına kullanılmasını, fizik öğretmeni atomu anlatırken atom bombasının insanlığının yıkımına neden olduğunu, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni din ve ahlakın insana ve topluma kattığı olumlu değerleri de aktarması önemli hale gelmektedir.

Öğretmenler okullarda gerçekleştirilen sosyal etkinliklerin gerçekleştirilmesinde öğrencilerin rol almasını sağlamak ve bu etkinlikler için ortam hazırlamakla da model olmak durumundadırlar (Özbaş, 2018:258). Öğretmen burada kuşkusuz akademik yönden öğrencileri en iyi şekilde yetiştirmek için etkinlikler yaparken ahlaki açıdan da bir takım değerleri kazandırıcı ve teşvik edici faaliyetler yapmak durumundadır. Sözgelimi fakir öğrencilere yardım kampanyası düzenleyip bunu teşvik etmek önemli bir ahlaki erdemdir. Bu kampanyaya öncülük eden ve destek veren öğrencilerin öğretmen tarafından ödüllendirilmesi önem taşımaktadır. Burada öğretmenin de kampanyaya bizzat katılması öğrenciler açısından rol model olmak bakımından etkileyici olacaktır.

Öğretmenin rol model olmasında akademik bilgi kadar, kişilik yapısı ve öğrencilerle iletişimi de önem taşımaktadır. Öğretmen öncelikle mesleğinde iyi yetişmiş mesleğinin gerektirdiği bilgi ve donanıma sahip olması ve mesleği ile ilgili yeni gelişmeleri yakından takip etmesi önem taşımaktadır. Özellikle internet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte öğrenciler istedikleri bilgiye kolayca erişim sağlayabilmektedirler. Burada öğretmenin erişilen bilgiyi çeşitli yönleriyle yorumlama ve analiz etme, öğrencilere özümsetme konusunda becerili olması akademik anlamda rol model olmasında öne çıkmaktadır. Ancak toplumun beklentisi aynı zamanda ahlaki anlamda da öğretmenin da rol model olmasıdır. Burada öğretmenin kişilik

yapısı öğrencilerle iletişim kurma becerisi önemli hale gelmektedir. Sınıf içinde buyurgan, sert, kaba tavırlı ve öğrencilere keskin mesafeli öğretmen tipi öğrenciler tarafından sevilip tasvip edilmemektedir. Öğrenciler daha çok müşfik, yardımsever ama işinde ciddi ve kararlı öğretmenleri daha çok takdir etmekte ve rol model olarak almaktadırlar (Köse ve Demir, 2014). Okul içinde veya okul dışında meslek etiğine uygun görülmeyen tutum ve davranışlarda bulunan öğretmen gerek öğrenciler ve gerekse çevre tarafından kabul görmemektedir. Bu da öğretmene yüklenen rol model olma misyonunu dumura uğratan bir durum olmaktadır

Bir mesleği icra edenlerin itibarı o mesleğe toplum tarafından verilen değerle ilişkilidir (Güngör, 1997:204). Öğretmenin rol model olmasında öğretmenlik mesleğinin öğrenci ve toplum nezdindeki sosyal prestiji önem taşımaktadır. Burada ülkemizde öğretmenlik mesleğinin sosyal statüsü ve öğretmenin prestiji ile ilgili bir sorun bulunmaktadır. Öğretmenlik mesleğine genel olarak toplumumuzda belli bir kutsallık atfedilse de öğretmenlerin meslek olarak yeterli bir sosyal prestije sahip olduğu söylenemez. Düşük maaş alan, geçimini sağlamakta güçlükler yaşayan ve öğretmenlik mesleği dışında ikinci bir iş arayan bir öğretmen profiliyle karşı karşıyayız. Bu durum öğretmenlerin öğrenciler için rol model olmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Burada öğretmen sosyo-ekonomik yönden güçlendirildiği takdirde öğrencilere model olma konusunda daha etkili olabilecektir.

Konuya ilişkin diğer bir sorun da öğretmen yetiştiren kuruluşlarla ilgilidir. Özellikle öğretmen yetiştiren kuruluşların programlarında etik değerlere yeterli ölçüde yer vermedikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının akademik bilgi ve mesleki beceri yanında etik yönden de değerlendirilmeye tabi tutulması üzerinde durulması gereken bir konudur. Mesleki yaşamları süresince hizmet içi eğitim yoluyla kişilik gelişimi ve etik yönden gelişmelerine katkıda bulunacak seminerler yapılması öğretmenin rol model olması noktasında yararlı olacaktır.

Öğretmenin ahlaki açıdan rol model olmasını zorlaştıran unsurlardan biri de olumsuz sosyo ekonomik zemindir. Sürekli başarmayı, kazanmayı, kar etmeyi, üstün gelmeyi, tahakküm kurmayı dayatan sosyal şartlar, eğitimi de öğretmeni de nesneleştirmektedir. Burada öğretmen rol model olma konusunda yetkin olsa bile öğrencilere ahlaki değerleri benimsetme konusunda zorlanmaktadır. Dolayısıyla bu tip sorunların çözümünde ahlaki eğitim kadar sorunları yaratan sosyal zeminin de ıslahı önem taşımaktadır.

Konuyla ilgili akademik düzeyde bazı araştırmalar yapılmıştır. Ancak burada Demir ve Kösenin (2014 ve 2016) yaptığı biri öğrenciler ve diğeri öğretmenleri kapsayan iki araştırmaya değinilecektir. Ankara'nın merkez merkezinde yer alan Yenimahalle, Keçiören, Mamak ve Çankaya merkez ilçelerini kapsayan ortaokul ve lise düzeyinde toplam 136 kişiyi bulan

öğrenciler üzerinde yapılan araştırmada öğrencilerin % 37.5'inin doğrudan öğretmenlerini rol model aldıkları, % 27.9'unun tümünü değil bazı öğretmenlerini rol model aldıkları görülmektedir. Her iki öğrenci grubu toplandığında öğrencilerin %64,5'i öğretmenleri rol model olarak görmektedirler. Buradan hareketle öğrencilerin önemli bir kesiminin öğretmeni rol model olarak gördükleri söylenebilir. Öğrencilerin öğretmenleri hangi noktada rol model aldıkları konusu da önem arz etmektedir. Öğretmenlerin mesleki anlamdaki bilgi ve becerileri yanında yukarıda değinildiği gibi öğrencilerle ilişkileri, tutum ve davranışları da önem arz etmektedir. Yine aynı araştırmada öğretmenleri rol model olarak alan öğrencilerin rol model alma nedenleri sorulmuş burada çok farklı seçenekler ileri sürülmesine rağmen aralarında en çok “bazı öğretmenlerimin davranışlarını takdir ediyorum ve örnek alıyorum” cevabı 17 kişi ile öne çıkmaktadır. Araştırmada “genel olarak değerlendirildiğinde öğrenciye göre rol model alınmaya uygun bulunan öğretmenler öğrenci üzerinde tutum ve davranışları ile etki bırakanlardır. Ayrıca öğrencilerin öğretmenlerin kişiliklerine sıkça vurgu yaptıkları, fakat öğretmenlerin bilgisi ile fazlaca ilgilenmedikleri dikkat çekmektedir” denilmektedir. Burada bilgiye erişim noktasında yeni neslin internet ağını çok iyi kullanması ve bilgiye erişimde öğretmenden geri kalmaması ve hatta bazı öğretmenleri bu konuda geçmiş olması söz konusudur. Dolayısıyla öğretmenin rol modelliği bilgiden ziyade öğrenci ile kurduğu pozitif iletişim, olay ve olgular karşısındaki örnek kabul edilen tutumları öne çıkarması ile işlevsel olacaktır. Nitekim araştırmada öğretmeni rol model olarak almayan öğrencilerin öğretmenlerin tutum davranışlarına yönelik eleştirilerde bulunduğu görülmektedir.

Öğrencilerin öğretmenleri rol model alıp almadıkları konusunun yanında öğretmenlerinde kendilerini öğrenciler için rol model olarak görüp görmedikleri de önem taşımaktadır. Bu bakımdan öğretmenlerin konumu da araştırılmaya değer bir durumdur. Bu konuda Yine Demir ve Köse'nin (2016) araştırmasına başvurulmuştur. Araştırma yine Ankara il merkezini kapsayan Etimesgut, Keçiören, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerindeki görev yapan farklı branşlardaki ilköğretim ve orta öğretim öğretmenlerini kapsamaktadır. Yapılan araştırma sonuçlarında bakıldığında öğretmenlerin %82.1'i öğrencilerin kendilerini rol model olarak aldıklarını beyan etmişlerdir. Öğrencilerinin kendilerini rol model almadıklarını düşünenlerine oranı ise sadece %3,2dir. Bu yukarıda temas ettiğimiz Köse ve Demirin çalışmaları da göz önüne alındığında öğretmenlerin rol model olarak alındığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Öğretmenlere göre öğrencilerin öğretmenleri rol model olarak görmeme nedenleri arasında “sosyal medyanın modellik konusunda baskın olması ve dolayısıyla öğretmenin rol modelliğini azaltması” ve “öğretmenin saygınlığının kalmaması” görüşleri öne çıkmaktadır. Aynı araştırmada öğretmenlerin %88.4'ü kendilerini

öğrenciler için rol model olarak görmektedirler. %7.4'ü bazı konularda rol model olarak görürken %1'i kendisini sadece yönlendirici olarak görmektedir. %3.2'si ise kendisini rol model olarak görmemektedir. “Öğretmenler öğrencilerin hangi açılardan kendilerini rol model aldıklarını düşünmektedirler?” sorusuna, öğretmenlerin %42'si “tutum, hareketler ve davranışlarımızı örnek alıyorlar”, %14.73'ü “giyim, kuşam ve görünümümüzü örnek alıyorlar” demektedir. Öğretmenlerin sadece %6.31, “bilgi birikimimizi örnek alıyorlar” demektedir. “Öğretmenler kendilerini hangi açılardan rol model olarak görmektedirler?” sorusuna 95 öğretmenden 22'si tutum ve davranış, 11'i sevgi saygı ve iyi iletişim kurma, 10'u Türkçeyi düzgün kullanma ve konuşma, 7'si giyim kuşam, 5'i her açıdan, 3'ü hayata bakış açılarını değiştirmeleri konusunda demişlerdir. Daha düşük oranlarda diğer seçenekler işaretlenmiştir. Buradan da öğretmenlerin daha çok tutum ve davranışları yönünden kendilerini rol model gördükleri ortaya çıkmaktadır (Demir ve Köse, 2016).

Bu araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu kendilerini rol model olarak görmekte ve yine öğrencilerin kendilerini rol model aldıkları görüşündedirler. Burada da daha çok öğretmenlerin tutum ve davranışlarının öne çıkmaktadır.

3. Bulgular

Bu kapsamda İstanbul'un farklı ilçelerinde ve farklı branşlarda öğretmenlerle konuya ilişkin olarak tarafımızdan görüşmeler yapılmıştır. Kuşkusuz öğrencilerin öğretmenleri rol model almasında farklı etkenler yer almaktadır. Görüşme sırasında bunlarda yer verilmiştir.

Kendileriyle görüşme yapılan öğretmenlerin cinsiyeti, branşı, mesleki kıdemi, eğitim durumu, çalıştığı okul türü ve bölgesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler ilkökul Ö1, Ö2, Ö3; ortaokul Ö4, Ö5, Ö6; lise ise Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13 şeklinde sıralanmaktadır. İlkokul ve ortaokuldan 3'er, farklı türleri bulunduğu için liselerden ise 7 öğretmen görüşme için seçilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğretmenlere Ait Kişisel Veriler

Katılımcı Öğretmen	Cinsiyet	Branşı	Mesleki Kıdem	Eğitim Durumu	Çalıştığı Okul Türü/ Bölge
Ö1	Kadın	Sınıf Öğrt.	16	Lisans	İlkokul/Sultangazi
Ö2	Erkek	Sınıf Öğrt.	12	Yüksek Lisans	İlkokul/Eyüpsultan
Ö3	Erkek	Sınıf Öğrt.	9	Lisans	Ortaokul/Eyüpsultan
Ö4	Kadın	Din K. A.B.	5	Lisans	Ortaokul/Gaziosmanpaşa
Ö5	Kadın	Türkçe	18	Lisans	Ortaokul Eyüpsultan

Ö6	Erkek	Matematik	10	Lisans	Ortaokul/Bayrampaşa
Ö7	Erkek	Din K. A.B.	25	lisans	Özel Lise/ Beşiktaş
Ö8	Erkek	Coğrafya	20	Yüksek Lisans	Lise/Esenyurt
Ö9	Kadın	Edebiyat	21	Lisans	Lise/Bağcılar
Ö10	Erkek	Meslek	28	Lisans	Yapı Meslek Lisesi/Şişli
Ö11	Erkek	Gıda Tek.	25	Yüksek Lisans	Kız Meslek Lisesi/Fatih
Ö12	Erkek	Matematik	23	Lisans	Lise/Zeytinburnu
Ö13	Erkek	İHL meslek	25	Lisans	İHL/Bakırköy

Öğretmenlere 4 temel soru sorulmuş ara sorularla konu genişletilmeye çalışılmıştır. Bu sorular şöyle sıralanmaktadır.

1. Bir eğitimci olarak size göre genel anlamda(gözlemlerinize ve tecrübelerinize göre) öğrenciler öğretmenleri rol model olarak görüyorlar mı?

2. Siz kendinizi öğrenciler için rol model olarak görüyor musunuz?

3. Öğrencileriniz sizi rol model olarak görüyorlar mı?

4. Size göre öğrencileriniz okulun dışında daha çok kimleri rol model alıyorlar?

Simdi öğretmenlere sorduğumuz soruları ve aldığımız yanıtları sırasıyla görelim

3.1. Bir eğitimci olarak size göre genel anlamda(gözlemlerinize ve tecrübelerinize göre) öğrenciler öğretmenleri rol model olarak görüyorlar mı?

Burada genel olarak öğrencilerin öğretmenleri rol model alma noktasındaki eğilimleri öğretmen gözüyle değerlendirilmek istenmiştir. Doğrudan kendileri ilgili olarak değil, genel anlamda öğretmenlerin rol modelliği konusundaki görüşleri ve bu yöndeki genel eğilim saptanmaya çalışılmıştır.

Ö 1 ve Ö 2 küçük yaş gruplarında %80 oranında öğrencilerin öğretmenleri rol model aldığını belirtmektedir. Ö3 ise bu konuda tam olarak bir oran vermeyeceğini ama bazı konularda öğrencilerin öğretmenleri rol model aldıklarını söylemektedir.

Ö 4 ise öğrencilerin daha çok sevdikleri öğretmenleri rol model aldıklarını ve 4. 5 sınıflarda bunun daha fazla görüldüğü ifade etmiştir.

Ö 5 genel anlamda %30- 40 civarında öğretmenlerin rol model olarak alındığını söylüyor. Ö5'e göre rol model almada sırasıyla öğretmenlerin öğrencilerle iletişimi, öğretmenin öğrencilere karşı tutum ve davranışları, ahlaki yapısı ve giyimi önemlidir. Bu nedenle "Öğrencilerle iletişim sorunu yaşayan bir öğretmenin mesleki bilgisi, ahlaki yapısı, giyim kuşamı ne kadar iyi de olsa asla öğrenciler için rol model olarak görülmemektedir" demektedir.

Ö 6 okulun bulunduğu coğrafyanın önemine vurgu yaparak değerlendirme yapıyor: “Bu soruya net şekilde cevap vermek zor. Çünkü çalıştığım sene ve coğrafyaya göre değişkenlik gösteren bir durum olduğunu düşünüyorum. İlk görev yaptığım yerde (Batman/Sason) öğrencilerin yakın çevresi haricinde dünyaya açılan tek pencereleri biz öğretmenlerdik. O yüzden oradaki öğrencilerin en büyük rol modeli öğretmenlerdi. Şimdiki görev yerimde ise düşük oranda rol model olarak öğretmenlerin seçildiğini düşünüyorum.”

Ö 7 öğrencilerin büyük çoğunlukla öğretmenler rol model aldıklarını burada %50 giyim %30 bilgi birikimi, %20 davranış ve etiğin önemli olduğunu söylüyor.

Ö 8 akademik anlamda başarılı olan öğrencilerin %80’nin öğrencileri rol model aldıkları, akademik anlamda başarılı olmayan ve disiplin sorunu olan öğrencilerin öğretmenleri rol model almadıkları görüşündedir.

Ö 9 %70 oranında öğrencilerin öğretmenleri rol model aldıkları kanısındadır. O’na göre de iletişim bilgi birikimi, diksiyon, öğretmenin mesleğini sevmesi gibi hususlar öğrencilerin öğretmenleri rol model almasında etkin faktörlerdir.

Ö 10 öğrencilerin öğretmenleri rol model almadıkları görüşündedir ve bunu şöyle ifade etmektedir: “Öğrenciler Öğretmenleri benim gözlemleme göre rol model olarak almıyorlar. Genelde farklı meslekleri düşünüyorlar. Kısa yoldan para kazanma eğilimleri yüksek. Hatta bazı öğrenciler okumayanların okuyanlardan daha fazla para kazandığını düşünerek çevresindeki tanıdıklarından örnekler vererek, onların yapmış oldukları meslekleri yapmak istediğini belirtenler var.”

Ö 11 “%60 oranında öğretmenlerin rol model alındığını burada öğretmenin tutum ve davranışları, giyim ve kuşam, kişilik ve ahlaki yapısının önemli olduğunu söylüyor.

Ö 12 öğrencilerin öğretmenleri rol model olma durumlarının giderek %20’lere kadar düştüğünü ifade ediyor. Burada daha çok öğretmenlik mesleğinin prestijinin düşüklüne vurgu yapıyor.

Ö 13 ise “kendileriyle iyi diyalog kurup onlarla ilgilenen yeterli bir bilgi birikimine sahip öğretmenleri öğrenciler rol model olarak almaktadır.” demektedir.

Burada öğretmenlerin gözlemlerine bakılacak olursa öğrenciler büyük oranda öğretmenlerini rol model olarak alıyorlar bu rol modellik ilkökul seviyesinde daha belirgin olmakla birlikte lise çağlarında giderek düşmektedir. Rol model almada başta öğrencilerle iletişim olmak üzere, tutum ve davranışlarda etik, bilgi birikimi, giyim kuşam şeklindeki ölçütler sıralanmaktadır.

3. 2. Siz kendinizi öğrenciler için rol model olarak görüyor musunuz?

Burada da öğretmenlerin kendi bakış açılarından kendilerini rol model olarak görme durumları değerlendirilmiştir. Öğretmenlerin konuya ilişkin görüşleri doğrudan kendi ifadeleriyle verilmiştir.

Ö 1: “Görüyorum. Biz öğretmenler bilişsel ve sosyal gelişimin yanı sıra ahlaki ve etik değerlerin öğretimi için de çaba sarf ediyoruz. Ve çeşitli etkinlikler yapmaya çalışıyoruz. Değerler eğitimi öğretimi gibi. Bunları davranışlarımızla da sezdirmeye çalışıyoruz. Doğruluk, adil olma, tarafsızlık gibi. Daha çok kişilik özelliği ve davranışsal anlamda diyebiliriz”

Ö 2: “Evet. Bilgi birikimi, tutum ve davranış, giyim kuşam gibi konularda”

Ö 3 “Kitap okumak, kuralcı olmak ve de adabı muaşeret kurallarına riayet konusunda rol model olmaya çalışıyorum”

Ö 4: “Kendimi öğrencilerim için kesinlikle bir rol model olarak görüyorum. Özellikle de branşımdan dolayı öğrencilerim benim sözlerimi ve davranışlarımı çok daha fazla önemsiyor ve örnek alıyorlar Bu da bana daha fazla sorumluluk yüklüyor. Onlar için daha iyi bir örnek oluşturmak adına elimden geldiğince okul içinde ve dışında davranışlarıma dikkat ediyorum. Derslerde sürekli onlara güzel ahlaki değerlerden bahsediyorum ve bu konu da tavsiyeler veriyorum”

Ö 5: “ Evet görüyorum. Öğrencilere adil davrandığımı hissettiriyorum. Davranışlarımda tutarlıyım. Ve iletişim becerilerinde sorun yaşamıyorum.”

Ö 6: “ Görüyorum. Öğretmenliğin ders anlatmanın yanında, hal, hareket, giyim-kuşam olarak ve ahlak açısından örnek olacak bir kişilik olduğunu düşündüğümünden dolayı bu konularda rol model olduğumu düşünüyorum.”

Ö 7: “Rol model olmak gibi bir derdim olmadı ben görevimi yapıyorum. Öğrencilerin beni rol model almaları kendi bilecekleri bir iş”

Ö 8: “Ben kendimi öğrenciler için bir rol model olarak görmekteyim. Çünkü öğretmenlik mesleğinin bütün gereklerini ve yeterliklerini yerine getirdiğimi düşünüyorum. Ayrıca kendi alanımda yenilikleri ve bilimsel gelişmeleri takip ettiğim için onlara örnek olduğumu düşünüyorum.”

Ö 9: “Öğretmenlik mesleğinin gittikçe değer kaybettiğini gördükçe zaman zaman ümitsizliğe kapılıyorum ama yine de kendimi öğrenciler için rol olarak görüyorum. Konuşma iletişim, ahlak kültürel birikimim etkili olmaktadır.”

Ö 10: “Rol model olmaya çalışıyorum. Temizlik, İş disiplini, giyim, karşılıklı saygı vb. konularda”

Ö 11: “Evet. Bilgi birikimi, tutum ve davranış, ahlaki olarak.”

Ö 12: “Evet görüyorum yılların verdiği birikim var. Yaşadığım olaylardan empati kurarak ders çıkartırım. İyi giyinmeye özen gösteririm.”

Ö 13: “ Evet alanımda çokça okuyarak ve okuduklarımı öğrencilere aktarma çabasında biri olarak öğrencilere iyi bir rol model olduğumu düşünüyorum”.

Burada da öğretmenlerin tamamına yakını kendilerini rol model olarak görüyor. sahip oldukları bilgi birikimi ve alanlarındaki yetenekleri yanında olumlu tutum ve davranışlarıyla rol model olduklarını düşünüyorlar.

3.3. Öğrencileriniz sizi rol model olarak görüyorlar mı?

Öğretmenlerin kendilerini rol model olarak görmelerinin yanında öğrencilerin de öğretmenleri rol model olarak görmeleri daha fazla önem taşımaktadır. Bu durumun öğretmen cephesinden nasıl görüldüğü bu soru kapsamında değerlendirilmektedir.

Ö 1: “Genelde rol model alındığını düşünüyorum. Sınıf ve okul içi yaşanan olaylara ve kişilere karşı verdikleri tepkilerden bu çıkarımlara varabiliyoruz. Velilerden aldığımız geri dönütlerde bu fikirlerimizi destekliyor. Mesela: “dersi evde kendi ailelerine anlatırken sizin hal, hareket ve tutumunuzu taklit ediyorlar”

Ö 2: “Evet. % 90 Tutum ve davranış, iletişim ve giyim kuşam. Öğrencilerin aralarında konuşmalarından bunları görebiliyorum.”

Ö 3: “Kitap okuma, kuralcılık, uzun saçlı olmamdan dolayı rol model aldıklarını düşünüyorum. Bazılarında saçlarını benim gibi uzatıp kestirmeyerek ailelerine direnmeleri ve bazılarında da kitap okuma sevgisi olarak bunu görüyorum. Yüzde vermek çok zor ama %50 diyeyim.”

Ö 4 :“Öğrencilerimin %90’ının beni rol model olarak gördüğünü düşünüyorum. Özellikle sözlerimi, tavırlarımı ve davranışlarımı örnek alıyorlar. Örneğin ben her girdiğim ortamda önce selam veririm sene başında derslerine ilk defa girdiğim sınıflardaki öğrencilerimin sınıfa girerken selam vermek gibi bir alışkanlıkları yokken şuan birçoğu sınıfa girdiklerinde ilk önce selam veriyorlar sonra yerlerine geçip oturuyorlar.”

Ö 5: “İletişim başta olmak üzere ahlak ve objektiflik konularında örnek alıyorlar. Öğrenciler ‘siz beni anlarsınız’ cümlelerini sıklıkla kullanıyorlar. Ya da velilerle olan görüşmelerim sırasında adil olduğumun farkında olduklarını dile getirmelerinden anlıyorum.”

Ö 6: “Net olarak cevaplamam mümkün değil. Fakat öğrencilerle ko-

nuşmalarım sonucunda onlara değer verdiğim ve anlayışlı davrandığım konusunda olumlu dönütler alıyorum.”

Ö 7: “giyim tarzım, bilgi birikimim, davranış ve etik yönden rol model olarak aldıklarımı düşünüyorum Özellikle giyim tarzımın öğrenciler tarafından beğenildiği şeklinde dönütler alıyorum.”

Ö 8: “Benim öğrencilerimin beni rol model olarak gördüklerine inanıyorum. Birinci soruda da belirttiğim üzere öğrencilerin %80’ni bu konuda pozitif düşündüklerini söyleyebilirim. Çünkü branşımızda onların ihtiyacı olan bilgiyi onlara aktarabiliyorum. Onlar da bunun farkındalar. Çoğu zaman “hocam ileride sizin gibi bir öğretmen olmak istiyorum” diyorlar. Yolda koridorda başka bir yerde karşılaştığımızda saygıda kusur etmiyorlar. Ancak dediğim gibi akademik başarısı düşük olan öğrenciler, çalışma disiplini sevmeyen öğrenciler ve öğretmenlik mesleğini maddi olarak küçümseyen öğrencilerin öğretmenleri rol model almadıklarını düşünüyorum. Bunu zaman zaman derslerde söyledikleri “hocam bu konuları öğrenince dünya mı kurulacak?”, “bu konuyu öğrenmek bize nasıl bir maddi kazanç sağlayacak?”, “bu konuyu öğrenmesek de olur?” şeklindeki sözlerden çıkarıyorum.”

Ö 9: “Bence %70 oranında rol model olarak görüyorlar. Özellikle pür dikkat dinlemeleri, soru sormaları, bazen konuşurken benden öğrendikleri kelimeleri, cümleleri kullanmalarından anlıyorum.”

Ö 10: “Öğretmenliğin dışında gelir getirecek farklı meslekleri düşündüklerinden rol model görmediklerini düşünüyorum. Aralarında daha fazla para kazanmak için neler yapmak gerekir tarzında konuşmalar oluyor.”

Ö 11: %70 oranında rol model aldıklarını düşünüyorum. Tutum davranış ve ahlaki yönden beni takdir eden konuşmalarına şahit oluyorum.”

Ö 12: “Öğrencilerin %25 civarında rol model olarak aldıklarını düşünüyorum. İletişim ve davranış boyutum ön planda. Mezun olunca bunu kendileri dile getiriyorlar”

Ö 13: “Önemli ölçüde öğrencilerin rol model aldıklarını düşünüyorum. Bunu ‘sizin sayenizde yeni bilgiler öğrendik. Her hoca sizin gibi olsa’ diyen öğrenciler var. Üniversiteye hazırlanan son sınıf öğrencileri benim dersimde önlerindeki test kitaplarını sıranın altına atarak benim dersimi dinliyorlar.”

Burada da görüldüğü gibi çoğunlukla öğrenciler, kendileriyle kurduğu olumlu iletişim biçimi, bilgi birikimi, derslerini kavratmadaki yeteneği, tutum ve davranışlarındaki tutarlılığına bağlı olarak öğretmenleri rol model almakta kimi hallerde onları taklit etmektedir. Bu durum ilkökul çağında daha belirgin olarak kendisini gösterirken ortaokul ve lise çağlarında giderek azalmaktadır.

3. 4. Size göre öğrencileriniz okulun dışında daha çok kimleri rol model alıyorlar?

Okul ortamında öğretmenlerin rol model alınması hatta okul dışında ve ileri hayatlarında da kimi öğrencilerin bazı öğretmenleri rol model alması söz konusu olabilmektedir. Ancak bu oldukça sınırlı bir tutumdur. Konuya ilişkin olarak öğretmenlerin görüşleri şöyledir:

Ö 1: “Günümüzde internet ve ekran çocukların hayatında büyük yer kapladığı için bu mecralarda yer alan çizgi film, dizi film, oyun kahramanları onlar için rol model oluyor. “

Ö 2: “Aile arkadaş ve diğer büyüklerini”

Ö 3: “Sporcular, şarkıcılar, sosyal medya fenomenleri gibi kişileri daha çok rol model aldıklarını düşünüyorum.”

Ö 4: ” Son dönemlerde kız öğrenciler uzak doğulu şarkıcıları erkek öğrenciler ise futbolcuları daha fazla örnek alıyorlar. Her iki cinsiyetteki öğrencilerim de sosyal medya yıldızlarını çok fazla örnek alıyorlar ve seviyorlar.

Ö 5: “Dizi karakteri, futbolcu, şarkıcı, blogger gibi kimseleri daha çok rol model alıyorlar”

Ö 6: “Günümüzde öğrencilerin çoğunlukla film/dizi oyuncularını, şarkıcıları ve özellikle sosyal medya fenomenlerini rol model aldıklarını düşünüyorum”

Ö 7: “okul dışında youtuberlar, bilim insanları, dizi oyuncularını, sanatkarlar”

Ö 8: “Özellikle geç yaşta teknolojik araçlar ile finansal açıdan kısa sürede zengin olan ve meşhur olan kişiler maalesef örnek alınmaktadır. Bu durum da bana göre hiç iyi bir durum değildir. Çünkü okumadan öğrenmeden belli bir bilgi birikimine sahip olmayan gençler youtuber ve influencer denilen sosyal medya fenomenlerince çok kolay bir şekilde kullanılabilir ve yönlendirilebilmektedir.”

Ö 9: “Okul dışında tüm etkilere rağmen başta anne ve babalarını(çoğunlukla farkında olmayarak), film yıldızlarını, şarkıcıları, youtuberları, siyasi liderleri, okudukları bir kitabın kahramanını, kuzenlerini vs. rol model almaktadırlar.”

Ö 10: “Yakın çevrelerinden kısa yoldan çok para kazanmış, başarılı olmuş kişileri.”

Ö 11: “Daha çok aile, arkadaş ve sanatçıları rol model olarak alıyorlar”

Ö 12: “Anne babasını ya da akrabalarından birini rol model olarak alan da var. Bence şuan daha çok sosyal medya fenomenleri ön planda. Siyasi ve dini kahramanlar geri planda”

Ö 13: “Çoğunlukla dini önderler, şairler, yazarlar ve mesleğinde başarılı olmuş kişileri örnek aldıklarını düşünüyorum. Biz lisedeyken bir edebiyat öğretmenimiz vardı. İş disiplinine sahip, görevini en iyi şekilde yapmaya gayret eden, öğrencilere her konuda yardımcı olaya çalışan bir kişi idi ve ben hala onu rol model olarak alıyorum.”

Öğretmenlere göre öğrenciler daha küçük yaşlarda aile ve akrabalarından birini rol model alırken okulda alt sınıflarda önemli ölçüde öğretmenlerini, daha sonraki dönemlerde ise okul dışında bazı sanatçıları, sosyal medya fenomenlerini, ünlü ve önemli gördüğü kişileri rol model almaktadırlar.

4. Sonuç

Eğitim ve ahlak yetiştirilmek insan ve toplum modeli için birbirini tamamlayan vazgeçilmez iki unsur olarak durmaktadır. Bu bağlamda rol model olarak düşünülen öğretmenlerin mesleki bilgiyle birlikte ahlaki yönden de rol model olması beklenmektedir. Hele bilgiye kolay erişim sağlandığı ve öğrencilerin bilgi teknolojisini büyüklerden çok daha fazla aktif ve becerikli kullandığı günümüzde bilgiye dayalı eğitim siteminde öğretmenin rol modelliğini sınırlanmaktadır. Öğretmen bilgiyi yorumlanma ve öğrenciler için işlevsel hale getirebilme becerisini gösterebildiği ölçüde rol model olabilmektedir.

Yaptığımız çalışmada öğrencilerin bilgiden çok kendileriyle kurduğu iletişimi, tutum ve davranışını, objektifliğini, mesleğine ve ahlaki değerlere bağlılığını dikkate alarak öğretmenleri rol model olarak kabul edebilmektedirler. Bu yönüyle öğretmenler alanlarında ne kadar yetkin olursa olsunlar iletişim ve moral değerler açısından yeterli görülmezlerse öğrenciler tarafından rol model olarak kabul edilmemektedirler.

Öğrencilerin öğretmenleri rol model olarak alması küçük yaşlarda daha belirgin olarak kendisini göstermektedir. Özellikle ilk temel bilgilerini öğrendiği ve günün önemli bir bölümünü kendisiyle geçirdiği ilkökul öğretmeni çocuk için rol model olmak bakımından daha etkilidir. İleri yaşlarda ise ortaokul ve lise dönemlerinde farklı öğretmen tipleriyle karşılaşan öğrenciler burada istediği beğendiği ve etkilendiği öğretmenleri rol model almaktadır. Yine bu yaşlarda sosyal çevresi genişleyen öğrenciler daha çok medya ve sosyal medyadaki karakterleri rol model almayı yeğlemektedirler.

Bu konuda yapılan araştırmalarda ve bu araştırmada görüleceği gibi öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu ise kendilerini öğrenciler için rol mo-

del olarak görmektedirler. Öğrenciler ise gerekli bilgi ve donanımları yanında daha çok kendileriyle iyi diyaloglar kurabilen ve ahlaki bakımdan tutum ve davranışlarını beğendikleri öğretmenleri rol model olarak tercih etmektedirler. Öğretmenlerin mesleki bakımdan yeterliliği kadar ahlaki bakımdan da donanımlı olmaları rol model olmalarında önemli bir faktördür. Ayrıca öğretmenlik mesleğinin statüsünün yükseltilmesi ve öğretmenlerin toplumdaki sosyal prestijinin artırılması da rol model olmaları bakımından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2009). Sosyal gelişmenin iki dinamiği: bilim ve ahlak. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3), 11-44.
- Arslan, M. (2009). *Eğitimle İlgili Temel Kavramalar*. Eğitim Bilimine Giriş. (Ed. Mehmet Arslan), Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Çepni, O. & Aydın, F. & Şahin, V. (2015). Coğrafya öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin görüşleri. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 4 (1), 35 – 49.
- Demir, E. & Köse, M. (2016). Öğretmenlerin rol modelliği hakkında öğretmen görüşleri, *Akademik Bakış Dergisi*. 53, 38-57.
- Demir, E. & Köse, M. (2017) *Rol Model Olarak Öğretmen*, Mauritius: Lambert Akademik Yayıncılık.
- Evren, M. (2019) *Eğitim nedir? Eğitimle ilgili temel kavramlar*, Eğitim Sosyolojisi, (Ed. Müjdat Avcı), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Güngör, E. (1997). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İyi, S. (2019). *Etik nedir: Etik*, (Ed. İoanna Kuçuradi & Demet Taşdelen), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kızılcıkelik, S. (2015). *Uygarlık, Ahlak ve Eğitim*. Ankara: Anı Yayınları
- Köse, M. & Demir, E. (2014). Öğretmenlerin Rol Modelliği Hakkında Öğrenci Görüşler. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4(1): 08-18.
- Milli Eğitim Temel Kanunu madde 2. http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/08144011_KANUN.pdf, 3,10,2021 tarihinde edinilmiştir.
- Özbaş, M. (2018). *Sosyo-Kültürel Bir Sistem Olarak Okul*, Eğitim Sosyolojisi. (Ed. Nazmi Avcı, Yaşar Erdem), İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Şahin, V. & İnce, Z. (2021). Coğrafya Derslerinde Etik Değerler Öğretimi Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 4(1), 1-11.
- Ülken, H. Z. (2001), *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Bölüm 5

MODERN SONRASI DÖNEMDE TIBBİLEŞTİRİLEN YAŞAMLAR VE KIRILGANLIKLAR

Serdar ÜNAL¹

¹ Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, serdarunal@adu.edu.tr ORCID: 0000-0003-2755-9456

GİRİŞ

Akışkan modernlik olarak da tanımlanabilecek modern sonrası dönem, içinde üyelerinin davranışlarını alışkanlıklara ve rutinlere dönüştürme fırsatı dahi bulamadan hızlı değiştirdiği bir toplumdur (Bauman, 2018b:7). Modern dönemlerde olduğu gibi modern sonrası dönemde de teknolojik kaynaklar ve olanakların daha fazla artması politika, eğitim, tıp vb. toplumsal alan ve kurumların da yeniden ele alınıp değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Geleneksel kurumların gittikçe azalan önemi (Giddens, 1991) ve bireyciliğin yükselişi toplumların karakterini değiştirmiş ve tüm alanlara nüfuz etmiştir. Söz konusu gelenekten kopuş ve sekülerleşme anlayışı (Taylor, 1989) toplumların yeniden ve farklı biçimde şekillenmesine, bireylerin hayatını ve çevresini farklı biçimde anlamlandırmasına ve dolayısıyla da gündelik hayatımızın ve ilişkilerimizin dönüşmesine neden olmuştur. Bu anlamda, modern-sonrası dönemde modernizmin bireyselliği önceleyen kapitalist toplumun ortaya çıkardığı kurumların insanların gündelik hayatlarındaki pratikleri, algıları, kavrayışları ve duyguları üzerinde yarattığı etkiler daha belirgin hale gelmiştir. Modern-sonrası dönemle birlikte, bireyselliğin giderek daha görünür yükselişi toplumsal faydaya yönelik çabaların ve kaygıların zayıflamasına yol açmıştır. Diğer yandan bireyselliğin aşırı yükselişi, yaşamın tüm faaliyetlerini sıkı sıkıya çevreleyen o yoğun toplumsal ağların tedrici bir şekilde zayıfladığının, parçalandığının veya koptuğunun işaretçisi olmuştur (Bauman, 2018b:31).

Modern-sonrası kapitalist toplumun koşulları insanlara sınırları çizilmiş belirli bir yaşam tarzı sunmaktadır. Giderek artan bireyselleşme ve yüceltilen özgürlük modeli, bireyleri çoğunlukla ailesi ve çok yakın arkadaşlarıyla sınırlı bir çevreye hapsedmektedir. Bu sınırlı çevreye hapsolma durumunun bir sonucu olarak gittikçe artan sayıda insan nedenini tam olarak söyleyemedikleri şekilde kendilerini mutsuz hissetmektedir (Bauman, 2017:108). Tatmin edici mutluluğa ulaşmanın giderek zorlaştığı bu çağda insanların gündelik hayatta karşılayabildikleri doğal ihtiyaçları artık bürokratik yönetimin belirlediği birtakım hizmetlerin tüketimi olarak görülmektedir. Nitekim, artık ben merkezci bir anlayışın baskın olduğu günümüz yeni düzeninde, mutluluk, mutsuzluk, hedonik güdüler, çeşitli duygusal ihtiyaçlar, birer tüketim nesnesi haline gelerek metalaşmaktadır. Dolayısıyla da bireyin sahip olduğu özerklik ve özgürlük alanları her daim bir şeylerin hegemonyası altında ezilmektedir (Touraine, 2011:92-93). Bunun neticesinde, birey kendisini tanımlayabileceği özerklik alanını yaratamayan, kendi kendisini kontrol edemeyen, kendi bilinciyle hareket edemeyen, yaratıcılıktan yoksun bir şekilde kendi bedeni üzerinde dahi pasif bir hale gelebilmektedir. Kendi iradesi ve bedeni üzerinde pasif bir hale gelen bireylerin aynı zamanda kendilerine ve toplumlarına yaban-

cılaşması ve mutsuz olmaları da kaçınılmaz olmaktadır. Aslında, bireyselleşmenin kendi hoşnutsuzluklarıyla hoşnutsuz insanların olmasında şaşılacak bir şey yoktur (Bauman, 2018b:38). Zira, bu dönemde mutluluk söylemi, elde etmek ve olmak arasındaki ayrım etrafında dönmektedir (Bauman, 2018a:208). Dolayısıyla, geç kapitalizmin veya modern sonrası dönemin toplumsal yapısına içkin aşırı bir bireysellik söz konusudur. Aşırı bireyselliğe dayalı bu toplumsal yapıda insanların ellerinde olan ile sahip olmak istedikleri arasındaki uçurum açıldıkça yaşadıkları huzursuzluklar ve içsel boşluklar da bir o kadar artmaktadır.

Modern sonrası dönem, Bauman'ın (2018b:8) ifadesiyle akışkan yaşam sürekli belirsiz koşullarda yaşanan kararsız, riskli bir hayattır. Bu çerçevede, içinde yaşadığımız rekabetçi, belirsiz, risk ve tehlikelerle dolu bireyselliğin hakim kültür olduğu akışkan bir çağda önemli bir olgu olarak tıbbileştirme sürecinden söz edilmelidir. Tıbbileştirme, daha önceden gündelik yaşama dair doğal sayılan pek çok süreç veya eylemin uzman gözetimi ya da denetimi altında kaçınılmaz olarak tedavi edilmesi gereken hastalıklar olarak etiketlenmesi süreci olarak tarif edilebilir. Modern sonrası dönemde tıbbileştirme sürecinin etkisiyle gündelik sıkıntı, zorluk, acı, ağrı ve ölüm gerçekliğini saf dışı bırakan yapay bir yaşam söz konusudur. Bu yapay yaşamda insanlar daha fazla kaygıya ve paniğe kapılarak zorluklar ve problemler karşısında kendisini daha aciz ve savunmasız hissedebilmektedir.

Gündelik hayatları giderek tıbbileştirilen bireylerin bugünün risklerle, yabancılarla ve tehlikelerle dolu olarak algılanan bir dünyada sıkıntılardan kurtulabilme veya kendi problemlerini çözme uğraşları da oldukça zorlaşmaktadır. Kendi sorunlarını çözümlemede tek başına yetersizlik hisseden bireyler işe yaramazlık ve çaresizlik duygusuna kapılıp fiziksel ve ruhsal birtakım rahatsızlıklar göstermeye başlayabilirler. Bu yönde, günümüzde hayatın olağan sıkıntılarıyla karşılaşan bireylere rutin olarak tıbbi yardım ya da profesyonel danışmanlık gerektiği yönünde tavsiyeler verilmektedir. Aslında, yeni çağın toplumları bireylerin sorunlar karşısında kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlayacak birçok mekanizmaya sahiptir ya da bu yönde birçok arayış içindedir. Ancak, bunların çoğu zaman sorunların veya krizlerin yaygınlaşmasını engelleyemediği konusunda da yaygın bir kabul söz konusudur.

Bu minvalde, her geçen gün toplumlarda yeni rahatsızlıklar ve sorunlar keşfedilmektedir. Artık gündelik çoğu davranış biçimlerine tıbbi bir etiket yapılandırılmaktadır (Furedi, 2017:142). Dolayısıyla, bugün daha önce tıbbin konusu olarak görülmeyen veya hastalık olarak tanımlanmayan çok sayıdaki gündelik davranış tıbbin konusu haline gelerek yaşamlar tıbbileştirilmektedir. Davranışların tıbbileştirilmesi süreciyle birlikte insan anlayışımız da sürekli olarak yeniden tanımlanmaktadır. Davranış-

larımızın tıbbi terimlerle betimlenen kısımları büyüdükçe, insan eylemine ayrılan alan daralmaktadır. Diğer yandan da belirli bir hastalık ya da sorundan muzdarip olan kişilerin sayısı da sürekli artmaktadır (Furedi, 2017:143). Aynı zamanda, bireylerin yaşadıkları fiziksel ve ruhsal temeldeki sıkıntılara direnç geliştirme kapasitesi de düşmektedir. Bu noktada, tıbbi alan kendisine başvuran bireylerin stresini çoğaltarak, kişiyi aciz duruma düşüren bağımlılığı artırarak, yeni ıstıraplı gereksinimler yaratarak, rahatsızlık ya da ağrıya karşı tolerans eşiğini düşürerek, herhangi bir dertle karşılaşan insanların başka birine sığınma aralığını daraltarak ve hatta kendi kendini iyileştirme hakkını ortadan kaldırarak yeni rahatsızlıklar yaratabilmektedir (Illich, 2014:36). Bu anlamda modern-sonrası dönemin bir gerçeği olarak artık tıbbi alana daha fazla bağımlı hale gelen bireyin savunmasızlığı ve kırılganlığından yaygın olarak bahsetmek mümkündür. Neticede, bu çalışmada modern-sonrası dünyanın sorunları, riskleri ve zorlukları karşısında her geçen gün tıbbileştirme sürecinin de daha fazla etkisi altına giren bireyin kendi zihni ve bedeni üzerindeki hakimiyetini kaybedip nasıl daha kırılgan ve savunmasız bir hale dönüştüğünün sosyolojik temelde irdelenmesi hedeflenmektedir.

TIBBİLEŞTİRİLEN YAŞAMLAR, SAVUNMASIZLIK VE KIRILGANLIK

Şüphesiz, içinde yaşadığımız modern-sonrası dönem aynı zamanda belirsiz koşullarda deneyimlenen risklerle dolu bir hayata karşılık gelen akışkan bir niteliğe sahiptir. Akışkan yaşam yeni başlangıçların birbirini takip etmesidir. Tam da bu sebepten ötürü en zorlu anlar, en üzücü baş ağrıları, onlarsız yeni başlangıçları tahayyül dahi edemeyeceğimiz hızlı ve acısız sonlardır (Bauman, 2018b:8). Bu dönemde gündelik hayatın olası riskleri ve tehlikeleri her daim hesaplanması gereken konular olarak ön plana çıkmaktadır. Risklerin ve tehlikelerin varlığının bu kadar vurgulandığı bir sistem korku kültürünün oluşumunu da kaçınılmaz kılmaktadır. Bu anlamda, yeni tehlikeler ile ilgili korkulu rivayetler, insanların kaygı ve korkularını arttırmakla kalmamakta, bu rivayetler var olan korkuları iyice güçlendirip, insanların yaşam biçimini değiştirmektedir (Furedi, 2017:11). İnkâr edemeyeceğimiz bir gerçek var ki modern sonrası toplumların yapısal koşullarından kaynaklı olarak insanlar kendilerini bir o kadar yalnız ve izole hissetmektedir.

Bu konuda, Bowman (1955:195), birincil grup ilişkilerin parçalanması, aile hareketliliğinin artması ve sosyal hareketlilikte meydana gelen genel artışın bugünün toplumlarında bireyi yalnızlığa götüren temel süreçler olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda, modern sonrası dönemde bireysellik arayışına mahkum olduğu aşık olan bireyin güvensizliği ve toplumsal yalıtılmışlığı tehlikeli yabancılarla dolu bir dünya imgesinin canlanmasına neden oldu (Furedi, 2014:180). En başta daha fazla özgürlük,

refah ve çeşitlilik vaad eden günümüz kalabalıklaşan kentsel ve metropol alanlarının ortasında bireyler kaybolmuşluk hissine kapılabilmekte, yeni korkular edinebilmekte ve diğerleriyle potansiyel teması olabildiğince sınırlayabilmektedir. Neticede, insanların gelecekleriyle alakalı kaygıları, huzursuzlukları, içsel boşlukları giderek artmakta ve derin bir karamsarlık açığa çıkmaktadır. Bu çerçevede, bireylerin kaygı ve stres düzeylerindeki artış modern sonrası toplumların olağan bir gerçeği haline gelmiştir.

Ayrıca, aşırı bireyselliğin hakim kültür haline geldiği toplumsal koşullarda yaşanan aşırı rekabet kişilerin her şeyi kontrol altına almaları gerektiği hissiyatını uyandırmış ve bunun için her yolun denenmesini zihinlerde olağan hale getirmiştir. Furedi'nin (2013:13) de vurguladığı gibi, günümüz insanı kontrol odaklıdır. Kontrol edemediği, öngöremediği durumlara karşı tahammülü iyice azalmıştır ve insanların yıpranma kat sayısı artmıştır. Bu bağlamda, içinde yaşadığımız toplumsal yapıda bireysellik ve kontrol temelli sorunlar mutsuzluk, yabancılık, savunmasızlık ve kırılğanlık kavramlarıyla ilişkilendirilebilir. Aslında, modern sonrası toplumlarda konfor yaratan teknolojik ilerlemeler sonucunda insanların çözüm bekleyen sorunları azalmak yerine giderek artmaktadır. Nitekim, Bauman'a (2017:108) göre, bugün gittikçe artan sayıda insan, nedenini tam olarak söyleyemedikleri şekilde kendilerini mutsuz hissetmektedir. Mutsuz olma duygusu büyük bir sıklıkla dağınık ve oynaktır; sınırları belirsiz, kökleri fazlasıyla karışıktır; somutlanmaya -yani, eşit derecede belirsiz mutluluk özlemini belirli bir hedef olarak yeniden şekillendirmek için belli bir kalıba dökülüp adının konmasına- ihtiyaç vardır. Halbuki, insani ihtiyaçların bir noktada tamamen tatmin edileceğine, böylece mutsuzluğa hiç yer kalmayacağına duyulan umut belki de hep umuttur. Fakat çağımızda bu umut her zamankinden daha acınası ölçüde naif ve bütünüyle gerçeklikten uzak bir görünüm taşımaktadır. Bizler aksine insani ihtiyaçların hiç durmadan büyüyeceklerini ve tatmin edilmelerinden daha hızlı artacaklarını bekleriz. Ancak, gerçek veya meşru ihtiyaçlar ile sahte veya ayıplanan yalancı ihtiyaçlar arasındaki kutsal sınırlar tamamen ortadan kalkmıştır (Bauman, 2018a:203).

Netice, gerçek ve sahte ihtiyaçların birbirine karıştığı modern sonrası dönemin gündelik hayatı kolaylaştırıcı özellikle teknolojik yeniliklerine rağmen bireyler karşısına çıkan zorluklarla baş etmede zorlanmaktadır. Öyle ki, insanların karşılaştıkları sorunlarla baş etme ve bunları çözme çabaları tamamen yetersizmiş gibi görünmektedir. Son yıllarda bireyi aşan zorluklar ve deneyimlerin sayısı büyük ölçüde artmıştır. Aynı zamanda, bireyin baş edemeyeceği varsayılan durumların sayısı da artmıştır (Furedi, 2017:139). Söz konusu yaşanan bu süreçte toplumlarda bugün etkisini ve yoğunluğunu giderek artıran tıbbileştirme süreci de eklendiğinde gündelik hayatın sıradan problemleri dahi çözülemez veya yardım al-

maksızın üstesinden gelinemez sorunlara dönüşebilmektedir. En temelde, tıbbileştirme geçmişte hastalık ya da rahatsızlık olarak kabul edilmeyen durumların artık hastalık ya da rahatsızlık olarak kabul edilmesi ve yaşam üzerinde tıbbin denetimi ve kontrolünün artmasını anlatmaktadır (Kurt-daş, 2017:985). Toplumlarda tıbbileştirme süreci baskın hale geldikçe hastalıkların türü ve sayısı da artmakta, bireylerin gündelik hayatın normal koşullarını ve kendi davranışlarını sorunlu olarak görme eğilimi yaygınlaşmaktadır. Nitekim, modern sonrası dünyanın sorunları, riskleri ve zorlukları karşısında bireyler her geçen gün tıbbileştirme sürecinin daha fazla etkisi altına girmekte ve kendi sorunlarıyla baş edemeyen savunmasız ve kırılgan bireylere dönüşebilmektedir. Bu noktada öncelikle tıbbileştirme sürecinin tam olarak neye karşılık geldiğini açıklamak yerinde olacaktır.

Tıbbileştirme Süreci ve Tıbbi Emperyalizm

Tıbbileştirme hem her yerde görünen hem de tartışmasız olarak kabul gören sorunlu konulardan biridir. Bununla birlikte, tıbbileştirmenin büyüyen bir tehdit olarak algılanması yeni bir şey değildir. 1960’lardan başlayarak Jesse Pitts, Ivan Illich, Irving Zola, Thomas Szasz, Michel Foucault ve daha sonra Peter Conrad ve Joseph Schneider gibi çeşitli sosyologlar ve teorisyenler kavramın gelişiminde pay sahibi olmuşlardır. Her biri, daha önceden hukukun, politikanın veya dinin konusu olan ve doğası gereği tıbbi olmayan çeşitli koşulların, davranışların veya deneyimlerin giderek nasıl etiketlenecek ve tedavi edilecek tıbbi konular haline geldiğini kavramayı amaçlayan tıbbileştirme tezinin geliştirilmesine kendilerine özgü metodlarla katkıda bulunmuştur (Scholl, 2017:266).

Tıbbileştirme kavramı ilk kez Amerikalı sosyolog Jesse Pitts (1968) tarafından sosyal kontrol üzerine bir metinde kullanıldı. Bu terim o zamanlar sapma sosyologları tarafından bireylerin ve grupların davranışlarını düzenlemede yer alan sosyal süreçlere atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılan bir terimdi. Pitts (1968:390-391), sapmanın belirli yönlerini suçtan ziyade hastalık olarak yeniden tanımlamanın, sapkın davranışları kontrol etmenin bir yolu olduğunu ve buna tıbbileştirmenin en etkili sosyal kontrol araçlarından biri olduğunu ekledi. Bu nedenle, tam olarak hastalık olarak sayılan şeyin sosyal olarak inşa edildiğini ve sosyal faktörlerin bir ürünü olduğunu öne sürdü (Busfield, 2017:759; bkz. Conrad ve Barker, 2010). En geniş anlamıyla tıbbileştirme kavramı, modern toplumda tıbbin değişen rolünü adlandırmak, analiz etmek ve eleştirmek için ortaya atılmıştır (Verweij, 1999:91). Tıbbileştirme, insan davranışı da dahil olmak üzere gerçekliğin daha yeni yönlerini sosyal, politik veya varoluşsal sorunlar yerine bunları tıbbi terimlerle yorumlamaktan ve tıbbi sorunlar olarak ele almaktan ibarettir (Kaczmarek, 2019:119).

Conrad (1975:12) tıbbileştirmeyi, davranışı tıbbi bir sorun veya has-

talık olarak tanımlama ve tıp mesleğini buna bir tür tedavi sağlamak için görevlendirme veya lisans verme süreci olarak tanımlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, daha önceleri tıbbi birer hastalık veya rahatsızlık olarak görülmeyen davranışlar veya belirtiler tıbbi sorunlar olarak etiketlenip tanımlanmaya başlamaktadır. Örneğin alkolizm, hiperaktivite, anoreksiya, kronik yorgunluk sendromu, travma sonrası stres hastalığı, panik atak, fetal alkol sendromu vb. hastalıklar tıbbileştirme süreciyle gündeme gelen rahatsızlıklardır (Conrad, 2007:3). Irving K. Zola (1972) ise tıbbın önemli bir toplumsal kontrol kurumu olarak din ve hukukun yerini almaya başladığını iddia etmiştir. Zola, hastalığın sosyal olarak tanımlandığını veya inşa edildiğini öne sürerek, tıbbileştirmeyi, tıbbi ve insan varlığının giderek artan bir parçasıyla ilgili sağlıklı ve hasta etiketlerini yapıştırma süreci olarak tanımlamıştır. Bu anlamda, tıbbileştirme günlük yaşamın giderek daha fazla tıbbi egemenlik, etki ve denetim altına girdiği bir süreç olarak (Zola, 1983:295) karşımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevede, tıbbileştirme kavramının tarihi, en başından beri tıbbın yaygınlaşmasına yönelik eleştirilerle ve onu bir sosyal kontrol aracı olarak algılamayla ilişkilendirildiğini açıkça göstermektedir (Kaczmarek, 2019:119; bkz. Zola 1972; Szasz 1970, 2007; Illich 1975; Busfield 2017). Bu yönde, Conrad (1975) tıbbın kilisenin, ailenin veya devletin aksine, belirli sapkın davranış kategorilerini ahlaki sorunlardan ziyade tıbbi olarak yeniden tanımlandığı için baskın sosyal kontrol kurumu haline geldiğini savunmuştur. Dolayısıyla bu kavram, sapkın davranışları kontrol etmek için tıbbi kategorilerin ve tedavilerin kullanımı, teşhis kategorilerinin genişletilmesi (hastalık tacirliği), sağlığın metalaştırılması, iatrojeniz sorunu (hastalığın sosyal veya politik bağlamını gizleme eğilimi, tıbbi uygulamaların özelleştirilmesi ve ilaç şirketlerinin teşhis ve tedavileri şekillendirmedeki rolü) gibi günümüz tıbbi alanlardaki çeşitli eğilimleri ifşa etmek için kullanılmıştır (Scholl, 2017:266-267).

Refah yönelimli politikalar ile kapitalist bir kimliğe bürünen tıp, tıp fakülteleri, sağlık sigortası, hastaneler, tıbbi cihazlar, aşılar, farmasötikler, doktorlar ve akademisyenler ile hizmetlerini ve hasta nüfusu sürekli genişletmeye çalışan emperyalist bir tavır ile (bkz. Demirci, 2000) hayatın bütününe tıbbileştirmeye çalışmaktadır (Çelik ve Erdem, 2016:69). Bu noktada, tıbbi emperyalizmin tezi, yani dünyanın giderek artan bir şekilde ve gayri meşru olarak tıbbileştirildiği savı, sapkınlık ve tıp sosyolojilerindeki en etkili gelişmelerden biri olmuştur (Strong 1979:199). Bu tez ya da anlayış, sağlık imparatorlukları ve tıbbi bir endüstriyel kompleks hakkında konuşabilmemizi sağlamaktadır. Tıbbi-endüstriyel kompleks terimi, tıp mesleğini, hükümeti, hizmet sağlayıcıları, sigortacıları ve tıbbi teknoloji üreticilerini içeren ekonomik çıkarların birleşmesi üzerine kurulmuş bir iktidar yapısını önerir - nüfusun sağlığını tehlikelerden korumayı öncele-

mek yerine kâr etmeye odaklanan bir kompleks. Tıp, mesleğin faaliyetlerinin çok ötesine uzanan daha geniş bir kapitalist sağlık imparatorluğunun parçası olarak görülür (Busfield, 2017:766-767). Dolayısıyla, kapitalist sağlık imparatorluğunun güçlenmesindeki temel araç olan tıbbileştirmeye birlikte önceden tıbbi bir durum olarak ele alınmayan durumlar daha sonra hastalık, işlev bozukluğu veya olası işlev bozukluğu sınıfına dahil edilmekte ve dolayısıyla tıbbi tedavi kapsamına girmektedir (Applbaum, 2011:101). Yaşamı bir salgın ya da sürekli tavsiye edilen ilaçların tüketilmesi gereken bir hastalık gibi sunan tıbbi emperyalizm, sağlığı kültürleştirilmektedir (Çelik ve Erdem, 2016:69).

Bu çerçevede Ivan Illich'e (1975) göre, tıbbi-endüstriyel kompleks veya sağlık imparatorlukları sağlık için büyük bir tehdit haline gelmiştir, profesyonel ve hekim temelli bir sağlık sistemi tahammül edilebilir sınırların ötesine geçmiştir. Bu bağlamda tıp, hastalıkları araştırırken yeni hastalıklar keşfeder ve bu hastalıkları bireylere yükler. Sağlığın tıbbileştirilmesi sonucu, hasta olmayan bireyler, gelecekteki sağlıklarının uğruna, profesyonel tedavilere kendilerini teslim etmişlerdir. Tıp, faydasız tıbbi tedaviler ve doktorların neden olduğu yaralanmalar gibi klinik iatrojenez yoluyla hastalık üretmektedir. Tıbbi alan yaşamın tıbbileştirilmesini kapsayan sosyal iatrojenez yoluyla ve tıbbin bağımlılığı teşvik etme yollarını kapsayan yapısal iatrojenez yoluyla insanların acı ve ıstırapla başa çıkma kapasitelerini teknik sorunlara dönüştürerek zayıflatmaktadır.

En nihayetinde, tıbbileştirme literatürünün çoğu, tıp mesleğinin ve daha sonra sıradan nüfusun, günlük yaşamın belirli yönlerinin tıbbileştirilmesini sağlamada oynadığı rollere odaklanmıştır (Ballard ve Elston, 2005:236). Tıbbileştirme teriminin büyük bir değer taşımasının iki temel nedeni vardır. İlk olarak, halen devam etmekte olan önemli bir süreci tanımlar. Porter'e (1997:692) göre, tıbbi müdahaleler hayatın tüm alanlarında büyüdü. Aynı şey yirmi birinci yüzyılın ilk on yıllarında da geçerli olmaya devam etti. Tıbbileştirme, insan davranışına, deneyimlerine ve sorunlarına ilişkin günlük anlayışları hızla dönüştürmeye devam etmektedir (Busfield, 2017:769; bkz. Spector 1977). Tıbbileştirmenin önemli bir kavramsal araç olarak kalmasının ikinci nedeni, tıbbin alanının genişlemesini destekleyen sosyal nedenlere ve etkisine dikkat çekmesidir. Tıbbileştirme hükümetler, ilaç şirketleri, hastalar, tüketiciler ve tıp uzmanları dahil olmak üzere bir dizi aktörün sosyal, politik ve ekonomik avantajlarını ve çıkarlarını içerir (bkz. Light, 1995). Yine de bir şeye tıbbi terimlerle bakmak, ne yazık ki, toplum özelliklerini ve çoğu zaman kişisel sorunların temelini oluşturan sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri dışlayarak birey hakkında düşünmeye yol açabilir (Busfield, 2017:770).

Tıbbileştirmenin Sonucu Olarak Baş Edememe Sorunu, Savunmasızlık ve Kırılğanlık

Furedi'nin (2017:105) sözünü ettiği üzere, bizzat risk söyleminin varlığı, teknik etkenlerin toplumsal etkenlere ağır bastığı bir dünya görüşünü yansıtır. Dünyaya bakışta insanlara son derece ufak ve değersiz bir rol biçen bu anlayışta, insanoğlunun geçmişteki yıkımı onaramayacak kadar çaresiz ve geleceği çizemeyecek kadar zayıf olarak resmedilmesi son derece yaygındır. Giddens (1991) da günümüz toplumlarında yaşayan bireylerin daha önceki dönemlere göre daha güçsüz olduklarına yönelik anlayışın yaygınlaştığını ifade eder. Ona göre, modern kurumlar bireyi yoksun bırakır, bu yadsınamaz bir gerçektir. Yoksun bırakıcı süreçler modern ve modern sonrası kurumların gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır ve sadece gündelik hayat alanlarına değil benliğin özüne de sızarlar. Aslında, bir özne olarak insana ayrılan rolün ne kadar sınırlı olduğunu en iyi yansıtan şey risk bilincidir. Risk bilincindeki büyüme insanın özne olarak rolünün küçülmesiyle doğru orantılıdır. İnsanın özne rolünün küçültülmesi bizim insanlığımızın da yeniden tanımlanmasına yol açar. Son yıllarda insanın aktif değil pasif yönünün öne çıkarılmasıyla birlikte, insanın yıkıcı ve zarar verici potansiyeline dair kaygılar artmıştır. İnsan ilişkilerinin riskle özdeşleştirilmesiyle beraber, yaşam sürekli bir alarm durumuna dönüşür. Bu tür tavırlar da kuşkuculuğu ve panik eğilimini güçlendirir (Furedi, 2017:106).

Giddens'in (1991) belirttiği üzere, bireyin kendi hayatını biçimlendiren birçok farklı etkinin kontrolü altında olduğu geleneksel dünyanın aksine, bugünün toplumlarında kontrolün dışsal birimlere geçtiği varsayılır. Gündelik yaşamın sürekli bir alarm durumuna dönüştüğü, kaygı, korku ve panik eğiliminin yükseldiği, risk bilincinin hakim olduğu bir toplum yapısında insanlar bir dışsal birim olarak tıbbi alanın yani tıbbileştirme sürecinin etkisine çok daha kolay maruz kalabilmektedir. İfade edildiği üzere, tıbbileştirme gündelik hayatın son derece olağan hallerini veya insanların doğal bazı gündelik sıkıntılarını ya da endişeli ruh hallerini tıbbi sorunlar haline veya hastalığa dönüştürmektedir. Kurtdaş'ın (2017:992-993) değindiği gibi, tıbbileştirme yoluyla hayatın normal evreleri ve bu evrelerde ortaya çıkan gelişme ve değişmelerin hastalık olarak kabul edilip tedaviye açık hale gelmesi ve böylece gündelik yaşamın tıbbin otoritesi altına girmesi söz konusudur. Bu gelişmeler aynı zamanda sağlığın tüketim endüstrisinin önemli bir kolu haline gelmesine ve beden üzerinde önemli bir denetim ve kontrol mekanizması olmasına yol açmıştır.

Bu anlamda, sağlığın metalaştırılması gündelik hayatın tıbbileştirilmesi yoluyla hasıl olmaktadır. Bauman'ın (2018b:17) belirttiği üzere, akışkan yaşam hayatı tüketmektir. Dünyayı tüm canlı ve cansız parçalarıyla tüketim nesnelere dönüştürür. Yani kullanıldıkları esnada kullanışlı-

lıklarını kaybeden nesnelere dönüşürler. Dünyanın tüm canlı ve cansız parçalarıyla ilgili hükümlerle değerlendirmeleri, tüketim nesnelerinin kısıtaslarıyla yapar. Bu çerçevede, sağlık ve hastalık konuları da tamamen bir tüketim konusu haline dönüşmüştür. Bu noktada, Ivan Illich (2014) tıbbi bürokrasinin aslında temel amacından uzaklaşarak hasta insanları iyileştirmek yerine, sağlıklı insanları dahi hasta olduklarına inandırmak gibi bir yapay görev edindiğini, hayatın olağan akışı içerisinde karşılaşılabilmesi doğal olan birçok durumu hastalık belirtisiymiş gibi sunduğunu ileri sürmektedir. Bunun neticesinde, bireyler belki de son derece olağan hallerini hastalıklı kabul etmekte ve iyileşebilmek için tıbbi yardımın kaçınılmaz olduğunu düşünen sağlık tüketicileri haline gelmektedir. Böylelikle, kapitalist tıbbin ürettiği kültürel kodlar, hastayı sağlığı için her türlü harcamayı yapacak hevesli bir müşteriye dönüştürmektedir (Çelik ve Erdem, 2016:62). Dolayısıyla, tıbbi alanın tanılarına ve tedavilerine bağımlı toplumlar ve bireyler yaratılmaktadır. En nihayetinde, bireyler kapitalist tıbbi bürokrasinin etkisi altında kendi hayat koşulları üzerindeki kontrollerini kaybetmeye başlarlar.

Toplumlarda yaygınlaşan tıbbileştirme süreciyle birlikte her geçen gün yeni tıbbi tanı konulan rahatsızlıklar ve sorunlar keşfedilmekte ya da icat edilmektedir. Genişleyen tıbbi bürokrasi gündelik hayatı ve davranışları giderek daha fazla tıbbileştirmekte, insanların ölüm, hastalık, acı çekme ve sıkıntılarla baş etme yetisini zayıflatmakta ya da tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu anlamda, giderek daha fazla insan daha önceden patolojik sayılmayan gündelik olağan sıkıntılardan kaynaklı ruhsal ve fiziksel belirtilerini hastalık veya tıbbi sorun olarak algılamakta ve hasta sınıfına dahil olmaktadır. Nitekim, göre kaygı, korku ve risk bilincinin yüksek olduğu içinde yaşadığımız yüzyılda yeni keşfedilen ruhsal temelli rahatsızlıklar özellikle anksiyete bozukluklarının sayısında devasa bir artış yaşanmaktadır. Furedi'ye (2017:143) kişisel performans ya da davranış sorunlarından, bir sosyal fobinin ya da bağımlı kişilik bozukluğu gibi bozuklukların sorumlu olduğu düşünülmektedir. Bir konuda yaşanan kafa karışıklığı, kararsızlık ya da yaşamın herhangi bir alanındaki başarısızlıktan kaynaklanan hayal kırıklığı kolayca bir anksiyete bozukluğunun belirtisi olarak kabul edilmektedir. Bu tür bir tanı, insanın yaşamla baş ederken karşılaştığı zorlukları vurgulamaktadır. Böylece, baş edememe durumu doğallık kazanmaktadır. Bu bakış açısına göre, insan özgürlüğe değil yardıma muhtaç olduğundan, kişinin kendi yaşamını kontrol altına alma çabası da hastalıklı bir davranış haline gelmektedir.

Bu konuda Illich'in (2014:36) sosyal iatrojenez olarak adlandırdığı süreç, tıp bürokrasisinin stresi çoğaltarak, kişiyi aciz duruma düşüren bağımlılığı artırarak, yeni ıstıraplı gereksinimler yaratarak, rahatsızlık ya da ağrıya karşı tolerans eşiğini düşürerek, herhangi bir dertle karşılaşan

insanların başka birine sığınma aralığını daraltarak ve hatta kendi kendini iyileştirme hakkını ortadan kaldırarak yarattığı sağlıksız durumlara karşılık gelir. Aynı zamanda, tıbbi alanın yaptığı teşhisler kişileri belirli roller içinde izole eder, normalden ve sağlıklıdan ayırır ve uzmanlaşmış personelin otoritesine boyun eğmelerini sağlar. Toplum, koruyucu hastalık savına göre organize olursa bu durum, teşhise epidemik boyutlar kazandırır (Illich, 2014:66). Ekonomideki terapötik hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte de arzu edilir normlardan sapmış, dolayısıyla ya onları yerleşik sağlık standartlarına yaklaştıracak tedaviye boyun eğecek ya da sapkınlıklarını besleyecek özel bir çevrede toplanacak müşteriler olarak görülen insan oranı giderek artmaktadır (Illich, 2014:81).

Erik Parens'e (2013) göre, esasında tıp kurumu kendi sınırlarını aştığında tıbbileştirme sorunlu bir şeye dönüşür. Bu yönde Illich (2014:86), günümüzde profesyonelce örgütlenmiş tıbbın, endüstriyel gelişimin tüm acılara karşı bir savaş olduğunu savunan buyurgan bir ahlaki kurum olarak kendi sınırlarını aşan bir işleve sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu yüzden, endüstriyel kapitalist tıp bireylerin kendi gerçekleriyle yüz yüze gelme, kendi değerlerini açığa vurma ve kaçınılmaz çaresiz ağrıyı, sakatlığı, çöküşü ve ölümü kabullenme yeteneğini sekteye uğratar. Nitekim, bugün özellikle gelişmiş toplumlarda profesyonel rehberlik, danışmanlık, psikoloji ve psikiyatri temelli destek ve tedavi hizmetlerindeki devasa artış insanların kendi gerçekleriyle ve sorunlarıyla baş edemediklerinin ve çaresizliklerinin en belirgin kanıtıdır. Dolayısıyla, insanların gündelik yaşamın olağan problemleriyle tek başına mücadele edebilecek yeterli beceriye, dirence ve güce sahip olmadıkları inancı toplumlarda güçlenmektedir.

Bu bağlamda, günümüzde tıbbileştirmenin en belirgin göstergesi olan alanlardan biri de rehberlik, danışmanlık, psikoloji ve psikiyatri temelli destek ve tedavi hizmetleridir. Modern yaşamın aşırı stres yaratan koşulları ruhsal anlamda da çöküntüye neden olmaktadır. Bu durumda tıbbi alan da buna bağımlılık ve zafiyet yaratıcı çözümler sunmakta, bireylerin kendi başlarına sorunlarını çözümleyebileceklerini düşünmemektedir. Birey de zaten bu koşullarda kaygıyla birlikte kendilerini modern tıba koşulsuz olarak emanet etmektedir. Bu çerçevede, rehberlik, danışmanlık, psikoloji ve psikiyatri temelli destek ve tedavi hizmetlerinin giderek kurumsallaşması ve yaygınlaşması insanların bu konulardaki uzmanların müdahalesi ve yardımı olmadan kendi sıkıntılarıyla baş edemeyeceği mesajını içermektedir. Örneğin, bugün ilkokullarda, liselerde ve üniversitelerde rehberlik ve danışmanlık, psikoloji temelli destek hizmetleri neredeyse zaruri birimler olarak kabul edilmektedir. Frank Furedi (2017:141) toplumlarda yaşanan bu durumu danışmanlık devrimi olarak tanımlamaktadır. Danışmanlık devriminin temel varsayımı olan baş edememe

sorunu çoğunlukla hastalık ve bağımlılık terimleriyle açıklanır. Birçok deneyim, hastalık dili kullanılarak tıbbi bir niteliğe büründürülür. Deneyimlerin tıbbi hale gelmesinin en büyük etkisi bir dizi yeni bozukluğun ve sorunun icat edilmesidir.

Neticede, diğer tıbbi alan ve uygulamalar dışında özellikle rehberlik, danışmanlık, psikoloji ve psikiyatri temelli destek ve tedavi hizmetleri yoluyla bugün gündelik yaşamımızın birçok yönü tıbbın etkisi ve kontrolü içerisine daha fazla girmekte ve gündelik yaşamlar tıbbileştirilmektedir. Davranışların tıbbileştirilmesi süreci sonucunda, insanlar kendi eylemlerine fizyolojik ya da organik açıklamalar aramaya koyuldu. Anne babalar yaramaz çocuğunun dikkat eksiliği, hiperaktivite sendromu ya da yeni bir anksiyete sendromu yaşadığını öğrendiği zaman rahatlar geldi (Furedi, 2017:144). Bireyler de mevcut başarısızlıklarının altında anksiyete, depresyon gibi hastalıkların yattığını öğrendiklerinde (kendilerine bu tanımlar konulduğunda) geçici olarak rahatladıkları hissiyatına kapılabiliyorlar. Bu anlamda, başarısızlık ya da kötü performans tıbbi terimlerle açıklanır hale gelmektedir.

Bu çerçevede toplumlarda giderek ruhsal temelli yeni türden rahatsızlıklar ve hastalıklar keşfedilmektedir. Yeni rahatsızlıklar, psikiyatrideki tanı kültürlerinin (bkz. Brinkmann 2016) gündelik yaşama nüfuz eden ve anlayışları değiştiren bir uzantısı olarak görülebilir. Birkaç faktör bu değişimi teşvik eder. Bunlardan en önemlisi, ilaç endüstrisinin pazarlarını dünya çapında genişletmeye yönelik faaliyetleridir. Sonuç olarak, dünya çapında daha fazla birey psikiyatride getiriliyor ve psikoaktif ilaçlar reçete ediliyor, bu da genellikle bu tür mental durum ve davranışları destekleyen toplum yapısından kaynaklı sorunların gözden kaçmasına neden olmaktadır. Bugün, pek çok psikoaktif ilacın faydası şüphelidir ancak kullanımları hızla artmaktadır (Busfield, 2017:770; bkz. Busfield 2010; Kirsch 2009). Nitekim, gündelik hayatın karmaşası içerisinde zaman zaman duygusal anlamda iniş çıkışlar yaşayan bireylere dahi tıbbi alanın ruhsal temelli çeşitli türden hastalık tanısı koyma çabası ve buna yönelik sıkıntıları hissettirmemeye ve uyuşturmaya yönelik ilaç ve rehabilitasyon tedavisi artmıştır.

Ivan Illich'in (1975) belirttiği gibi bugün tıbbi olarak tedavi edilmesi gereken rahatsızlıkların çoğu iatrojenik hastalıklardır yani geçmiş tedavilerin yol açtığı patolojik koşullardır. Bunlara tıp endüstrisinin kalıntıları denebilir. Aynı eğilim bir bütün olarak tüketim endüstrisinde de kolaylıkla tespit edilebilir. Tüketim toplumu tatminsizliği kalıcılaştırmayı başarmaktadır. Bunu başarmanın yollarından biri, her ihtiyacı, arzuyu, gereksinimi, yeni ihtiyaçlar, arzular gereksinimler yaratacak şekilde tatmin etmektir. Bir ihtiyaç olarak başlayan şey, saplantıya veya bağımlılığa dönüşmek zordur (Bauman, 2018b:107). Zira, sorunların çözümlerini, kaygı ve

acılardan kurtuluşu popüler cazibeli nesneleri tüketmekte ya da tıbbi kurumlarda arama dürtüsü, sadece alışkanlık haline gelmekle kalmaz büyük bir şevkle böyle olması teşvik edilir. Nitekim, tıbbi emperyalizm ya da tıbbileştirme toplumların sürekli kontrol altında tutulmasını sağlayan bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Öte taraftan, tıbbileştirme sürecine maruz kalan hastalar bağımlı birer sağlık tüketicisine dönüşmektedir.

Bu süreç, insanları daha fazla sağlık tüketicisi haline getirmesinin yanı sıra endüstriyel yayılmanın bir sonraki aşamasında önemli bir grup, sapkın ve tedaviye muhtaç olarak nitelenir olmuştur. Böylece, hastayla sağlıklı kişi arasındaki mesafe azalmıştır. Endüstriyel toplumda gündelik yaşamın tıbbileştirilmesi, onun emperyalist karakterini son hedefine vardırmıştır (Illich, 2014:82). Ayrıca, bu süreçle birlikte bireyler en ufak zorluğa, acıya, ağrıya dayanamayan, sürekli yardım bekleyen tıbbi alana bağımlı ve muhtaç olan pasif varlıklara dönüşmektedir. Illich'e (2014:87) göre, geleneksel toplumlar gündelik sıkıntı, acı, hastalık ve ölüm konusunda bireylere bunlarla baş edebileceği gücü sağlamaktaydı. Lakim, tıbbileştirme süreci, her insanın sıkıntıyı, ağrıyı, hastalığı ve ölümü göğüsleyebilme gereksiniminin yadsınmasına dayalı, doğurgan bir bürokratik sistem oluşturmuştur. Kapitalist tıbbi bürokrasi, kültürel ve genetik miraslarının insanları kendi başlarına yapmaları için donattığı şeyleri onlar için yapma çabasını temsil etmektedir.

Tıbbi uygarlık ağrıyı teknik bir konuya dönüştürerek acıyı, yapısında var olan kişisel anlamdan yoksun bırakır. Tıbbileştirme süreciyle birlikte endüstriyel tıbbi alan insan hayatında doğal olan her türlü sıkıntıyı, acıyı ve ağrıyı ortadan kaldırmaya çalışmakta ve buna yönelik ağrı kesici ve belirli dozlarda uyuşturucular kullanma eğilimindedir. Ancak, ağrı, insanın sürekli kendini bulduğu ve ağrıya karşı bilinçli tepkisiyle sürekli biçimlenen kendi bedeninin öznel gerçekliğinin kaçınılmaz bir parçası olarak bilinir. İnsanlar, kendi kendilerine iyileşmeleri gerektiğini, migrenleriyle, sakatlıklarıyla ya da kederleriyle başa çıkmaları gerektiğini bilmeleri gerekir (Illich, 2014:89-90). Bugün ise ağrı, endüstriyel gelişim stratejilerinin yan ürünüdür; doğal ya da metafizik bir bela olmaktan çıkmıştır. Ağrı sosyal bir derttir ve kitleler ağrı belasına uğradığında topluma lanet yağdırmalarını önlemek için endüstriyel sistem onlara tıbbi ağrı kesiciler verir. Böylece ağrı, daha çok ilaç, hastane, tıp hizmeti ve kişiliksizleştirilmiş tüzel bakıma ait diğer ürünler için artan bir talep haline gelir, öte yandan insani, toplumsal ve ekonomik bedeline aldırıksızın tüzel girişimin daha da artmasına arka çıkan politik bir destek haline gelir (Illich, 2014:90-91).

Bu çerçevede, bugün bir bireyin belirli koşullar geliştirme risklerini değerlendirerek ve bunu önlemek için ilaç reçete ederek, hastalık riskini azaltmaya çalışmak ve azaltmak için artan ilaç kullanımı yaygın bir

şekilde meşru olarak kabul edilmektedir. Tıbbi alan giderek daha fazla risk tanımlanmakla kalmaz, aynı zamanda müdahale gerektiren risklerin göstergesi olarak değerlendirilen bedensel belirteçlerin eşikleri sıklıkla düşürülür, böylece uyarıcılar, statinler, anti-hipertansifler vb. gibi ilaçların çoğu kişiye sıklıkla reçetelenmesi teşvik edilir (Busfield, 2017:770; bkz. Dumit 2012). Nitekim, hastalıkları önlemedeki değeri tartışılmasına rağmen hafif bir baş ağrısında dahi tedavi hizmetlerinden faydalanmak isteyen, hastanelerde sürekli kontrol yaptıran, ağrı kesicileri oldukça sık kullanan bireyler toplumlarda hızlı bir biçimde artmaktadır.

Günümüz koşullarında insanların sorunlarına, dertlerine çare olacağını iddia eden endüstriyel tıbbi bürokrasi ve diğer aracı kurumlar bireyi güçlendirmek yerine çoğu zaman aciziyet duygusunu ya da mağdur kültürünü pekiştirmekte ve onu hiçbir sorununu çözemeyen zayıf bir varlık olduğuna inandırmaktadır. Sorunlar ve riskler karşısındaki aciziyet, mağduriyet ve güçsüzlük hissi yaşam için yeterli derecede güç kazanamamış bireylerde farklı derecelerde fiziksel ve ruhsal temelli hastalıklara neden olabilmektedir. Bunun bir yansıması olarak, günümüzde diğer türden rahatsızlıkların dışında özellikle ruhsal temelli rahatsızlıkların görülme sıklığı giderek artış eğilimi göstermektedir. Bu çerçevede, aciziyet duygusu pekiştirilen ve hiçbir sorununu kendisi çözemeyen bir varlık olduğuna inandırılan bireyler, kendilerini gerçekleştirmede çoğu zaman başarısız oldukları için mevcut gerçekliği olumlu biçimde algılayamazlar ve belirsizliklere katlanamazlar.

Illich'in (2014:101) ısrarla vurguladığı üzere, artık hareketli bir yaşamdan vazgeçmek ve bağımsızlığını yitirmek pahasına da olsa, ruhsal ve fiziksel ağrılardan ya da sorunlardan kaçmak onlarla karşılaşmaktan daha akla yakın gibi görünüyor. Ağrının kaynağını oluşturan teknik dışı konuların tümünü yadsımak, insanları ev hayvanlarına çevirmek anlamına gelse de daha bilinçli görünmektedir. Ağrıya karşı oluşturulan duyarsızlık düzeylerinin yükselmesiyle birlikte basit neşeleri ve zevkleri yaşayabilme kapasitesi azaldı. Bu anlamda, anestetik bir toplumda yaşayan insanların yaşadıklarını hissetmeleri için giderek daha güçlü uyaranlar gerekli olmaya başladı. Başka bir deyişle, bireyler ruhsal temelli doyum ihtiyaçlarını diğerleri üzerinde iktidar kurmaya çalışarak çözümlemeye kalkışmaktadırlar. Bu anlamda, bireylerin her şeye edilgenleştirilmelerinin bir sonucu olarak uyuşturucu, şiddet ve terör, kişinin benliğini hissetmesini sağlayan güçlü uyaranlar haline geldi.

En nihayetinde, modern-sonrası yaşam özellikle tıbbileştirme süreciyle birlikte geçmişten günümüze bireylerin yaşamlarındaki önemli alanları, onların algılarını ve tutumlarını dönüştürmeyi başarmış görünmektedir. Gündelik hayatın çeşitli alanlarında karşılaştıkları zorlukları, bireysel olarak deneyimledikleri acıları ve ağrıları mutlak tıbbi uygulama-

malarla çözümleme gayreti içinde olan bireylerin profesyonel tıbbi sağlık endüstrisine kendilerini koşulsuz emanet etmesiyle birlikte ilaç ve tedavi hizmetlerinin satın alınması ve kullanılması da kaçınılmaz olmaktadır. Tıbbileştirmenin egemen olduğu mevcut modern sonrası toplumsal kültürde bireyler edilgen konuma getirilip öğretilmeyi, yönlendirilmeyi beklerler ve buna alışır. Aslına bakılırsa, modern tıp ağrıyla dindirmek, acıyı azaltmak ve hissettirmemek üzerine kurulmuştur, bireyler bedenleri üzerindeki hakimiyetini modern tıba devretmiştir. Bu anlamda daha önceleri kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayan ve kendi sıkıntılarıyla baş etmeye çalışan bireylerin şimdi modern tıbbın üretmiş olduğu hizmetlere kendilerini sorgusuz teslim etmeleriyle birlikte dirençlerini, yaratıcılıklarını, kabiliyetlerini yitirdikleri söylenebilir. Gereksiz birçok tıbbi temelli anestezi uygulamaları giderek daha fazla bu alana bağımlı halen gelen ve hissizleşen bireyler gündelik hayatın sorunları karşısında daha savunmasız ve kırılgan hale gelmektedir.

SONUÇ

Risk ve tehkelerle çevrili olarak tanımlanan modern sonrası dönemin gündelik hayatı kolaylaştırıcı özellikle teknolojik yeniliklerine rağmen bireyler karşılarına çıkan zorluklarla baş etmede zorlanmaktadır. Bu süreçte insanlar daha fazla kaygıya ve paniğe kapılarak zorluklar ve problemler karşısında kendisini daha aciz ve savunmasız hissedebilmektedir. Bu anlamda, modern sonrası dönemin toplumsal koşullarının bireylere sunmuş olduğu her türlü olanağa rağmen bireylere çoğunlukla, hasta, zayıf, sorunlu, kırılgan varlıklar olarak tıbbi bir temelde yaklaşmaktadır. Bu minvalde, daha önceleri gündelik yaşama ilişkin doğal kabul edilen pek çok süreç veya eylem bugün tıbbileştirilmekte ve uzman gözetimi ya da denetimi altında kaçınılmaz olarak tedavi edilmesi gereken hastalıklar olarak etiketlenmektedir. Nitekim, daha önce tıbbın konusu olarak görül-meyen veya hastalık olarak tanımlanmayan çok sayıdaki gündelik davranış tıbbın konusu haline gelerek yaşamlar tıbbileştirilmektedir. Gündelik hayatın tıbbileştirilmesi süreciyle birlikte insan anlayışımız, kendimizi ve dünyayı kavrayışımız da sürekli olarak değişmekte ve yeniden tanımlanmaktadır. Gündelik hayatımızın ve davranışlarımızın tıbbi terimlerle betimlenmesi ve açıklanması arttıkça, insan eylemine, düşüncesine ve duygusuna ayrılan alanlar da sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla, toplumlarda kendisini hasta olarak kabul eden, buna inanan çaresiz ve aciz hisseden insan sayısı da giderek artmaktadır.

Kendi isteğiyle ya da isteği dışında bir şekilde tıbbi bürokrasinin denetimi ve kontrolü altına giren çağdaş bireylerin tek başlarına baş edemeyecekleri varsayılan durumların sayısı giderek artmaktadır. İnsanların karşılaştıkları sorunlarla mücadele etme, baş etme ve bunları çözmeye yönelik inançları azaldıkça tıbbi alanın müdahalesine ve denetimine daha

fazla bağımlı hale gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla, insanların gündelik hayatın doğal bir parçası olarak görülen problemlerin üstesinden tek başına gelebilecek yeterli beceriye, dirence ve güce sahip olmadıkları inancı toplumlarda yaygınlaşmaktadır. Günümüzde tıbbileştirmenin ve insan sağlığının metalaştırılmasının en belirgin ve görünür alanlarından biri rehberlik, danışmanlık, psikoloji ve psikiyatri temelli destek ve tedavi hizmetleridir. Gündelik hayatın karmaşası içerisinde zaman zaman duygusal anlamda iniş çıkışlar yaşayan bireylere dahi tıbbi alanın ruhsal temelli çeşitli türden hastalık tanısı koyma çabası ve buna yönelik sıkıntıları hissettirmemeye ve uyuşturmaya yönelik ilaç ve rehabilitasyon tedavisi artmıştır. Böylelikle, toplumsal yaşam içinde düzeltilebilecek pek çok sorun, tıbbi müdahale ve uygulamalarla çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bu durumda toplumda bireyler için var olan sosyal destek mekanizmaları da etkisizleştirilmekte ve bireyler giderek daha fazla tıbbın kontrolü altında birer sağlık tüketicisi haline getirilmektedir (Kurttaş, 2017:996). Bu çerçevede, hayattan aldıkları keyifle popüler kültür ürünlerine bağılılıkları uyum içinde olan tüketici bireylere acı çekmenin veya zorlukla baş etmenin sorumlu bir eylem olduğunu anımsatan herhangi bir şey, neredeyse katlanılmaz gelmektedir. Onlar kaçınılmaz ağrıyı göğüslemeye yönelik tüm kişisel çabaları mazoşizmle özdeşleştirerek pasif yaşam biçimlerini aklamaktadırlar. Ne var ki, anestezi tüketicileri ağrıyı kabullenmeyi bir tür mazoşizm diye reddederlerken daha da güçlü duyarlılıkta bir gerçeklik duygusu arama eğilimindedirler (Illich, 2014:101-102).

Neticede, içinde yaşadığımız çağda tıbbileştirme sürecinin etkisiyle gündelik sıkıntı, zorluk, acı, ağrı ve ölüm gerçekliğini saf dışı bırakan yapay bir yaşam söz konusudur. Geleneksel kültürler zorluğun, acının, ağrının hayatın ve bedeninin doğal bir parçası olduğu gerçeğini kabul ettiğinden bireyler kendi yaşamları ve bedenleri üzerindeki bilinçli olma hallerini koruyarak iyileşmek için kendilerince cesaret, sabır, kendine hakim olma vb. gibi dirençler geliştirmişlerdir. Lakin, modern hayatla birlikte baskın hale gelen tıbbi bürokrasi insanların gündelik hayatlarındaki olağan sıkıntıları, zorlukları, zihinin ve bedeninin hissettiği acıları ve ağrıları teknik sorunlara dönüştürerek bunlara yönelik hissizleştirici, uyuşturucu özelliğine sahip ilaçlar ve uygulamalar önermektedir. Söz konusu bu telkin, tedavi ve uygulamalar bireylerin zorluklara, acılara ve ağrılara tek başlarına direnç göstermelerini gereksizleştirmekte ve anlamsızlaştırmaktadır. Doğal olarak bu süreç uzun vadede bireyleri güçsüzleştirmekte, hissizleştirmekte, kendilerine yabancılaştırmakta ve onların tıbbın profesyonel egemenliğine ve sömürüsüne kendilerini teslim etmelerine yol açmaktadır.

Bu anlamda, gündelik yaşamın olağan zorluklarıyla dahi mücadele etmeme veya baş edememe, acıyı ve ağrıyı hissettirmemeye dönük ilaçlar ve tedaviler giderek insanları kendi çürüyen hayatlarını ve kişiliklerini duy-

gusuzca seyreden pasif izleyicilere dönüştürmektedir. Halbuki, sağlıklı olmak, yalnızca gerçekle baş edebilmede başarılı olmak değil, başarının mutluluğunu da tatmaktır; mutlulukta da acıda da yaşadığını duyumsamaktır; yaşama değer vermek kadar onu riske de atabilmektir. Sağlık ve acı, yaşanmış duyumlar olarak insanı hayvandan ayırır (Illich, 2014:86). Lakin, giderek daha fazla bağımlı hale gelen, kırılğanlaşan ve hissizleşen bireyler yaşamları boyunca sadece acı değil neşeye, sevince ya da mutluluğa da duyarsızlaşabilmektedir. Bu bağlamda, insanlar mutlu olmakta zorlanan, kendi sıkıntılarıyla baş edemeyen, acılarına katlanamayan, tıbbi alanın müdahale veya tedavilerine bağımlı ve muhtaç olan savunmasız ve kırılğan pasif varlıklar haline gelmektedir. Bunun sonucu olarak algılanan çaresizlik, çıkışsızlık ve kontrolsüzlük hissi, varoluşsal kaygı düzeyinde daha da paralize edici olmaya başlamıştır (Aslıtürk, 2008:10). Kendisini gerçekleştirmede başarısız olan bireyler kendisini, çevresini ve her türlü gerçekliği olumsuz yönden algılamaya çalışırlar bu da her türlü belirsizlik, zor ve sıkıntılı durum karşısında onları daha dirençsiz ve kırılğan hale getirerek umutlarını koruyamamalarına neden olur. Başarısızlık, muhtaçlık, kırılğanlık ve acizyet duygusuna kapılan birey için çözümler yaşamlarımızdaki geçerliliğini kaybettikçe, sorunlar daha boğucu bir niteliğe bürünür. Bundan kurtulmak adına kendi zihni ve bedeni üzerindeki hakimiyetini, bağımsızlığını, bilinçlilik durumunu yitirip gündelik gerçeklikler karşısında giderek pasif hale gelen bireylerin ruhsal anlamdaki doyum ihtiyaçlarını diğerleri üzerinde iktidar kurmaya çalışmak suretiyle gidermeye çalıştıkları da söylenebilir. Bu anlamda, toplumlarda diğeriyle olan ilişkilerde giderek artış gösteren nezaketsizlik, çatışma ve şiddet gibi olgular daha fazla ortaya çıkmaya başlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Applbaum, K. (2011). Sağlıkta Küresel Pazarlama: İlaç Entrikaları. Çev. Umut Haskan. *Kapitalizmde Sağlık Sağlıksızlık Semptomları*. Haz. Leo Panitch ve Colin Leys. İstanbul: Yordam Kitap.
- Aslıtürk, E. (2008). Hepimiz Çaresiz Miyiz? Kaygı, İnkâr ve Narsistik Temizlik Ekseninde Milliyetçilik ve Dincilik. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, (1), 4-14.
- Ballard, K. ve Elston, M. A. (2005). Medicalisation: A Multi-Dimensional Concept. *Social Theory & Health*, 3(3), 228-241.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. Çev. S. O. Çavuş, Birinci Basım, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2018a). *Kuşatılmış Toplum*. Çev. A. E. Pilgir, Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2018b). *Akışkan Hayat*. Çev. A. E. Pilgir, Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bowman, C. (1955). Loneliness and Social Change. *The American Journal of Psychiatry*, 112(3), 194-198.
- Brinkmann, S. (2016). *Diagnostic Cultures: A Cultural Approach to the Pathologisation of Modern Life*. London: Routledge.
- Busfield, J. (2010). A Pill For Every Ill: Explaining The Expansion in Medicine Use. *Social Science & Medicine*, 70, 6, 934-41.
- Busfield, J. (2017). The Concept of Medicalisation Reassessed. *Sociology of Health & Illness* 39(5), 759-774.
- Conrad P (1975). The Discovery of Hyperkinesis: Notes on The Medicalisation of Deviant Behaviour. *Social Problems*, (23), 12-21.
- Conrad, P. ve Barker, K.K. (2010). The Social Construction of Illness: Key Insights and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behaviour*, (51), 67-79.
- Conrad, P. (1975). The Discovery of Hyperkinesis. *Social Problems*, 12(1), 12-21.
- Conrad, P. (2007). *The Medicalization of Society*. Baltimore: Johns Hopkins.
- Çelik, R. ve Erdem, R. (2016). Hekimin Değişen Kimliği Çerçevesinde Sağlık Kültürleşmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 61-74.
- Demirci, S. (2000). *Modern Tıbbın Ötesi*. İkinci Basım, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dumit, J. (2012). *Drugs for Life*. Durham: Duke University Press.
- Furedi, F. (2017). *Korku Kültürü – Risk Almamanın Riskleri*. Çev. Barış Yıldırım, Üçüncü Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Furedi, F. (2013). *Paranoyak Anne-Babalık*. Çev. A. Tüfekçi, 1. Basım, İz Yayıncılık, İstanbul.

- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Illich, I. (2014). *Sağlığın Gaspt*. Çev. Süha Sertabiboğlu, Üçüncü Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Illich, I. (1975). *Medical Nemesis*. London: Marion Boyars.
- Kaczmarek, E. (2019). How To Distinguish Medicalization From Over-Medicalization? *Medicine, Health Care and Philosophy*, 22(1), 119-128.
- Kirsch, L. (2009). *The Emperor's New Drugs*. London: Bodley Head.
- Kurdaş, M. Ç. (2017). Medikalizasyon Süreci, Sağlığın Ticarileşmesi ve Bedenin Denetlenmesine Sosyolojik Bir Bakış. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 983-1012.
- Light, D. (1995). *Countervailing Powers: A Framework For Professions in Transition*. In Johnson, T., Larkin, G. and Saks, M. (eds) *Health Professions and the State in Europe*. London: Routledge.
- Parens, E. (2013). On Good and Bad Forms of Medicalization. *Bioethics* 27 (1), 28–35.
- Pitts, J. (1968). *Social Control: The Concept*. Sills, D.L. (ed) *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan.
- Porter, R. (1997). *The Greatest Benefit to Mankind*. London: HarperCollins.
- Szasz, T. (1957). *Pain and Pleasure*. New York: Basic Books.
- Szasz, T. (1970). *Manufacture of Madness*. New York: Dell.
- Szasz, T. (2007). *The Medicalization of Everyday Life. Selected Essays*. New York: Syracuse University Press.
- Sholl, J. (2017). The Muddle of Medicalization: Pathologizing or Medicalizing? *Theoretical Medicine and Bioethics*, 38(4), 265-278.
- Spector, M. (1977). Legitimising Homosexuality. *Society*, 14, 5, 52–6.
- Strong, P.M. (1979). Sociological Imperialism and The Profession of Medicine. *Social Science & Medicine*, 13A(2), 199–215.
- Taylor, C. (1989). *Sources of The Self: The Making of The Modern Identity*. Harvard University Press.
- Touraine, A. (2011). *Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?* Çev. O. Kunal, 4. Basım Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Verweij, M. (1999). Medicalization As A Moral Problem For Preventive Medicine. *Bioethics* 13(2), 89–113.
- Zola, I. (1972). Medicine as an Institution of Social Control. *Sociological Review* 20 (4), 487–504.
- Zola, I. (1983). *Socio-Medical Inquiries*. Temple University Press: Philadelphia.

Bölüm 6

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME (1939-1946)

Hanife KESKİN¹

1 Dr. Öğretim Üyesi, DEÜ. Buca Eğitim Fakültesi

ORCID:0000000195644332

Kuru, Hanife (1990), İzmir Kamuoyunda 1946 Seçimleri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Çok partili hayata geçilmesini hazırlayan sebepler bilim insanları, siyasetçiler tarafından çeşitli yönleriyle tartışılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Kemal Karpat siyasi, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle, Cumhuriyetin temelinde var olan liberal fikirlerin bu ortamı hazırladığını belirtmektedir. Birleşmiş Milletler anayasasının imzalanması ve İkinci Dünya savaşını demokrasi cephesinin kazanması ile dünyaya hâkim duruma geçen ideolojilere Türkiye'nin kendi rejimini uydurması sahasında yatmaktadır. Karpat, dış gelişmelerin bu gerçeği hızlandırdığını, geçiş kararının ise doğrudan doğruya İnönü'nün etkisi altında Halk Partisi hükümetinin aldığı bir kararla yapıldığını belirtmektedir (Karpat, 1967:123)

Demokrasinin Türkiye'ye kolay gelmediğini ifade eden Bernard Lewis, çok partili sisteme geçiş sürecini şöyle açıklamaktadır: “Atatürk'ün hâkim kişiliğinin kalkması ve muzaffer batının demokratik fikirleriyle etkilenmiş yeni bir kuşağın yükselmesi, geçmişten tevarüs edilen, otoriter hükümetin, halk tarafından kabulünü zayıflattı ve rejimi gittikçe artan bir şekilde baskıya bağlamaya zorladı. Savaş yıllarının sıkıntıları ve gerginlikleri, seferberlik yükü, yabancı casusluk ve sızmasının yaygın tehdidi, hep birlikte kuvvetli bir hükümet ihtiyacını artırdı ve alınan bastırıcı tedbirlere biraz haklılık görüş verdi. Bu tedbirler sıkıyönetimi, basın yayının sıkı denetimi, polis ve salâhiyetlerinin de genişletilmesini de kapsıyordu. Savaştan sonra, Türkiye'de tek parti idaresini sona erdiren o zaman görüldüğü gibi, ülkeyi liberal ve parlamenter demokrasi şosesine oturtan hızlı ve ani değişiklik geldi” (Lewis, 1988:303).

Bu konuya, “Yeni Cumhurbaşkanı demokratik rejime geçmek için toplumu ve devrimleri ve kendisini yeterli buluyordu. Toplum on beş senelik Atatürk idaresinin müspet sonucu olarak istikrarlı ve huzurluydu. Devrimleri artık bu toplumun derinlerine indirmişlerdi ve İsmet İnönü prestijinin en yüksek noktalarından birindeydi” şeklinde açıklama getiren Metin Toker ayrıca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 6 Mart 1939 yılında demokratik rejimi müjdelediğini fakat çıkan savaşın bu süreci geciktirdiğini ifade etmektedir (Toker, 1990:17).

İkinci Dünya Savaşının Türkiye'nin de tarafı olduğu müttefik devletler tarafından kazanıldığını belirten, Tekin Erer dış etkenlere dikkat çekmektedir; “Zaferi kazananlar Amerika'nın San Fransisko şehrinde toplanmışlar ve yeni dünya nizamının, insanların hürriyeti esasları üzerinde kurulmasını kabul etmişlerdir... Birleşmiş Milletler teşkilatının bütün esaslarını kabul ve imza etmek üzere San Fransisko'ya giden Türk heyeti Başkanı Hariciye Vekili Hasan Saka'nın boynu biraz eğikti. Bu mahcubiyetin sebebi hür milletler arasında bulunan Türkiye'de henüz muhalefet partisinin bulunmayışydı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde henüz muhalefet yapılmasına imkân verilmemesiydi. Dünya medeniyeti yeni bir kervanda yol alırken, Türkiye'nin bu kervandan uzak kalması düşünülemezdi. Bun-

dan dolayı Türkiye’de muhalefete imkân vermek zamanı gelmiş bulunuyordu” (Erer, 1963:70).

Talat Köseoğlu, çok partili hayata geçiş konusuna şu şekilde açıklamaktadır; “Devletimiz Amerikan dostluğunu gelenek haline getirmeye çalışıyordu. Çünkü bu milletin dünya ve insanlık görüşü, diğer milletlere nazaran daha insancıldı. O sıralar memleketimiz her alanda her bakımdan geri kalmış bir memleketti. Kalkınabilmemiz ve medeni bir seviyeye yükselebilmemiz için dış yardımlara kavuşmamız şarttı. Milli menfaatlerimize aykırı düşmeden egemenliğimizden taviz vermeden bu yardımları bize, ancak Amerikalılar sağlayabilirdi. Bu devlet yapacağı bu gibi yardımlara karşılık olmak üzere bizden ancak ve sadece komünist akımlara karşı direnmemizi isteyebilirdi. Amerikan milleti demokratik bir rejimle idare edilmeyen bir devlete karşı samimiyet duyamaz ve böyle bir milletle ciddi bir ittifaka giremezdi. Dış siyaset yönünden İsmet Paşa hükümetinin bu gerçekler karşısındaki davranışları, demokratik tekamülümüzde çok partili siyasi hayat safhasının açılmasını kolaylaştırmıştır. Memleketimizin iç durumu, yani içtimai ihtiyaçlarımız da demokrasi rejimi için, hükümetimizi zorlayacak bir kuvvet ve vaziyetteydi” (Köseoğlu, 1963:232).

Ali Gevgili ise konuya dış etkenler açısından açıklık getirmektedir; “İkinci savaş biterken küçük burjuvazinin gittikçe yıpranıp durgunlaşmış partisi Cumhuriyet Halk Partisi, yer yüzünün kapitalist ve sosyalist sistemler halinde ayrılmakta olduğu bu yeni aşamada hala eski ideolojisini sürdürmek isteseydi de uluslararası diyalektik ona bu olasılığı bırakmadı. Ankara’nın önüne, bu iki sistemce karşılıklı olarak, birinden birisini seçmesini istedikleri zorunluluklar konulmaktaydı” (Gevgili, 1982:32).

Sabiha Sertel bu konuda “Türkiye’de Saraçoğlu hükümeti ve çevreleri, hükümete bağlı basın, Almanya’nın zaferinden artık ümitlerini kesmiş gibiydiler. İnönü durmadan memleketin yeni bir demokrasiye geçeceğini vaat ediyor, demokrasiye aykırı kanunların yeniden gözden geçirileceğini söylüyordu. Dünya’da ve memlekette değişen havadan yararlanan Celal Bayar gurubu bu parti içinde örtülü bir şekilde yürüttükleri muhalefetten sıyrıldılar... Yıllar boyu tek parti, tek şef baskısı altında ezilen halktan, kendi mensup olduğu ticaret burjuvazisi çevresinden da teşvikler görüyordu. Halk hürriyete, demokrasiye kavuşmak istiyordu” diyerek bu geçişin bir burjuva isteği bağlamında ele almaktadır (Sertel, 1948:260).

Nihal Kara, çok partili sisteme geçişin daha çok dış dinamiklere, İkinci Dünya savaşı ertesinde kurulmakta olan yeni batı demokrasisi ve Birleşmiş Cemiyetler camiasına katılma arzusu olarak değerlendirirken Doğu Perinçek, çoğulcu parlamentarizmin başlıca iç etkeni ve tarihsel temelini, Türk Devriminde bulmaktadır (Berktaş, 1988:368). Şevket Süreyya Aydemir ise mevcut anayasanın belirleyiciliği üzerinde durmaktadır; “Eğer İnönü 1945

yılında çok partili rejim yolunu açmasaydı bu yol açılmayacak mıydı? Elbette açılacaktı. Çünkü Türkiye'nin bu yola yönelmesinin şartlarını zaruri kılan, bu yolun işaret taşını atan ne yalnız Dünya savaşı ne Demokrat Parti ne şu ne budur. Onun ilk işaret taşları ta 1924 anayasasına kadar gider. 1924 anayasası inkılap anayasası değildi. Bu anayasa milli kurtuluş Türkiye'sine Batı sisteminde klasik, liberal, her türlü inkılapçı müdahalelere karşı konulmuş bir demokrasi nizamının yolunu çizdi... 1924 anayasasına göre Türkiye er geç liberal bir demokrasi istikametinde gelişecekti" (Aydemir, 1985:426).

Tek partiden çok partiye geçiş meselesinde Suna Kili, özellikle tek parti yönetimi üzerinde durmaktadır; Tek Parti yönetiminin denetlenememesi, CHP'nin hatalarının eleştirilememesi, kamuoyunda duyulan hoşnutsuzluk, savaşın yarattığı ekonomik sıkıntılar özellikle kıtlıklardan CHP'nin sorumlu tutulmasının toplumu ve iktidarı rahatsız ettiğini açıklamaktadır. Türkiye ile aralarında farklılıklar olmasına rağmen, tek parti sistemi ile yönetilen Nazi Almanyası ve faşist İtalya'nın yenilgiye uğramalarının da ülkede tek parti sistemine karşı bir ortamın yaratılmasına katkısı olmuştur. Ayrıca, Atatürk devriminde ulusal Kurtuluş savaşının yakınlığı, hatırası ve Atatürk Devrimlerinin yarattığı heyecanlı ortam ülkede fikir birliğinin sağlanmasında önemli rol oynamış fakat bu heyecanlı ortam zamanla heyecanını kaybedince fikir ayrılıkları daha kesin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yapılan devrimlerin halka tamamen mal edilmemesi ve halkın yaşantısında büyük atılımlar yapılamaması da 'değişiklik' ihtiyacı doğmasına neden olmuştur. Halkta bu değişiklik 'belki yaşantılarda daha iyiye gidilebilir' ümidi yaratmış, bu gittikçe artan oranda çok partili rejimi destekleyici hale gelmiştir. Aydınların önemli bir kesimi çok partili rejime geçişi Atatürk Devrimlerinin doğal bir sonucu olarak yorumluyorlar ve böyle bir geçişi destekliyorlardı. Diğer önemli neden de CHP'nin sosyal yapısından ve ülkenin sosyal yapısındaki değişikliklerden doğmaktaydı" (Kili, 1975:92).

Nadir Nadi, Türkiye'deki demokrasiyi "San Fransisko markalı" olarak nitelendiriyor, "Yaşasın Demokrasi" başlıklı yazısında geçen sene hafifçe öksüren bir gazete kapatılıyordu şimdi nara atanlara niçin ses çıkarılmıyor? Sorusunu soruyordu. Demokrasi girişiminin dış siyasal kaygılar sonucu, dışarıya hoş görünmek için biçimsel rejim değişikliğinden söz etmektedir. Çetin Yetkin göre dış siyasal koşullar süreci belirlemektedir; "dış siyasal koşulların tek parti yönetiminin sona ermesinde kesin bir biçimde etkili olduğu tartışmasız bir gerçektir" (Yetkin, 1983:252-254).

Muhalefete yönelen Nükhet Turgut, Türkiye'de çok partili rejime geçişin temel nitelikteki önemi gerçek anlamda (yapay değil) bir muhalefetin resmi olarak ve artık bir daha vazgeçilmeyecek şekilde ortaya çıkmasını göstermekte ve bu ortaya çıkışı da zamanın iç ve dış koşullarının birlikte hazırladığını vurgulamaktadır (Turgut, 1984:266). Ali Fuat Başgil, siyasal

çekişmeleri ön plana alarak “İnönü Franco gibi savaştan sonra da iktidarını sürdürebilecek olsaydı,” Türkiye de demokratikleşmenin söz konusu olmayacağını belirtmektedir (Başgil, 1966:55).

Cem Eroğlu, “1945 yeni dünya düzeninin temellerinin atıldığı bir yıldır. Harbin bitmesi ile blokların kendi etraflarında şekillendiği iki hâkim devlet ön plana çıkmakta; bunlar arasında soğuk harbin ilk rüzgarları esmekte; milli kurtuluş savaşları zapt edilemez bir fırtına gibi, bütün dünyaya yayılmak eğilimi göstermektedir. Memleketin içinde ise başlıca iki gelişme göze çarpmaktadır:

1- Rejim, şekli demokrasiye geçiş cabaları içine girmiştir.

2- Hâkim sınıflar dışarıda şekillenen iki bloktan emperyalist bloka yamanmak için ellerinden geleni yapmaya başlamışlardır. Demokrat Parti işte bu iç ve dış gelişmelerin yarattığı ortamda yeşermiştir” (Eroğlu, 1977:1).

Kongar’a göre İnönü’nün demokratik rejim konusunda önderlik ettiği bu önemli atılım modernleşme konusunun sadece önemli bir aşaması değil, diğer aşamaları da harekete geçiren tek yoldur (Kili, 1975:107). İ.Hüsrev Tökin ise, 1945 Millet Meclisini açış nutkunda İnönü’nün cümlesine “Tek eksiğimiz karşı partilerin olmamasıdır” atıfta bulunarak, CHP’nin tercihinin çok partili rejimden yana olduğunu vurgulamıştır (Tökin, 1945:35). Haluk Ulman ve Oral Sander’in yargısında ise; “Kesinlikle belgelenmemiş olmakla birlikte Türkiye’nin 1945 yılında çok partili döneme girmesini, Sovyetler Birliği karşısında Amerikan desteğine bağlamak yanlış olamayacaktı sanırız” kanısı yatmaktadır (Yetkin, 1983:254)

Tarık Zafer Tunaya, “1945 Meclis açış nutkunda muhalefet partilerinin çoğalmasını iyi karşılayacağını söylediği zaman CHP’nin ardında çeyrek yüzyılı aşan mazi vardı. 1945 yılındaki siyasi bilançosunda görülen maddeler kabarık sayılabilirdi. İhmale uğramış bir kitleyi kalkındırmak için muhafazakâr çevrelerle savaşarak yapılmış olan devrimci hamleler, İkinci Dünya savaşı dolayısıyla ve bilhassa köyde hissedilen yükselmeler, liberal ve devletçi iniş ve çıkışlarla artan ekonomik çıkmazlar. Varlık Vergisi olayı, devletçilik politikasının uyandırdığı hoşnutsuzluklar. Bu hareketler tek parti rejiminin şartları içinde çalışan bir meclisin koyduğu kanunlar yolu ile yukarıdan aşağı yönde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1945’ ten önce muhalefet kitlesi hazırды. 1945’ de dünya şartlarının yardımıyla CHP’ye karşı muhalefet başlamıştı” (Tunaya, 1962:189) demektedir.

Rıfık Salim Burçak, savaş yılları içindeki tek parti yönetiminin uyguladığı politika hakkında “İkinci Dünya savaşı Türkiye’nin karşısında onun kolay kolay yenemeyeceği bir suni problem çıkarmış ve tek parti rejimiyle birlikte Milli Şef’in de nüfus ve otoritesini artık bir daha onarıl-

mayacak bir şekilde sarsmıştı... Yaşama şartlarının, harbe fiilen katılmış memleketlerde dahi görülmeyen bir derecede ağırlaşarak hayatın gündün güne pahalılaşması halk arasında hükümete karşı gittikçe artan ve çoğalan memnuniyetsizlik doğmuştu” saptaması ile iç bünyemizi sarsan koşulların muhalefeti doğurduğunu ve bu koşullarda çok partili hayata geçildiğini belirtmektedir (Burçak,1979:27)

Kısaca halkın yönetimi olarak tanımlanan demokrasi ile ilgili pek çok tanımlarda bulunmak mümkün. Ancak konumuzun amacı göz önünde bulundurulduğunda, tanımlamalardan uzaklaşarak demokrasinin bazı kriterleri üzerinde durmak konumuz açısından yararlıdır. S. Neumann sıralamasında birinci sırada egemenlik halka ait olmalıdır kriteri yer almaktadır (Ateş, 1976:103). Daha 19 Mayıs 1919 da Mustafa Kemal’in Anadolu’ya ayak basar basmaz ileri sürdüğü tek bir karar vardı; Ulus egemenliğine dayanan kayıtsız şartsız, bağımsız Türk Devleti kurmak. Bu konuda Ergün Aybars’ın değerlendirmesi önemlidir; “Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ile egemenlik kayıtsız şartsız milletindir hükmü, yeni Türk devletinin egemenlik kaynağını halktan alan insan hakları esaslarına dayandırıyor... 20 Ocak 1921 de kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanununda ‘yürütme gücü ve yasama yetkisi ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde belirir ve toplanır’ hükmü ile egemenliğin kaynağının ulus olduğunu da kesinlikle belirtilmiştir” (Aybars,1986:200).

1924 yılına gelindiğinde saltanatın, halifelğin, şeriiye evkaf ve erkanı harbiye umumiye kaldırıldı. Siyasal bakımdan gelişmiş ve güçlenmiş devlet için 1921 anayasası yetersizdi. 20 Nisan 1924’ te yeni anayasa hazırlandı. Yeni Anayasa “egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu, bu egemenliğin tek temsilcisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu belirtildi. Sekizinci maddede yargı yetkisinin ulus adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağı belirtildi. Konuyu değerlendiren, Ahmet Mumcu, “Böylece yargı erki bağımsızdır, ama bu bağımsızlık güçler birliği ilkesine uygundur” (Mumcu, 1975:125) ifadesini kullanmaktadır. Bu madde yargının bağımsızlığı, güçler ayrılığı ilkesi açısından önemli bir aşamadır. Yeni Türk Devletinde devrim gerçekleştirilme sebebi demokrasi hedefi olmuştur. 1924 anayasasında bütün özgürlükler tanınarak bu yol açılmıştır. 1924 anayasasının Milli Kurtuluş Türkiye’sine, batı sisteminde klasik, liberal bir demokrasi kurduğu doğrudur.

S. Neuman’da yer alan bir başka kriterde “farklı alternatifler açısından seçim yapma olanağının verilmesidir”. Seçim, ihtilalin en güç koşullarında bile Mustafa Kemal’in başvurduğu bir yöntemdir. Olağanüstü koşullara rağmen ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimler sonucunda oluşturulmuş, üç yıl sonra de meclisin yenilenmesi için seçimlere gidilmiştir. S. Neuman’ın demokrasi ancak bir hukuk devletinde yaşar prensibi, cumhuriyet rejiminin hukuk devleti anlayışı ile bağdaşmaktadır. Siyasal partiler

kriteri, 1923 yılında Halk Fırkasının kurulması ile ortaya çıkmakta, ancak devrimi koruma kaygısı ile aynı koşullara sahip partilerin kurulması ve yaşatmasını engellemekte olmasına rağmen iki kez çok partiye geçiş denemesi yapılmaktadır. Parlamentarizmin başlıca iç etkeni ve tarihsel temelini Türk Devriminde bulmak olanaklıdır (Ateş,1976:105).

İkinci Dünya savaşı, Türkiye'nin Kurtuluş savaşından sonra geçirdiği en büyük tehlikedir. Genel savaş tehlikesi altında Türkiye'nin başlıca amacı savaşa girmemektir. Genç cumhuriyetin resmi hiçbir toprak talebi ve uluslararası ilişkilerde yerinin yeniden değerlendirilmesi gibi bir isteği yoktu. On altı yıllık genç devlet, geçmişin yaralarını sarıyordu ve teknolojik bir savaşa hazır değildi (Deringil, 1986:279)

Birinci Dünya savaşının deneyimine sahip kadro, çok geçmeden İkinci Dünya savaşının Türk ekonomisi üzerinde önemli ve derin etkiler yaratacağını biliyordu. Bu durumu değerlendiren Refik Saydam Hükümeti, 18 Ocak 1940 yılında 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu çıkardı. Kanun, "... milli hayatımızda bu istisnai ahvalin, savaşın tesirlerini önlemek ve iktisadi bakımdan da tahaffuzu ve tedafüi tedbirler alma zarureti" sonucunda hazırlanmıştı ve "fevkalade hallerde devletin bünyesini iktisat ve milli müdafaa bakımından takviye" amacıyla hükümete olağanüstü yetkiler vermektedir (Koçak, 1986:441).

1939 yılında başlatılan eş yıllık plan, askeri harcamaların yüksek nispeti ve hammadde kıtlığı nedeniyle iptal edildi (Lewis,1988:29). Her gün savaşa girme tehlikesi karşısında o günleri Talat Köseoğlu şöyle anlatmaktadır; "Hükümet her türlü fedakarlığa katlanarak milletimiz için büyük bir ordu vücuda getirmek ve ayakta tutmak mecburiyetindeydi. Bunun içinde milli kaynaklarımızı seferber ediyor, yeni kuralı askerlerle ihtiyat askerlerini cepheye çağırıyor, askerlik süresini uzatıyor, birlikleri çoğaltarak köylere dahi yeni yeni teşkilatlar kuruyor, orduyu barındırmak ve yararlı hale getirmek için kışlalar, talimgahlar yaptırıyor, durmadan silah ve cephane imal ediyor, satın almıyor yerli sanayimizin büyük kısmını harp sanayine veriyordu" (Köseoğlu, 1962:225).

Seferberlik uygulamaları aktif nüfusun önemli bir kısmını üretimden çekti. Çeşitli sektörlerde olduğu gibi tarım alanlarında büyük bir iş gücü sıkıntısı doğdu, üretim aksadı. Savaş yıllarında bir milyon askerin silah altında bulundurulması üç yüz milyon lira fazla masrafa yol açtı. Devlet bütçesi bir milyara yaklaştı (Us,1966:658). 17 Mayıs 1940 tarihinde 3828 sayılı kanunla kazanç vergisi, çeşidine göre yüzde elli, yüzde yirmi beş, yüzde on; Hava Kuvvetlerine yardım vergisi yüzde yüz arttırıldı. Şekerden kilo başına 7 kuruş, çaydan kilo başına yirmi beş kuruş vergi alınmaya başladı. Giyim eşyasından alınan vergiye yüzde on zam yapılarak, her çeşit taşımacılık yüzde yirmi beş üzerinden vergiye bağlandı.

Bu yasaya ek olarak 29 Mayıs 1941 tarih, 4040 sayılı kanunla, koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, sığır, manda, at, katır, deve, eşek ve domuzlar üzerinden vergi alınmaya başlandı. Bu vergiler hayvan başına on, on iki buçuk kuruş arasındadır. 17 Mayıs 1944 tarihinde 4566 sayılı kanunla kazanç vergileri tekrar artırıldı (Yetkin, 1983:185). Öte yandan dış ticaret genişledi. Türk ürünlerine mevcut talebe karşılık ticari fiyatlar yerine stratejik fiyatlar uygulandı. Yüksek devlet masrafları, temel malların kıtlığıyla birlikte, önemli bir enflasyonist baskıya yol açtı. İstanbul’da tacirler, simsarlar ve acenteler büyük servetler yapıyorlardı (Lewis, 1988:296). Büyük şehirlerde zaten vesika ile verilen ekmek miktarı azaltıldığı gibi içki, tütün fiyatları artırılmış, kahve ve çay inhisarlara katılmış ve onların da fiyatlarına yeniden zamlar yapılmıştı. Bütün bunlar vatandaşların seferberlikten doğan sıkıntılarını artırmıştır. Hükümet artan masraflarına yeni kaynaklar yaratma cabası içindeydi (Uran, 1959:385).

11 Kasım 1942 tarih, 4305 sayılı varlık vergisi kanunu kabul edildi. Kanunun amacı, sermaye gelirlerinden bir defaya mahsus yeni vergi alınarak acil askeri masrafların karşılanması şeklinde belirlenmiştir. Asım Us göre alınacak vergi ile “diğer bazı gelirler temini ile tedavül mevkiinde olan ve miktarı iki yüz milyonu bulan evrak-ı nakdiyenin bir kısmı piyasadan çekilecek, fiyatlar hükümetçe denetlenecek” idi (Us, 1966:553). Varlık Vergisi Kanunun uygulayıcısı o yerin en büyük idare amiri, mal memuru, tacirler ve belediyeden seçilen üyelerden oluşan komisyonlardı. Varlık düzeyleri ve bu düzeylere uygun vergi dilimlerinin kesin rakamlara dökülemeyişi, vergisini ödeyemeyenlerin kamplara gönderilmeleri kısa sürede iç politika sorunu olmaktan çıktı dış politika sorunu haline geldi. İngiltere’nin başını çektiği başka yabancı devletlerin de aralarında bulunduğu grup, Türkiye’yi azınlıkları hedef almakla itham etti. Batı dünyasında Türklere karşı tekrar olumsuz yargılar geliştirildi. On altı aylık bir uygulamadan sonra, Mart 1944 ‘te varlık vergisi uygulamadan kaldırıldı.

Varlık Vergisi Kanunundan birkaç ay sonra Toprak Mahsulleri Vergisi 15 Mayıs 1943 tarih ve 6/1611 sayılı kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuş üç mahsul yılı uygulandıktan sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Korkut Boratav’a göre “Toprak Mahsulleri Vergisi o ana kadar karşılığını ödememiş çiftçilere yönelen ve bu yönüyle de Varlık Vergisi Kanunun tamamlayıcısı olarak görülebilecek bir vergidir” (Koçak, 1986:370).

Devletin artan masrafları vergiler yoluyla karşılayamaması sonucu Merkez Bankasına başvurulmak suretiyle karşılanmış, para tedavülü çok genişlemiştir. Buna karşılık ihracat fiyatları ithalat fiyatlarından daha fazla arttığından ticaret hadleri lehimize dönmüş, ihracat değerce ithalatı aşmış ve ihracat fazlası bu yıllarda yüksek bir düzeye varmış olması nedeniyle Türkiye’nin elinde büyük miktarda altın ve döviz birikmiştir (Yaşa,

1980:87). Bütçe önlemi olarak giderlerde tasarrufa önem verilmiş, gelirlerde zam yoluyla artış elde edilmiştir. Emisyondan çekinilmemesi enflasyona neden olmuş, diğer yandan iç borçlanmaya gidilmiştir (Koçak, 1986:377). Konjonktür dairesinin toptan eşya endeksi 1939 da yüzden 1944 de dört yüz elli dört'e çıkmıştır. İthalat güçlükleri yatırımları engellemiştir.

Mal darlığı, pahalılık, reel gelirin düşmesi, tarımın çok sıkıntılı durumu, bazı tedbirlerin uygulamasında örneğin şeker, gaz gibi malların dağıtımında görülen aksaklıklar halkta büyük hoşnutsuzluk uyandırmıştır. Şevket Pamuk dönemle ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur; “Tek parti yönetiminin başlangıçta iâşe politikasına, devletin piyasaya yoğun müdahalesi olarak belirledi. Gerekli hububatı kendi saptadığı fiyatlar üzerinden tedarik etmeye başladı. Bu uygulama da istifçiliğe, ihtikara ve yaygın karaborsacılığa yol açtı. Fiyatları durdurabilmeyi bu yöntemde umdular” (Pamuk, 1986:281).

Metin Toker ise o günleri şöyle anlatmaktadır; “şimdi aradan geçen yılların sonunda o günleri hatırlıyorum. Evlerde ekmek kavgaları, kim daha çok yedi, kim daha az yedi tartışmaları eksik olmazdı. ‘Ağır işçi’ karneleri sözüm ona kolları ile çalışanların karınlarını biraz daha iyi doyurmak içindi ama bunlar karaborsada bol bol satılmaktaydı. Hatta francala bile bulmak bedelini ödedikten sonra pekâlâ kabildi. Halk ile memur iki sınıf halinde birbirinden ayrılmıştı ve devlet kendi memurunu kısmen koruyabilmenin gayreti içindeydi. Bunun aslında halkı memurdan yani devletten daha fazla ayırdığının farkında değildi. Sümerbank'ın memurlara verdiği kumaş ve ayakkabılar, ucuz fiyatlarıyla tamah çekiyorlardı. Şeker için memura ve halka değişik bedel ödetiliyordu. Hâlbuki ki bunları almakta mesele idi ve nüfus cüzdanlarının başındaki beyaz sayfalar çeteleye dönmüştü” (Toker, 1990:27).

Kemal Karpat, bunun halkın kendisinin devlet uğruna harcandığına inanması sonucuna yol açtığını ve 1946'dan sonraki demokratikleşme sürecinde etkisinin büyük olduğunu belirtir (Karpat, 1967:110). Nitekim dönemin milli korunma mahkemelerinde karne yolsuzluklarına ilişkin yüzlerce dava söz konusuydu. Milli Korunma Mahkemelerinde görülen bu davalar basın tarafından dikkatle izlenir ve gazetelerde suçlular teşhir edilirdi.

Savaş yıllarında dolgun karlar sağlamış olmasına rağmen özel kesimde gelişmelerden memnun değildi. Sübjektif takdirlere dayanan müdahalelerden, devletin faaliyet alanlarının belirli olmaması ile emniyetsizlikten herhangi bir sanayinin geliştirildikten sonra millîleştirme tehlikesinden şikâyet ediyorlardı. Ayrıca hammadde ve döviz tahsisi gibi hususlarda, kamu kuruluşlarına farklı muamele yapıldığı, bu kuruluşların devlet bütçesi ve merkez bankası gibi finansman kaynakları varken özel müesse-

selerin kredi kaynaklarından yoksun olduklarını ileri sürüyorlardı (Yaşa, 1980:90).

Savaşın Türkiye sınırlarına dayanması iç güvenlik sorunu oluşturdu. Bu bölgedeki sivil halkı kaldırmak gibi cebri bir karar alınmamasına rağmen 1941 yılında İstanbul ve Trakya’da öğrenim görenlere eğer Anadolu da öğrenimlerini sürdürmek isterlerse tasdiknamelerinin verilmesi; yaşamlarını Anadolu’da sürdürmek isteyenlere meccanen nakledilmek kolaylığı, emekli maaşı ile geçinenlere isterlerse vardıkları yerden emekli maaşını alabileceklerini, nüfus başına elli kilogramlık eşya ile devlete ait vapur ve trenlerde meccanen taşınabilecekleri gibi tedbirler alınıp ilan edildi. Geceleri olası uçak saldırıları için büyük şehirlerde önlem olarak karartma uygulandı. İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve İzmit gibi harp sahasına yakın şehirlerde 20 Kasım 1940 tarihinden itibaren sıkıyönetim ilan edilmişti. Amaç idarenin daha serbest daha yetkili kalabilmesi idi. (Uran,1959:360).

Savaş yıllarında, yönetimin basın üzerindeki sıkı denetimi artarak sürdü. 1931 tarihli matbuat kanunu, 28 Haziran 1938 tarihinde geçirdiği değişiklikler ile gazeteler dergi çıkartmak için, o yerin en büyük mülki amirinden ruhsatname alması gerekiyordu. Böyle bir girişimde bulunanlar bazı mali ve siyasi engelleri aşmak zorundaydılar. Dolayısıyla hükümet yeni bir yayına izin verip vermemekte tamamen serbestti. Görüşlerine ve üslubuna katılmadığı bir yayını istediği anda ve istediği sürece kapatması söz konusuydu. Matbuat Kanunun 50. Maddesi uyarınca “Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı icra vekilleri heyeti kararıyla gazete ve mecmualar muvakkaten tatil olunabilirdi. Bu surette kapatılan gazetenin mesulleri tatil müddetince başka isimle gazete çıkaramazdı (Koçak,1986:69).

Metin Toker o günleri şöyle anlatmaktadır; “Ben 1943 yılında Cumhuriyet gazetesinde çalışmaya başlamıştım. Yazı işleri müdürü Ahmet İhsan ağabeydi. Onun arkasındaki dolapta bir dosya kilitli dururdu. Dosya yasak kararların dosyasıydı. Gün geçmezdi ki birinci şubeden bir memur gelip yeni yasak karar getirmesin ve dosyayı şişirmesin. Sonradan bu dosyayı gözden geçirmek fırsatını bulmuşumdur. Neler yoktu ki. Hangi haberin kaçınıcı sayfada kaç sütun üzerine hangi puntalı harflerle gösterilmek gerektiğinden hava durumunun yazılmaması emrine kadar. Bunların aslında bir manası vardı. Mizanpajı çizilen haberler prensipte savaş kaderiyle ilgili haberlerdi. Bunların büyütülmesi ve küçültülmesiyle iki tarafın ajanları ve adamları kendi lehlerine hava yaratıyorlar, kamuoyunu o yönde etkilemeye çalışıyorlardı. Berlin ve Londra bu havaya bakıp Türkiye ile ilgili müstakbel tutumlarını kararlaştırıyorlardı.

Başka emirlerde ise Milli Şef ile hatta Milli Şefin ailesi ile ilgili ha-

berlerin büyük verilmesi bildiriliyordu. Bu mutlak hâkim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana gösterecekti (Toker,1990:22).

Bir etkili denetim organı da Matbuat Umum Müdürlüğü idi. Basının ne zaman neyi, nasıl, hangi sayfada, ne büyüklükte yazacağını bu organ belirliyordu. Basın iç ve dış politika konularını belli sınırlar içinde ele alabiliyordu. Savaşla ilgili haberler, panik yaratmamak için ancak tek sütun olarak yazılabilirdi. Savaşla birlikte gazete kâğıdı sıkıntısı baş gösterdiğinden Milli Koruma Kanunun tanıdığı yetkiyle ve değişik zamanlarda alınan kararlarla gazete kâğıdı tüketimi sınırlandırılmıştı. Bu nedenle savaş müddetince gazeteler dört sayfa çıkabilmiştir (Koçak,1986:286; Us,1966:420).

1944 ilkbaharında savaşın müttefik orduları lehine dönmesi Türkiye'yi rahatlatmıştı. Rejimin daha fazla hürriyete cevaz vermesi isteği ihtiyatlı bir biçimde ileri sürülüyordu. Bu düşüncenin savunuculuğunu A. Emin Yalman'ın Vatan Gazetesinde Behice Boran, Tevfik Rüştü Aras gibi yazarlar birlikte yapıyordu. Hedef yeni dünya düzeni, temelinde düşünce özgürlüğü buluna Türkiye idi. Yalman'ın yazıları kamuoyunda büyük yankılar uyandırıyorlardı.

Mevcut ortamı Yalman şu şekilde değerlendirmektedir; “1944 sonlarında bir taraftan ırkçılar, diğer taraftan komünistler sert muameleler gördü, sert cezalara çarptırıldı. R. Şevket İnec ve Hikmet Bayur o zamana göre cesur ve devamlı tenkitleriyle mecliste münakaşa havası yaratıyorlardı. Parti içinde Rana Tarhan başkanlığında bir müstakil gurup tertip edildi ve bir nevi demokrasi oyunu oynamaya başlandı. Tek partinin sıkı baskısı gitgide gevşemeye yüz tuttu” (Yalman,1971:28).

1944 bütçe görüşmeleri tartışmalı geçti. Celal Bayar Mecliste yapmış olduğu konuşmasında Memurun iflas etmişliğini anlattı, alınan vergilerin kaldırılmasını istedi. “Tenkitler ne kadar çok yapılırsa Türkiye Büyük Millet Meclisinin halk üzerindeki mazenî nüfusu o kadar kuvvetlenir. Biz burada halkın şikayetini ne kadar çok aksettirirsek hükümete o kadar çok yardım etmiş oluruz” diyen Hikmet Bayur eleştirilerini sürdürdü; “Bir defa dış ticaretimiz hakikaten mefluç bir vaziyete girmiştir. Bizde akborsa karaborsanın farkı yoktur. Hükümetin başarısızlığı yüzünden ihtikar alıp yürümüştür” Meclis dışında ve halk içerisinde Hikmet Bayur büyük etki yarattı.

Görüşmeler sonunda söz alan Başbakan Şükrü Saraçoğlu konuşmasında “Yurdumuzu elbette hür insanların hür vatani olarak yaratmakta devam edeceğiz. Yalnız bu hürriyet hiçbir vakit memleketi 31 Mart'a götürecektir hürriyet olmayacaktır” ifadesi ile dikkat çekti. Anlaşıyordu ki iktidar batılı anlamda bir demokrasiyi hedefliyordu. Ancak çekinceleri vardı; irticanın daha önceki iki evrede olduğu gibi canlanması (Toker, 1990:32).

Ziraat Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu tarafından hazırlanan Çiftçi-

yi Topraklandırma Kanunu tasarısı meclise sunulmuş çoğunluğu büyük toprak sahibi olan milletvekilleri tasarıya karşı çıktılar. Kendisi de büyük toprak sahibi olan Aydın Milletvekili Adnan Menderes ilk aktif mücadelesini ilk defa kanuna karşı çıkararak verdi (Sencer, 1971:198). Muhaliflerin reforma doğrudan itiraz edemediklerini belirten Cem Eroğlu, dolambaçlı yollardan hareket ettiklerini belirtmektedir; “güvenlikten, hukuk devletinden, büyük işletmelerin iktisaden daha verimli oluşundan, üretimi düşürmemek için değişikliklerin yumuşak yöntemle yavaş yavaş yapılması gerektiğinde bahsediyorlardı. Ayrıca toprak reformuna aleyhtar olanların daima kullandıkları bir taktiğe başvurarak, meselenin mülkiyet meselesi değil bir sermaye ve teknik donanım meselesi olduğunu savunuyorlardı (Eroğlu, 1977:10).

Bu kanun Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalefetin kuvvetlenmesine yol açtı. Bütçe görüşmelerinde muhalefet özellikle savaş yıllarına ait ekonomik konuları seçti ve hükümeti eleştirdi. Bütçe oylamasına katılan 373 milletvekilinin 368’i kabul oyu verdi. 5 milletvekili red oyu kullandı: İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü, Eskişehir milletvekili Emin Sazak.

Bizzat Cumhurbaşkanının 19 Mayıs Spor Bayramında “Memleketimizin siyasi idaresi cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam edecektir” mesajını vermiştir. (Feroz, vd. 1976:13) Türk hükümetinin Birleşmiş Milletlerde teorik olarak onayladığı hak ve hürriyetleri teminat altına alacak Dörtlülük Takrir adıyla tanınan önerge verildi. Dörtlülük takrirden anayasanın, Atatürk’ün, İnönü’nün, Cumhuriyet Halk Partisinin demokratikliğini vurgulanıyor, birtakım talih-sizlikler sonucunda (gericilik, savaş vs. nedenler) demokrasinin uygulamaya sokulamadığını, fakat halkın olgunluğu ve dünyaya egemen olmuş ilkeler dolayısıyla buna sıra geldiği ileri sürülüyordu.

Dörtlülük tahririnin reddedilmesinin gerekçesi tartışmalı olmasına rağmen iki görüş öne çıkmaktadır. CHP’nin otoriter tutumundan kaynaklı görülüyor. İkinci görüşe göre CHP’nin kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarma eğilimleri olarak görülmektedir (Toker, 1990:96; Aydemir, 1985:441). 17 Haziran seçimlerinde CHP’nin aday listesi hazırlamaması siyasal liberalleşmede önemli bir adım görüldü. Vatan ve Tan Gazetelerinde hükümeti eleştiren yazılar yazan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü CHP’den çıkarıldılar. Kararı eleştiren Refik Koraltan da partiden uzaklaştırıldı. Celal Bayar’da gelişmelere tepki olarak milletvekilliğinde istifa etti.

1945 yıl sonlarında Almanya’nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması Türkiye’nin etkin tarafsızlık politikasından, Batı Dünyasına kaymasına yol açtığı gibi Almanya’ya savaş ilan edildi. Beliren Sovyet tehlikesi

üzerine, batı kamuoyunda tek parti rejimlerine duyulan antipatiyi de göz önünde tutarak, İsmet İnönü çok partili hayata yönelmiştir. 19 Mayıs'ta İnönü tarafından, rejimde liberalleşmeye gidileceği açıklanmıştır. 1 Kasım 1945 günü meclis açış konuşmasında İsmet İnönü; “Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır” dedi ve “...Fakat memleketin şevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka partinin de kurulması mümkün olacaktı” cümleleri ile bir muhalefet partisinin lüzumu belirtilmiştir. İnönü'nün bu konudaki telkinleri oldukça önemlidir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasasını imzalaması hem iktidarın hem de muhalefetin dayanak noktası olmuştur. Tüm bu değerlendirmeler ışığında Türkiye'de tek partiden çok partiye geçiş iç ve dış etkenlerin etkisiyle oluşmuştur.

Demokrasi için bu elverişli ortamda ilk muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi oldu. 18 Temmuz 1946'da kurulan partinin genel başkanı Nuri Demirağ'dı. Partisinin kuruluş amacı “Halkın devletçilik idaresinden dolayı maruz kaldığı bin bir çeşit ıstırap, felaketleri önlemek üzere adalet, sıhhat, servet ve saadeti sağlayacak prensiplerin en geniş ölçüde millete tatbikidir” sunuldu. Dış politikada İslam Birliği Şark Federasyonu projesinin uygulanmasını istemektedir (Sencer,1971:200; Tunaya, 1952:639). Milli Kalkınma Partisi tek parti dönemini her ne kadar sonlandırırsa da ne iktidar ne de muhalefet tarafından fazla ciddiye alınmamıştır.

Türkiye'de demokrasiye geçiş dönemi Demokrat Parti, 7 Ocak 1946 tarihinde Ankara'da kurulması ile devam etti. Partinin program ve nizamnamesi daha önce dörtlü takririni imzalayan Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan tarafından imzalandı. Aynı gün Refik Koraltan tarafından İçişleri bakanı Hilmi Uran'a sunuldu. Antalya milletvekili Dr. Cemal Tunca'nın Sümer caddesi, sekiz numaralı apartmandaki dairesi parti merkez binası olarak belirlendi. Demokrat Parti programı seksen dört, nizamnamesi kırk sekiz maddeden oluşuyordu. Program ve nizamname demokratik esaslara göre hazırlanmıştı. DP ilk şubesini Samsun'da açtı. Mahmut Galoğlu, Demokrat partililerin ilk şubenin Samsun'da açılmasını demokrasi mücadelesinde hayırlı bir işaret olarak yorumladıklarını ifade etmektedir (Galoğlu,1974:43). Samsun'un ilk teşkilatlanma noktası seçilmesi tarihsel bir rastlantı değildi. DP milli mücadelenin başlangıç noktasını demokrasi mücadelesi içinde başlangıç noktası olarak gördü.

Anadolu Gazetesi yazarı Haydar Rüştü Öktem, DP'nin kurulmasını İzmir kamuoyuna şu yazısıyla duyurdu; “Kongre çalışmalarına son verdiği gün DP müessisleri Türk basını mensuplarıyla görüşmek arzusunu izhar ettiler; bütün Türk mümessilleri partinin idare merkezine gitmek suretiyle bu arzusunun kabulünü sağladılar. Gazetecilerin orada toplandıkları zaman yeni partinin kurulmasına ve işe başlamasına dair formalite ikmal edilmemişti. Bunun için hemen konuşulmaya başlanamadı, fakat bekleme

zamanı on beş dakika sürdü. İşçileri banının doğrudan doğruya sayın Celal Bayar'la yaptığı bir telefon muhaberesinden sonra anlaşıldı ki yeni partinin işe başlamasını sağlayan formalite gazetecilerle yeni parti müessislerinin buluşmalarından on beş dakika sonra ikmal etmiştir. Yine anlaşıldı ki yeni partinin kurulma ve işe başlama isteğini bildiren muameleli evrakta aynı gün İşçileri bakanlığına verilmiş bulunuyordu. Bu hadise şunu anlatmıştır ki yeni partinin bir an evvel memleket ve millet işlerini görebilmesi hususu formalite bakımından asla sekteye uğramamıştır. Bundan dolayı her iki partiye mensup olanların karşılıklı olarak memnunluk duydukları Ankara'daki kısa seyahatim sırasında anladım (Anadolu, 12.1.1946).

Tokat Milletvekili Nazım Peroy “Demokrasi ve Yeni Parti” başlıklı yazısında “Ben kurulmakta olan muhalefetin tenkitlerin iyi niyetin teminatını muhterem Celal Bayar'ın şahsında bulmakta ve kendisinin böyle bir iş başına geçmesini memleket için pek faydalı bulmaktayım. Yalnız muhterem arkadaşımın bu ödevi daha iyi göreceği Meclisten ne için çekilmiş olduğunu anlamak müşküldür... Korktuğum bir nokta vardır; bizim nesil bu memleketin hemen bütün siyasi hareketlerine şahit olmuştur. Vaktiyle, yani Cumhuriyetten çok evvel herhangi bir parti kurulmaya kalkışıldığı zaman memlekete candan hizmet etmekten başka bir geye takip etmeyen büyük partiden istifalar başlar ve bu istifa haberleri gazete sütunlarını doldurur ve müstafiler de yeni partinin kapısının halkalarına sarılırlardı. Bunlar, şüphesiz şahsi emellerinde ekseriya hayal kırıklığına uğrayanlar ve partinin tortusunu teşkil edenlerdi. Celal Bayar'ın bunları ayırt etmek için de eski sağduyusuna güvenmemek için sebep yoktur. Hatta yalnız bunları değil, pek yakınına girmek isteyecek arkadaşları dahil” (Anadolu, 15.1.1946).

Ticaret Gazetesinde yer alan “Yeni Parti ve Ankara Mahfilleri” başlıklı yazıda ise, Yeni Partinin ticaret izlemine yer veriyordu; “Piyasada emniyet ve istikrar sağlanmalıdır. Kat'i zaruret olmadan piyasalara karışılmamalıdır. Rekabetin kalkması veya daralması önlenmelidir. Pahalılık, istihsal maliyetlerini artırmış, milletler arası piyasaya uymak zorunda olan dış ticaretimizi güçleştirmiştir. Yaşama standarttı, tadil edilmelidir. Paramızın kıymeti serbest piyasa döviz kıymetleriyle iktisadi ve mali durumumuza uygun şekilde ayarlanmalı ve bu husus üzerinde istikrar temin edilmelidir” (Ticaret, 8.1.1946).

Demokrat Parti kısa sürede hızlı bir şekilde örgütlendi. Mahmut Goloğlu, bu durumu; “Tek parti yönetiminin baskısından bunalmış ve çok partili cumhuriyetin yani demokrasinin özlemini duymuş olanlar, bir kurtarıcı gibi gördükleri Demokrat Parti'ye girmeye hazırlanıyorlardı” şeklinde açıklamaktadır (Goloğlu, 1973:42). Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi kısa süre sonunda 26 Mayıs 1946 tarihinde gerçekleşen Belediye seçimlerine katıldılar. Bütün ülkede tek dereceli seçim yapmak gibi tarihsel bir boyutlu siyasal bir olay yaşandı. 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanunu

üzerinde 26 Nisan 1946 tarihinde yapılan değişikliğe göre, “belediye meclisi seçimleri Eylül ayında başlar ve 20 Ekim tarihine kadar devam eder” hükmü kaldırılmış ve seçimlerin pazar günü olmak üzere bir gün içerisinde gizli oyla yapılacağı hükmü getirilmiştir. Ayrıca bir seferliğe mahsus Ekim 1946’da yapılacak yerel seçimlerin Mayıs ayında yapılacağı açıklanmıştır (Turan,2008:70).

Partilerin henüz örgütlenme sürecinde olmaları, seçimin öne alınması tartışmalara yol açtı. Demokrat Parti seçimlere katılma konusunu seçmen kitlesine bıraktı. Millî Kalkınma Partisi seçimlere katılma kararı aldı. Fakat seçimlerde hile yapıldığını ileri sürerek seçimden ayrıldı (Haytoğlu, 2011:88). Seçimler “açık oy, gizli tasnif” şeklinde yapıldı. Yurt genelinde yolsuzluk iddiaları DP ve MKP tarafından dile getirildi. Hikmet Bayur tarafından TBMM’ne verilen takirde; “... bir polis gelirse seçime iştirak edeceksiniz derse, vatandaş reyini nasıl kullanır ve kime verir? Bir polis veya sivilin gelmesi yol vermektir diyelim! Bu iyidir ama seçim başladıktan sonra halkı sandık başına gitmeye sevk etmek ve hususta zor kullanmak gerekirse ne olur?” seçimlerin serbest yapılmadığı belirtiliyordu (Kuru, 1990:120). İçişleri Bakanı Hilmi Uran takrire cevabında yer alan şu cümleler önemlidir; “... Şurada burada, tek tük istenmeyen haller tehdüs etmiş olabilir. Bu her yerde, her memlekette olur; tahrik edilir, sabit olursa kanuni icaplara tevessül edilir, tekerrürü önlenir. Doğru olmayan şey, bunları silah diye alıp başarılan bu güzel yeni inkılap hamlemizin zevkine, bilerek, bilmeyerek, bir avuç biber atmak gayretine düşmektir” (Uran,1959:439-445; Kuru,1990:121).

Belediye seçim sonuçları tartışılırken 1947’de yapılması düşünülen milletvekili seçimleri 21 Temmuz 1946 tarihine alındı. Belediye seçimlerinden sonra ikinci kez genel seçimlerinde erkene alınması muhalefetin propaganda gücünü artırdı. Milletvekili seçimleri bir günde tek dereceli olarak yapıldı. Seçime CHP, DP, MKP ve İÇP katıldı. 1946 seçimleri Türk siyasal hayatında demokratik seçim sürecini başlatması açısından önemlidir. İki ay ara ile yapılan seçimlerde seçmen ve siyasi partiler birçok zorluklarla karşılaştılar. Ancak yaşanan zorluklar aşılarak Türk demokrasisi her geçen gün ileriye doğru atılım yapmaya başladı.

Kaynakça:

- Ateş, Toptamış (1986), *Demokrasi, Kavram, Süreç, İlkeler*, İstanbul, Ümit Yayınevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1985), *İkinci Adam 1938-1950*, İstanbul, Remzi kitabevi.
- Başgil, Ali Fuat (1966), *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul.
- Berktaş, Halil (1988), “Soldaki Tartışmalardan DP Tarihine Bakışlar” *Tarih ve Toplum*, sayı:53, İstanbul.
- Burçak, Salim Rıfki (1979), *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Ankara
- Çavdar, Tevfik (1981), “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:8, İstanbul.
- Deringil, Selim (1986), “İkinci Dünya Savaşında Türk dış Politikası”, *Tarih ve Toplum*, sayı:35, İstanbul.
- Erer, Tekin (1963), *Türkiye’de Parti Kavgaları*, cilt:1, İstanbul.
- Eroğlu, Cem (1977), *Demokrat Parti (Tarih ve İdeolojisi)*, Ankara.
- Feroz, Ahmad (1994), *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye 1946-1980*, İstanbul: Hil Yay.
- Feroz, Ahmad, Bedia Turgay (1976), *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Ankara: Bilgi Yay.
- Gevgili, Ali (1982), *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul
- Goloğlu, Mahmut (1974) *tek Partili Cumhuriyet 1931-1950*, Ankara.
- Haytoğlu, Ercan (1990), *Milli Kalkınma Partisi ve Siyasi Hayatı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Haytoğlu, Ercan (2011). “İnönü Döneminde Türkiye’de Siyasal Yaşam (1938-1950)”. İnan, Süleyman (Ed.). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi* (3 bas.). Ankara: Anı Yayınları.
- Karpat, Kemal (1967), *Demokrasi Tarihi*, İstanbul. İstanbul Matbaası.
- Kili, Suna (1981), *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Ankara, İş Bankası Yay.
- Koçak Cemil (1986), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, Ankara, Yurt yay.
- Koçak, Cemil (1986), “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum*, sayı:35, İstanbul.
- Köseoğlu, Talat (1962), *Demokraside Kavgalarımız*, İstanbul.
- Kuru, Hanife (1990), *İzmir Kamuoyunda 1946 Seçimleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- Lewis, Bernard (1988) Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, Türk Tarih kurumu Yay.
- Mumcu, Ahmet (1975), Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Pamuk, Şevket (1986), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu ve Köylülük", Tarih ve Toplum, sayı:35, İstanbul.
- Toker, Metin (1990), Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, İstanbul, Bilgi Yay.
- Turan, Ali Eşref (2008), Türkiye'de Yerel Seçimler, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turgut, Nükhet (1984), Siyasi Muhalefet, İstanbul, Birey ve Toplum Yayınları.
- Uran, Hilmi (1959), Hatıralarım, Ankara, Ayyıldız Matbaası.
- Us, Asım (1966), Hatıra Notları İstanbul, Vakıf Matbaası.
- Yalman, Ahmet Emin (1971), yakın Tarihte Görüp ve Geçirdiklerim 1945-1970, cilt:4, İstanbul, Rey Yay.
- Yaşa, Memduh ve Diğerleri (1980), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1973, İstanbul, Akbank Kültür Yay.
- Yetkin, Çetin (1983), Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945, İstanbul, Altın Kitaplar Yay.

Bölüm 7

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ÖĞRETMENLİK PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN MİZAH DAVRANIŞLARI İLE İLETİŞİM BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Serpil RECEPOĞLU¹

Ergün RECEPOĞLU²

¹ Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, melekrecepoglu@gmail.com

² Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, recepogluergun@gmail.com

Giriş

Dünyadaki bütün canlılar yaşamlarını idame ettirmek için diğer canlılarla çeşitli yollarla iletişim kurmaktadırlar (Elden, 2009). İletişim yaşamın kendisi gibi dinamik bir süreçtir (Cansu, 2006). Yani; hayat boyu devam eden bir süreçtir. İnsan da sosyal bir varlıktır, sosyallliğini ise iletişim sayesinde devam ettirebilir (Metin, 2011).

İletişim insanların doğduğu andan itibaren karşılaştıkları ve karşılamaya çalıştıkları bir ihtiyaçtır. Bir bebek duygu ve düşüncelerini, açlığını, acısını, beğendiği veya beğenmediği bir şeyi ağlayarak ebeveynlerine iletirken sözlü iletişim becerileri geliştikçe kelimelerle ve cümlelerle bu ihtiyacını karşılamaya çalışır. İnsan ve insanlığın gelişimiyle birlikte iletişim becerisinin de dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu bakımdan iletişimin insanlığın ve hatta evrenin tarihi ile yaşıt olduğu söylenebilir (Özden, 2011). İnsanlar arasındaki ilişkilerin temeli iletişime dayanmaktadır. İletişim sayesinde insanlar fikirlerini paylaşabilir, başkalarını etkileyebilir ya da başkalarından etkilenebilir (Akbaşlı, 2012).

İletişim bir örgüt için oldukça önemlidir. Eğitim kurumları diğer kurumlardan farklı olarak iletişimin daha yoğun olarak gerçekleştiği bir örgüttür. Özellikle öğretmenler arasında kurulan etkili iletişim tüm kurumu etkileyebilmektedir (Gökçe ve Atanur Baskan, 2012). Eğitim ve öğretimin sıkıcı olmaması ve öğrencilerin derslere dikkatlerini verebilmeleri için öğretmenlerin derste mizah kullanması, mizahı anlayışla karşılaması iletişim becerileri açısından oldukça önemlidir. Dersle ilgili yapılacak uygun bir espri, şaka veya anlatılacak bir fıkra öğrencilerin dikkatini işlenen konuya çekebilmek için etkili bir yöntem olabilir. Mizah bireylerin streslerini ve öfkesini azaltmada ve dil becerilerini geliştirebilmelerinde etkili olabilir (Aksoy, Karatekin, Kuş ve Sönmez, 2010). Araştırmalar mizahın olumlu olarak kullanıldığında olumlu duyguları güçlendirdiğini (Samson ve Gross, 2012), insanların iyi ilişkiler kurmalarını sağladığını (Banas, Dunbar, Rodriguez ve Liu, 2011; Özdemir, Sezgin, Kaya ve Recepoğlu, 2011) belirtmektedir.

Dolayısıyla öğretmenlik yolunda ilerleyen öğretmen adayı olan öğrencilerin de mizah anlayışları ve mizah davranışları iletişim becerilerini etkileyebilecek bir durumdur. Öğrencilerin mizah davranışlarının ve iletişim becerilerinin incelenmesi ve geliştirilmesi bu noktada önem taşımaktadır. Literatürde öğretmen adaylarının iletişim becerileri ile ilgili bazı çalışmalara rastlanmıştır (Baykara Pehlivan, 2005; Çetinkaya, 2011; Milli ve Yağcı, 2016; Tunçeli, 2013; Dilekmen, Başcı ve Bektaş, 2008). Öğretmen adayı olan öğrencilerin mizah davranışları ile iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi araştıran literatürde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olup araştırılması gereken bir konu olarak dikkati çekmektedir.

Bu araştırmanın amacını Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerileri ile mizah davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi oluşturmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerileri ile mizah davranışları arasında ilişki var mıdır?
- Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin mizah davranışları öğrencilerin iletişim becerilerinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analiziyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Bu çalışma tarama modeliyle tasarlanmış, değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan nicel ve korelasyonel bir araştırmadır. Bu araştırmada Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerileri ile mizah davranışlarına ilişkin algıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmanın yordanan değişkenlerini iletişim becerilerinin alt boyutları (bilişsel, duygusal ve davranışsal); yordayıcı değişkenlerini ise öğrenciler tarafından kullanılan mizah tarzları (alaycı, üretici sosyal, onaylayıcı, reddedici ve mizahi olmayan tarz) oluşturmaktadır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Kastamonu Üniversitesinde eğitim gören 346 öğrenci oluşturmaktadır. Anketin bir kısmına cevap veren 75 anket ise işleme alınmamıştır. Sonuç olarak 271 öğrencinin anketlere verdikleri cevapları işleme alınmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 55'i kadın (N=149), % 45'i (N=122) ise erkektir. Öğrenim gördükleri sınıflara göre incelendiğinde katılımcıların yaklaşık % 25,1'i birinci sınıf, % 35,4'ü ikinci sınıf, % 25,1'i üçüncü sınıf ve % 14,4'ü ise dördüncü sınıf öğrencisidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin mizah davranışları ile iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla “Mizah Davranışları Ölçeği” ve “İletişim Becerileri Envanteri” kullanılmıştır.

Mizah Davranışları Ölçeği: Cemaloğlu, Recepoğlu, Şahin, Daşcı ve Köktürk (2013) tarafından geliştirilen mizah davranışları ölçeği, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin mizah davranışlarını belirlemek

için kullanılmıştır. Ölçek, alaycı mizah tarzı, üretici sosyal mizah tarzı, onaylayıcı mizah tarzı, reddedici mizah tarzı ve mizahi olmayan tarz olarak isimlendirilen beş boyutta toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Likert tipindeki bu ölçek, “1 = hiç katılmıyorum” ve “5 = tamamen katılıyorum” biçiminde cevaplanmaktadır. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 numaralı maddeler olumsuz; diğer maddeler ise olumlu ifadelerdir. Tüm alt boyutlar birlikte toplam varyansın %70.10’unu açıklamaktadır. Alt boyutlar ayrı ayrı incelendiğinde, alaycı mizah boyutunun toplam varyansın %19.92’sini, üretici sosyal mizah boyutunun %18.22’sini, onaylayıcı mizah boyutunun %12.53’ünü, reddedici mizah boyutunun %10.53’ünü ve mizahi olmayan tarz boyutunun ise %8.89’unu açıkladığı görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .94 ve Barlett’s küresellik testi de anlamlı çıkmıştır ($p=.00$). Maddelerin, ölçeğin orijinal halinde olduğu gibi beş faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktör yük değerleri alaycı mizah tarzı boyutunda .78 ile .90, üretici sosyal mizah tarzı boyutunda .63 ile .87, onaylayıcı mizah tarzı boyutunda .68 ile .82, reddedici mizah boyutunda .62 ile .80 ve son olarak mizahi olmayan tarz boyutunda .73 ile .82 arasında değişmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla iç tutarlık katsayısı kullanılmıştır. Buna göre, ölçeğin tamamı için iç tutarlık katsayısı .92 olarak hesaplanırken, alt boyutlar için sırasıyla .94 (alaycı mizah), .92 (üretici sosyal mizah), .86 (onaylayıcı mizah), .86 (reddedici mizah) ve .90 (mizahi olmayan) olarak hesaplanmıştır.

İletişim Becerileri Envanteri (İBE):

Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından geliştirmiş olan İletişim Becerileri Envanteri (İBE), bireylerin iletişim beceri düzeylerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Gerekli geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan envanterin ilk sürümünün madde sayısı 70’tir. Envanter daha sonra tekrar, 500 üniversite öğrencisinden oluşan bir örnekleme uygulanmış, yapılan faktör analizi sonucunda madde sayısı 45’e indirilmiştir.

Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından son hali verilen envanter likert tipi 45 sorudan oluşmaktadır. Envanter zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan iletişim becerilerini ölçmektedir. Her bir boyutu ölçeğin 15 madde vardır. İBE alt boyutlarının maddeleri şu şekildedir:

Bilişsel: 1-3-12-15-17-18-20-23-24-26-28-33-37-45

Duygusal: 5-9-11-27-29-31-34-35-36-38-39-40-42-43-44

Davranışsal: 2-4-7-8-10-13-14-16-19-21-22-25-30-32-41

Maddeler, . ‘Her zaman (5)’ ‘Genellikle (4)’, ‘Bazen (3)’, ‘Nadiren (2)’ ve ‘Hiçbir zaman (1)’, olarak yanıtlanmaktadır. Boyutlarda ve genel (toplam) iletişim becerisinde yüksek puan, daha yüksek iletişim becerisine

karşılık gelmektedir.

Ersanlı ve Balcı (1998), envanterin güvenilirliğini test etmek için 500 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları uygulamanın ardından 170 kişilik bir gruba tekrar uygulama yapmışlardır. Test-tekrar test yöntemi ile yapılan güvenirlik çalışması sonucunda güvenirlik katsayısı .68, test yarılama yöntemi ile yapılan çalışmada güvenirlik katsayısı .64 olarak bulunmuştur. Ölçeği iç tutarlılığını belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach alpha katsayısı ise .72 olarak bulunmuştur. Bu bulgular, ölçeğin güvenirliğinin kullanılabilir düzeyde olduğunu göstermektedir (Ersanlı ve Balcı, 1998).

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS 21 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin analizi frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine bağlı olarak yapılmıştır.

“Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerileri ile mizah davranışları arasında ilişki var mıdır?” alt problemi çözümlenirken değişkenler arasındaki ilişkilerin hesaplanmasında Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı (r) hesaplanmıştır. Korelasyon Katsayısı değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyini, miktarını ve yönünü açıklamak için kullanılan bir sayıdır. Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısının 1.00 olması mükemmel pozitif bir ilişkiyi; -1.00 olması mükemmel negatif ilişkiyi; 0.00 olması ilişkinin olmadığını göstermektedir (Büyükoztürk, 2008).

“Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin mizah davranışları öğretmenlerin iletişim becerilerinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?” alt problemi çözümlenirken anlamlı farkların yorumlanmasında grup ortalama puanları ve .05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Araştırmanın yordayıcı değişkenlerini; öğretmenlerin iletişim becerileri, yordanan değişkenlerini ise, öğretmen morali oluşturmaktadır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkenleri yordama düzeylerini belirlemek amacıyla Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Regresyon analizlerinin yorumlanmasında, standartlaştırılmış Beta (β) katsayıları ve bunların anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları dikkate alınmıştır. Çoklu regresyon analizi bağımlı değişkenle ilişkisi olan iki ya da daha fazla bağımsız değişkene dayalı olarak bağımlı değişkeni tahmin etmeye yönelik bir analiz şeklidir. Yordayıcı değişkenler tarafından bağımlı değişkenin toplam varyansının yorumlanmasına, açıklanan varyansın istatistiksel olarak yordayıcı değişkenlerin anlamlılığına ve bağımlı değişken ile yordayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin yönüne dair yorum yapma imkânı sağlar (Büyükoztürk, 2013).

BULGULAR

Bu bölümde araştırma problemlerine yönelik yapılan analizlere ilişkin bulgular yer almaktadır. Araştırma verileriyle yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular her bir alt problem için açılan alt başlıklar altında tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Bu çerçevede araştırma problemlerinin sıralamasına uygun olarak, ilk aşamada araştırma değişkenlerine yönelik betimsel istatistiklere yer verilmiştir. İkinci aşamada Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerileri ve mizah davranışları arasındaki ilişki ele alınmış üçüncü ve son aşamada ise öğretmenlerin mizah davranışlarının iletişim becerilerini yordamasına ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur.

Öğrencilerin *Algılarına Göre Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar*

Tablo 1’de araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonlar verilmiştir.

Tablo1

Değişkenler Arası Korelasyonlar ile Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	$\bar{x}$	S	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Bilişsel	3.43	.42	-	.47**	.72**	-.15*	-.23**	.32**	.20**	-.29**
2. Duygusal	3.39	.45		-	.60**	-.20**	-.35**	.21**	.12*	-.42**
3. Davranışsal	3.64	.50			-	-.10	-.27**	.26**	.15*	-.35**
4. Mizahi olmayan	3.80	.92				-	.57**	-.34**	.23**	.26**
5. Reddedici	3.96	.81					-	-.21**	-.06	.46**
6. Onaylayıcı	3.58	.85						-	.57**	-.19**
7. Üretici-sosyal	3.11	.80							-	.17**
8. Alaycı	4.27	.91								-

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 1 incelendiğinde, Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin en yüksek olduğu alt boyutun davranışsal ($\bar{x} = 3.64$), en düşük olduğu alt boyutun ise duygusal boyut ($\bar{x} = 3.39$) olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin mizah davranışlarına yönelik algıları incelendiğinde, en yüksek değer in alaycı ($\bar{x} = 4.27$), en düşük değer in ise üretici-sosyal ($\bar{x} = 3.11$) mizah tarzında olduğu görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerileri ve mizah davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, iki değişken arasında düşük ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim

becerilerinin bilişsel boyutu ile onaylayıcı mizah davranışı arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .32$; $p < .01$). İletişim becerilerinin bilişsel boyutu ile üretici sosyal mizah davranışı arasında ($r = .20$; $p < .01$) düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İletişim becerilerinin bilişsel boyutu ile alaycı mizah davranışı arasında ($r = -.29$; $p < .01$) düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İletişim becerilerinin bilişsel boyutu ile reddedici mizah davranışı arasında ($r = -.23$; $p < .01$) düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin duygusal boyutu ile onaylayıcı mizah davranışı arasında düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .21$; $p < .01$). Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin duygusal boyutu ile üretici sosyal mizah davranışı arasında ($r = .12$; $p < .01$) düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin duygusal boyutu ile alaycı mizah davranışı arasında orta düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -.42$; $p < .01$). Duygusal boyutu ile reddedici mizah davranışı arasında orta düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -.35$; $p < .01$). Duygusal boyutu ile mizahi olmayan mizah davranışı arasında düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -.20$; $p < .01$).

Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin davranışsal boyutu ile onaylayıcı mizah davranışı arasında düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .26$; $p < .01$). Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin duygusal boyutu ile üretici sosyal mizah davranışı arasında ($r = .15$; $p < .01$) düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin davranışsal boyutu ile alaycı mizah davranışı arasında orta düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -.35$; $p < .01$). Davranışsal boyutu ile reddedici mizah davranışı arasında düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -.27$; $p < .01$).

İletişim Becerilerinin *Bilişsel boyutunun yordanması*

İletişim becerilerinin bilişsel boyutunun yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

İletişim Becerilerinin Bilişsel Boyutunun Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SE	β	t	p
Sabit	3.09	.152		20.323	.000
Mizahi olmayan	.011	.011	.071	.998	.319
Reddedici	-.011	.008	-.105	-1.421	.157
Onaylayıcı	.019	.007	.194	2.646	.009
Üretici-sosyal	.008	.004	.140	1.918	.056
Alaycı	-.014	.004	-.247	3.658	.000

$R = .42$, $R^2 = .17$, $F(11, 191)$, $p < .05$

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde, alaycı, üretici-sosyal, onaylayıcı, reddedici ve mizahi olmayan tarzların birlikte İletişim becerilerinin alt boyutlarından bilişsel boyut ile anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir ($R = .42$, $p < .05$). Bu değişkenler, iletişim becerilerinin bilişsel alt boyutundaki varyansın % 17'sini açıklamaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre onaylayıcı mizah tarzı, iletişim becerilerinin bilişsel boyutunu pozitif yönde ve anlamlı bir biçimde yordarken ($\beta = .194$, $p < .05$); alaycı tarz iletişim becerilerinin bilişsel boyutunu negatif yönde ve anlamlı bir biçimde yordamaktadır ($\beta = -.247$, $p < .05$).

İletişim Becerilerinin Duygusal boyutunun yordanması

İletişim becerilerinin duygusal boyutunun yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

İletişim Becerilerinin Duygusal Boyutunun Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SE	β	t	p
Sabit	3.529	.155		22.808	.000
Mizahi olmayan	.008	.011	.048	.700	.485
Reddedici	-.021	.008	-.190	-2.678	.008
Onaylayıcı	.002	.007	.018	.250	.803
Üretici-sosyal	.011	.004	.173	2.465	.014
Alaycı	-.023	.004	-.370	-5.707	.000

$R = .49$, $R^2 = .24$, $F(16, 430)$, $p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde, alaycı, üretici-sosyal, onaylayıcı, reddedici ve mizahi olmayan tarzların birlikte iletişim becerilerinin duygusal alt boyutu ile anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir ($R = .49$, $p < .05$). İlgili değişkenler, öğretmen liderliğinin mesleki gelişim puanlarındaki

varyansın % 24'ünü açıklamaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, alaycı ($\beta = -.370, p < .05$) ve reddedici mizah tarzı ($\beta = -.190, p < .05$) iletişim becerilerinin duygusal alt boyutunu negatif yönde ve anlamlı bir biçimde yordamaktadır. Üretici-sosyal tarzı ($\beta = .173, p < .05$) ise iletişim becerilerinin duygusal alt boyutunu pozitif yönde ve anlamlı bir biçimde yordamaktadır.

İletişim Becerilerinin **Davranışsal boyutunun yordanması**

İletişim becerilerinin davranışsal boyutunun yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

İletişim Becerilerinin Davranışsal Boyutunun Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SE	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	50.944	2.627		19.390	.000
Mizahi olmayan	.439	.187	.163	2.349	.020
Reddedici	-.329	.132	-.180	-2.487	.013
Onaylayıcı	.213	.126	.122	1.696	.091
Üretici-sosyal	.171	.074	.165	2.313	.022
Alaycı	-.325	.067	-.319	-4.815	.000

$R = .45, R^2 = .20, F(13, 508), p < .05$

Tablo 4 incelendiğinde, alaycı, üretici-sosyal, onaylayıcı, reddedici ve mizahi olmayan tarzların birlikte iletişim becerilerinin alt boyutlarından davranışsal boyutu ile anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir ($R = .19, p < .05$). Bu değişkenler, İletişim becerilerinin alt boyutlarından davranışsal boyutundaki varyansın yalnızca % 20'sini açıklamaktadır. Regresyon analizi sonuçları da alaycı ($\beta = -.319, p < .05$), ve reddedici ($\beta = .180, p < .05$) tarzların iletişim becerilerinin davranışsal boyutunun negatif yönde anlamlı yordayıcıları olduğunu göstermektedir. Üretici-sosyal tarz ($\beta = .165, p < .05$) ve mizahi olmayan tarz ($\beta = .163, p < .05$) ise iletişim becerilerinin davranışsal boyutunun pozitif yönde anlamlı yordayıcılarıdır. Onaylayıcı tarzın ($\beta = .122, p > .05$) ise iletişim becerilerinin davranışsal boyutunun anlamlı bir yordayıcısı olmadığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin alt boyutlarında algı düzeylerinin en yüksek olduğu boyutun davranışsal, en düşük olduğu boyutun ise duygusal boyutu olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin mizah davranışlarına yönelik algıları incelendiğinde, en

yüksek değerin alaycı, en düşük değerin ise üretici-sosyal mizah tarzında oluştuğu görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerileri ve mizah davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, iki değişken arasında düşük ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Olumlu mizah tarzları olarak nitelendirilebilecek üretici sosyal ve onaylayıcı mizah tarzları ile Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin alt boyutları arasında genel olarak düşük ve orta düzeyde pozitif yönlü ilişkiler saptanırken; Olumsuz mizah tarzları olarak nitelendirilebilecek alaycı, reddedici ve mizah olmayan tarzlar ile Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenlik Programı Öğrencilerinin iletişim becerilerinin alt boyutları arasında genel olarak düşük ve orta düzeyde regatif yönlü ilişkiler bulunmuştur.

İletişim becerilerinin bilişsel boyutunun yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, alaycı, üretici-sosyal, onaylayıcı, reddedici ve mizahi olmayan tarzların birlikte iletişim becerilerinin alt boyutlarından bilişsel boyut ile anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir. Bu değişkenler, iletişim becerilerinin bilişsel alt boyutundaki varyansın % 17'sini açıklamaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre onaylayıcı mizah tarzı, iletişim becerilerinin bilişsel boyutunu pozitif yönde ve anlamlı bir biçimde yordarken; alaycı tarz iletişim becerilerinin bilişsel boyutunu negatif yönde ve anlamlı bir biçimde yordamaktadır.

İletişim becerilerinin duygusal boyutunun yordanmasına ilişkin regresyon analizi incelendiğinde, alaycı, üretici-sosyal, onaylayıcı, reddedici ve mizahi olmayan tarzların birlikte iletişim becerilerinin duygusal alt boyutu ile anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir. İlgili değişkenler, öğretmen liderliğinin mesleki gelişim puanlarındaki varyansın % 24'ünü açıklamaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, alaycı ve reddedici mizah tarzı iletişim becerilerinin duygusal alt boyutunu negatif yönde ve anlamlı bir biçimde yordamaktadır. Üretici-sosyal tarzı ise iletişim becerilerinin duygusal alt boyutunu pozitif yönde ve anlamlı bir biçimde yordamaktadır.

İletişim becerilerinin davranışsal boyutunun yordanmasına ilişkin regresyon analizi incelendiğinde, alaycı, üretici-sosyal, onaylayıcı, reddedici ve mizahi olmayan tarzların birlikte iletişim becerilerinin alt boyutlarından davranışsal boyutu ile anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir. Bu değişkenler, İletişim becerilerinin alt boyutlarından davranışsal boyutundaki varyansın yalnızca % 20'sini açıklamaktadır. Regresyon analizi sonuçları da alaycı ve reddedici tarzların iletişim becerilerinin davranışsal boyutunun negatif yönde anlamlı yordayıcıları olduğunu

göstermektedir. Üretici-sosyal tarz ve mizahi olmayan tarz ise iletişim becerilerinin davranışsal boyutunun pozitif yönde anlamlı yordayıcılarıdır. Onaylayıcı tarzın ise iletişim becerilerinin davranışsal boyutunun anlamlı bir yordayıcısı olmadığı görülmektedir.

Genel olarak sonuçları incelendiğinde olumlu mizah davranışlarının öğrencilerin iletişim becerilerini bilişsel, duygusal ve davranışsal düzeyde olumlu olarak etkilediği; olumsuz mizah davranışlarının da iletişim becerilerini bilişsel, duygusal ve davranışsal düzeyde olumsuz olarak etkilediği görülmüştür.

ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen sonuçlara dayalı olarak öneriler oluşturulmuştur.

- 1) Öğrencilerin iletişim becerileri ve mizah davranışları arasındaki ilişki farklı değişkenlerle ele alınıp test edilebilir.
- 2) Araştırma nicel yöntemlerden yararlanılmıştır. Derinlemesine bilgi elde edebilmek için nitel yöntemlerden de faydalanılabilir.
- 3) Bu çalışma Kastamonu ilindeki yapılmıştır. Benzer çalışmalar farklı illerde bulunan çalışma gruplarına da uygulanarak elde edilen sonuçlar farklı kademelerdeki öğretmenlerle karşılaştırılabilir.

Kaynaklar

- Akbaşlı, S. (2012). Sınıf içi iletişim ve etkileşim. Sarpkaya, R. (Ed.) içinde, *Sınıf Yönetimi*, (s.117-148). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aksoy, B., Karatekin, K., Kuş, Z. ve Sönmez, Ö.F. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *E-Journal of New World Sciences Academy*. 5 (4), 1483-1497.
- Banas, J. A., Dunbar, N., Rodriguez, D., & Liu, S. J. (2011). A review of humor in educational settings: Four decades of research. *Communication Education*, 60(1), 115-144.
- Baykara Pehlivan, K. (2005). Öğretmen adaylarının iletişim becerisi algıları üzerine bir çalışma. *İlköğretim-Online*, 4 (2) 17-23.
- Büyüköztürk, Ş (2008) *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cansu, O. C. (2006). Örgüt kültürü ile örgütsel iletişim ilişkisi ve bir şirket uygulaması (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No: 186831).
- Cemaloğlu, N., Recepoğlu, E., Şahin, F., Daşçı, E. ve Köktürk, O. (2012). Mizah davranışları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması [Developing humor behavior scale: The study of validity and reliability]. *Journal of Turkish Educational Science*, 10(4), 694-716.
- Çetinkaya, İ. (2011). *Ortaöğretim okul müdürlerinin liderlik stilleri ve iletişim becerileri arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No: 288403).
- Dilekmen, M. & Başcı, Z. , Bektaş, F. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerisi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2) , 223-231.
- Elden, M. (2009). *Reklam ve reklamcılık*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ersanlı, K. & Balcı, S. (1998). İletişim becerileri envanterinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (10), 7- 12.
- Gökçe, D. & Atanur Baskan, G. (2012). Eğitim Denetçilerinin İletişim Becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 42, 200-211.
- Özdemir, S., Sezgin, F., Kaya, Z. ve Recepoğlu, E. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin stresle başa çıkma tarzları ile kullandıkları mizah tarzları arasındaki ilişki [The relationship between primary school teachers' coping styles with stress and humor styles]. *Educational Administration: Theory and Practice*, 17(3), 405-42.

- Samson, A. C., & Gross, J. J. (2012). Humour as emotion regulation: The differential consequences of negative versus positive humour. *Cognition & Emotion*, 26(2), 375-384.
- Metin, H. (2011). Empatik iletişim ve yönetim, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 177-203.
- Milli, M. S. & Yağcı, U. (2017). Öğretmen adaylarının iletişim becerilerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 286-298.
- Özden, H. Ö. (2011) İletişim araçlarının türk ahlak anlayışı açısından değerlendirilmesi. *Atatürk İletişim Dergisi*, 2, 141-158.
- Tunçeli, H. İ (2013). Öğretmen adaylarının iletişim becerileri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Sakarya Üniversitesi örneği). *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 51-58.